

SZEPESVÁRMEGYE MŰVÉSZETI EMLÉKEI

SZERKESZTI: 78

DR. VAZDOVSZKY JÁNOS

MÁSODIK RÉSZ: 78

SZOBRASZAT ÉS FESTÉSZET

IRTA: DIVALD KORNÉL

A SZEPESVÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
KIADÁSA. 78

SZEPESVÁRMEGYE MŰVÉSZETI EMLÉKEI

A MŰEMLEKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA TÁMOGATÁSÁVAL
KIADJA A SZEPESVÁRMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

SZERKESZTI

Dr. VAJDOVSZKY JÁNOS

MÁSODIK RÉSZ:

SZOBRÁSZAT ÉS FESTÉSZET

IRTA

DIVALD KORNÉL

Huszonegy melléklettel és nyolczvanöt szöveggéppel

BUDAPEST

A STEPHANEUM R. T. NYOMÁSA

1906

I.

Középkori templomaink díszítése. A kőfaragás jelentéktelen szerepe e téren. Falképfestés. Legrégibb emlékei Zsegrán. A szent László legenda Zsegrán, Svábócson' és Vitfalú. A poprádi falképek. Kevésbé jelentős és lappangó emlékek.

ELŐKELO helyét, a melyet Magyarország művészettörténetében betölt, Szepesvármegye nem annyira építészetének köszönheti, mint inkább azoknak a művészeti kincseknek, a melyeket templomaiban évszázadok folyamán napjainkig megőrizett. Vármegyénk szobrászatának és festészetének fejlődéséről még sincs módunkban oly áttekinthető képre szert tenni, mint a minőt építészetéről már akkor is nyercünk, ha ez utóbbinak emlékeit pusztán keletkezésük valószínű sorrendjében csoportosítjuk.

A régi épületek még romjaikban is elég kimerítő módon tájékoztatnak a művészet azon korszakáról, a melyben keletkeztek, stíljükről, arányaikról s töredékesen bár, faragott díszítésük mértékéről is. A monumentális építészet emlékei sokkal szivósabban állnak ellent az idők viharainak, mint azok az alkotások, a melyekkel a testvérművészetek mesterei gyöngédebb eszközeikkel a templomok vagy főúri várak fényét gyarapították. Az épületek azonfelül gyakorlati czélokra is szolgálnak, épp azért nincsenek annyira alávetve az emberek izlésének és a korszellem változásával meg-megújuló rombolásnak, a mely a szobrászat és festészet alkotásait évszázadonként ismételtén is megtizedeli. A Szepességnek századok viharai folyamán elenyészett községei közül még ma is van néhány, a melynek helyét, mint valami ugyancsak beszédes sírkő, a falu föld alá temetett törmelékei fölött messze kimagasló templom- vagy toronyrom jelzi. A Szepesszombat határában álló sztójánföldi templomrom, a Körtvélyes határában égnék meredező csúcsíveskori torony: a hajdan való Milajfalu templomtornyának lerombolása századok folyamán senkinek sem jutott eszébe. Az izlés és korszellem változása azonban rendszerint pusztító hatással volt a régi rendeltetésükben meghagyott épületek faragott, de főleg festett díszítésére. S a mit az idő mindent megőrlő aczélfoga, az emberek romboló kedve meghagyott, abból ugyancsak sokat korunk restauráló törekvései tettek tönkre.

Szepesvármegye művészeti emlékeit ismertető munkánk első részéből nyilvánvaló, hogy az építészet terén a középkorban itt mintaszerű remekművek csak elvétve

keletkeztek. A mikor határszéli vármegyéinkben az építészet monumentálisabb föladatokhoz fog, Magyarország csúcsives izlésű építőművészete virágjában áll. Székes-egyházaink újjáépítése és diszítése, java királyi és főúri váraink alapítása ez időbe, a XIII. és XIV. századba esik. E nagyszabású alkotásokból jórészt hirmondónak is alig maradt ránk néhány kő. De bizonyos, hogy művészetünk java erőit ezek kötötték le. Kiválóbb mesterekből, az emberöltőkön át egyazon monumentális épület körül foglalatoskodó népes kőfaragóműhelyekből a vidéknek nem sok jutott. Ez az oka annak, hogy a csúcsiveskori szobrászat első virágzásának technikája: a kőfaragás

1. Az utolsó vacsora. — Falfestmény Zsegrán.
186 cm. magas, XIII. század.

kiváló emlékeket a felvidéken alig mutathat föl s Felső-Magyarországnak abból az időből, a midőn a szobrászat az építészet gyámsága alatt oly pompás virágzásnak indult, jóformán a kassai dóm az egyedüli számottevő monumentális emléke.

A XV. század a csúcsiveskori építészetnek s az ezzel egybeforrt kőfaragó szobrászatnak hanyatló kora. A szobrászat önállóbb föladatokat keres s a kőfaragással szemben Közép- és Észak-Európában a fadaragást karolja föl. Ennek stíljé tükröződik vissza azokon a diszitő rendeltetésű kőszobrokon is, a melyek a XV. század második felében, templomaink egyes újonnan épült részletein elvéve még előfordulnak, mint például Lőcsén az orgonakarzat oszlopainak két kőszobrán.

De ha Szepesvármegyében oly értelemben, mint a középkori nagy székes-

egyházak kapcsán, monumentális szobrászatról beszélni sem lehet, helyi építésziskolánk egyszerű eszközökkel készült alkotásai távolról sem nélkülözték a szívet-lelket megragadó művészi fényt. Ez utóbbit azonban nem a kőfaragók, hanem a

2. Krisztus ostorozása. — Falkép Zsegrán. 184. cm. magas. XV. század.
Forberger rajza után.

festők varázsolták ide, a kik kevésbé voltak helyhez kötve, mint vésővel és inkább csak többedmagukkal szövetkezve dolgozó társaik. — Újabb kutatásaink eredményeiből mindinkább nyilvánvaló, hogy a csúcsíves építészet korában a képirás külföldön sem jutott nagyszabású feladatokhoz, mint Magyarországon. A ránk maradt emlékek bizonyossága szerint kisebb jelentőségű templomokon építészeti tagozás-

sal nálunk nem igen aprózták föl a nagy falsíkokat. Pompakedvelő természetükből, a szertelenségektől ment, de annál őszintébb vallásos buzgóságukból azonban szinte önként következett, hogy a régi magyarok Isten házában belsejében nem hagytak «tenyérsnyi parasztot» sem.

Henszlmann, Rómer és Ipolyi korszakos föllépése óta egész sor igénytelen falusi templomban hámoztak ki a mészkő alól számottevő középkori falképeket, a melyeket sok helyen nem annyira vallási türelmetlenségből meszeltek be, mint inkább azért, mert idővel megrongálódtak s így elcsufítva és nagyrészt érthetlenné is válva, a későbbi nemzedékek izlésének nem igen feleltek meg. A Szepesség középkori falképeit csaknem mind, szintén csupán a legutóbbi évtizedekben hámozták ki az évszázados meszelés alól.

Templomaink számához mérten az eddig föltárt falképek száma vajmi kevés. Ám még napjainkban is csaknem évről-évre bukkannak templomok javítása közben

3. Mária koronázása. — Falfestmény Zsegrán. XIV—XV. század.
Forberger rajza után.

ilynemű emlékekre. Ez a körülmény bizvást enged arra következtetést, hogy miként Magyarország-szerte, e vármegyénkben is általános volt a középkori templomok kifestése.

De nemcsak a templom belsejét díszítették festményekkel, hanem a külső falakra is jutott ezekből, mint Csütörtökhelyen a Zápolya-kápolna déli homlokzatán, — a hol azonban a kálváriát ábrázoló XV. századbeli falképet teljesen modernizálták, avagy Szepes-Olasziban, a hol a déli hajó félereszű teteje alatt a főhajó külső falán lappang egy terjedelmes falképtörredék. Ez utóbbi Krisztust ábrázolja a keresztfán

4. Szent István. — Falkép Zsegrán. XIII. század.

stilizált virágok között, a melyek indáin angyalok lebegnek s kehelybe gyűjtik a Megváltó tenyeréből kiszivárgó vért. Stíljét tekintve, e falkép a XV. század első feléből való s annak is bizonyossága, hogy a szepesolaszi templom mai alakjában e századnak ugyancsak korai szakában épült.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy középkori templomaink építését rendszerint nyomon követte ezek falképekkel való díszítése. Aquila János a neve kapcsán ismert dunántúli templomokban nemcsak festett, hanem ezeket maga építette is. Különösen akkor követte nyomon az építkezést a díszítés, ha a templomot egy-egy gazdag főúr alapította, a ki kellő anyagi eszközökkel rendelkezett s összeköttetéseinél fogva művészeti központjaink mesterei közül is válogathatott.

A zsegrai templomot a szepeshelyi káptalan levéltárának oklevele szerint Sigray

János comes 1270-ben alapította s nem 1245-ben, a mint ezt az első részben Hradszky nyomán állítottam. A falképekből, a melyekkel e templomunkat minden bizonynyal már a XIII. század végén díszítették, napjainkig fönmaradt néhány s több mint valószínű, hogy az újabb festmények, a melyekkel a megrongált régieket még a középkorban pótolták, tárgyuk tekintetében azonosak az elpusztultakkal. A zsegrai templom falképeiről 1870-ben Duchon János akkori plébános hámozta le a meszelést, a mely alatt emberöltőkön át lappangtak. Első ismertetőjük Vajdovszky János volt, a kinek adatait Rómer Flóris is fölhasználta.

A zsegrai templom Magyarország középkori kisebb templomainak díszítési rendszerére nézve legkitünőbb példánk. A díszítés tárgyait tekintve, elsősorban

Krisztus életét öleli föl. Ennek egyes jelenetei a templomhajó északi falának nyugati szélénél kezdődve húzódnak tova a szentélyen s itt a déli fal nyugati sarkában végződnek. A hajó északi falának legalsó képsora az angyali üdvözlést, Krisztus születését, a körülmetélést és a három napkeleti szent király imádását ábrázolta. Ezek a festmények már annyira megrongálódtak, hogy művészettörténelmi szempontból véve szinte teljességgel hasznavehetetlenek.

A hajónál alacsonyabb szentély alsó képsorában az utolsó vacsorával kezdődik Krisztus kinszenvedésének ábrázolása. A Passió képsorozatában ez az egyetlen festmény, a melynek korát bizvást a XIII. századba helyezhetjük. A kompozíció ugyan talán még fejlettebb, mint későbbi ily tárgyú képeinké. De le kell mondanunk arról a balhiedelemről, hogy székesegyházainkban is csupán oly kaliberű mesterek dolgoztak, mint a minő nálunk a XIV. századbeli falusi templomok festőinek átlaga. Sigray Jánosnak ugyancsak módjában lehetett kiválóbb festőre szert tennie s a zsegrai mester az is volt. S ha elenyészett székesegyházaink valamelyikében már elfogadott minta után dolgozott is, mintáját minden ízében meg is értette; nem úgy, mint XIV. századbeli falusi piktoraink zöme, a kik munkáikon lépten-nyomon jóval régibb mintáik félreértéséről tanuskodnak. A zsegrai kompozíció (I. kép) Máté és szent János evanglista nyomán az utolsó vacsorának azt a fenséges mozzanatát ábrázolja, a midőn Jézus elárultatásáról nyilatkozik.

Az utolsó vacsorának ily módon való ábrázolása a nyugati egyházban a román építészet korában kezd általánossá válni; de a legtöbb képen Krisztus kenyérdarabot nyujt Judásnak s így bélyegzi meg az árulót. A zsegrai falképen Krisztus János

5. Szent László. — Falkép Zsegrán. 70 cm. széles.
XIII. század.

6. Próféták. — Falkép Zsegrán.
60. cm. széles. XIII. század.
Forberger rajza.

evangelistával keblén, jobbát fölemelve ül az asztal mellett. Judás alakja igen megrongálódott. Az áruló a kép balsarkába került s kezével az előtte levő halastálba nyult. A többi apostol elég ügyesen csoportosítva Krisztustól jobbra-balra látható. Csak ketten szorultak a mustrásan szőtt abroszszal letakart asztal innenső részére s nehogy a túlsó oldalon levőket eltakarják, alacsony zsámolyon ülnek.

A mi már most a kompozíció egyes alakjait illeti, művészi fölfogásukat tekintve ezek még szinte testetlenek; arcuk hagyományos típusokat tár elénk, a melyet a bizanczi mozaikképekig vezethetünk vissza. A kifejezéstelen alakok sorából fejének tartásával csak az egyik apostol válik ki. A harmadik ez Krisztustól jobbra, a ki félvállra vetett, karikásan mustrázott palástot visel, a mely a nálunk akkoriban általánosan divatos XII—XIII. századi bizanczi selyemszövetekre emlékeztet.

Az utolsó vacsora után a zsegrai templom szentélyében Judás csókja, illetve Krisztus elfogatásának kompozíciója következik, tovább a keleti falon Pilátus kézmosásának és Krisztus kicsúfolásának egybeolvadó kompozícióját, majd ismét Krisztus ostromozását látjuk. A kettő között az ablak alá a Corpus Domini képét festették: Krisztust, a mint meggyötörtén, térdig a koporsóban áll. A szentély déli falának alsó képsora a kálváriát: Krisztust a keresztfán ábrázolja s igen mozgalmas kompozícióban levételét a keresztfáról. Ez utóbb felsorolt képek és az utolsó vacsora festménye között legalább is egy évszázad a korkülönbség. Erre vallanak az alakok arányai, ezek típusa és viselete, továbbá a mennyiben még érvényesül nyugtalan színezésük, valamint az előadásban nyilvánuló drámai vonás s a szentély déli falán levő gótbetűs felirat, mely az Oltáriszentséget dicsőíti s Rómer közlése szerint arról is értesít, hogy templomunk János pápától húsz napos búcsút nyert.

A leonini rímes versekből olvasható állapotban ma csak a következő sorok vannak meg:

Mutatur specie panis mediante priore
 Sed non est talis qualis sentitur in ore
 Res occultatur qualis quia si videatur
 Forsitan horres et manducare timeres
 Fit Christus in missa quoties audis que Maria
 Et flectis genua dat Johannes tibi papa . . .

XXII. János pápa 1316-ban, XXIII. János pápa 1410-ben uralkodott. Itt bizonyára az utóbbiról van szó s a temploma számára nyert bucsú öröme pótolhatta újakkal a szentély megrongált képeit az akkori plébános, a ki a Krisztus ostromozását ábrázoló festményen (2. kép) mint donátor önmagát is megörökíttette. Ekkor készülhetett a szentély északi falának ívmezőjében a Mária koronázását ábrázoló festmény (3. kép), valamint a keleti és déli szentélyfal ívmezőjének szinte a fölismerhetetlenségig megrongált két kompozíciója. Ezek közül az utóbbi, a megmaradt nyomok után ítélve, a falu akkori földesurát és nejét ábrázolta, szintén térdeplő donátor képében, mindegyiket a maga védőszentjével s alighanem a fölfeszített Krisztust imádva. XV. századbeli festők, a ki e képeken dolgozott, korának minden bizonynyal csak másodrangú mestere volt; de már csak azért is nagy hálával tartozunk neki, hogy a szentély legérdekesebb XIII. századi képeit nem rontotta el, a mint ez ma a modern templomi festők általános szokása. Ezek a képek a diadalív belső felületét s a szentély boltozatát díszítik.

A diadalív két felén egymással szemben szent István és szent László királyunknak embernyi nagyságban ábrázolt alakja áll. Az előbbi csak derékon felül maradt meg (4. kép) s fején immár alig látható, zömök arányú s inkább keresztes, mint liliomos nyílt aranykoronát viselt. Szent László hasonló szabású, nyulánk, merev alakja (5. kép) csak alján rongálódott meg nagyobb mértékben; baljában országalmát, jobbában immár alig érvényesülő bárdot tart. Himzett szegélyű barna ruhája bizancki szabású s hajdan alighanem vörös volt, palástjának kihajtott sárgás bélése a kép kellő árnyalása híján, bizarr alakot ad az alatta levő tunikának. Szent László arcának típusa ezen a képen szinte azonos az utolsó vacsora

Szepesvármegye művészeti emlékei. II. rész.

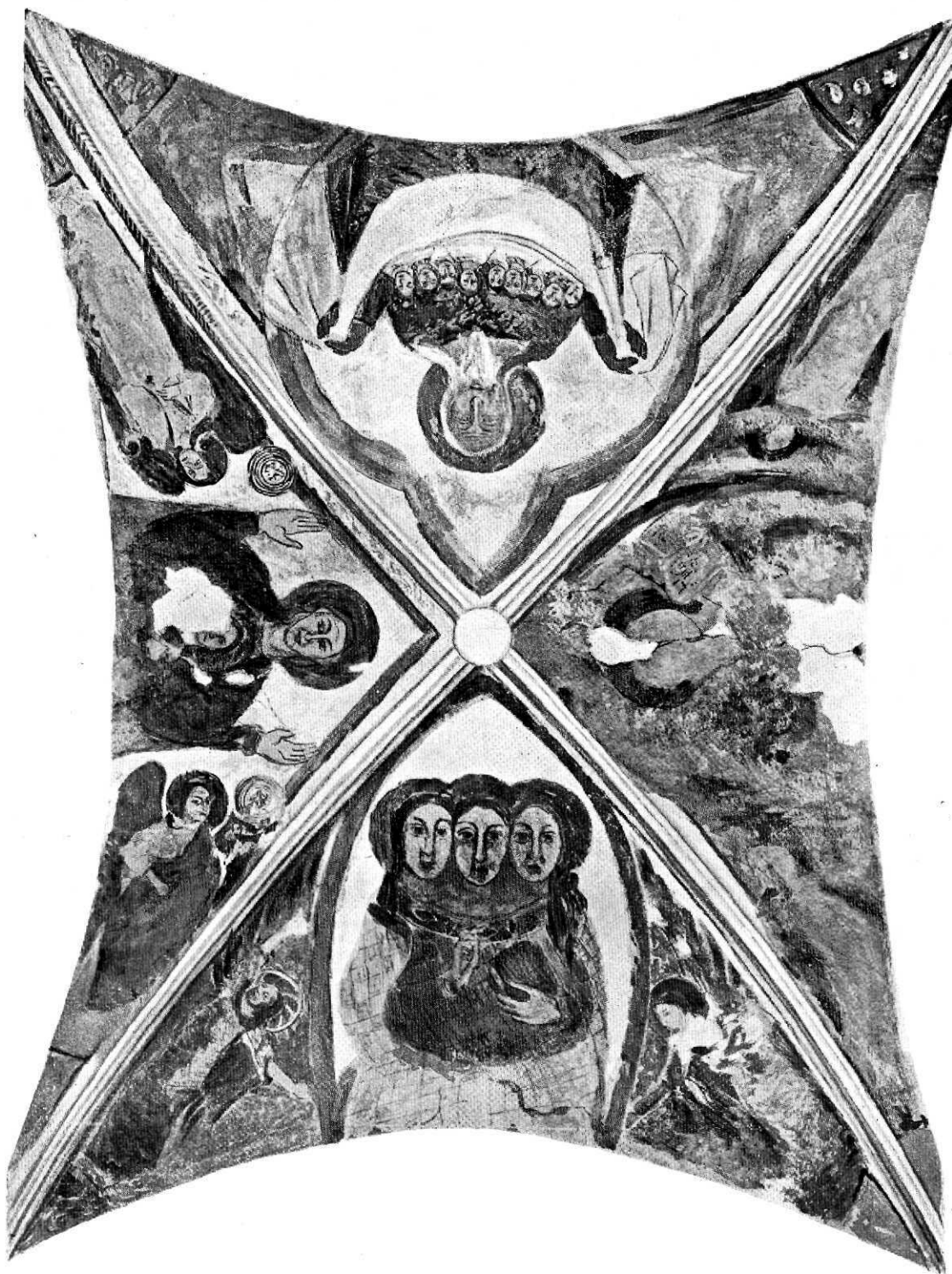
7. Próféták. — Falkép Zsegrán.
 60. cm. széles. XIII. század.
 Forberger rajza.

8. Az utolsó ítélet. — Falkép Zsegrán. XIV. század.

kompozíciójának Krisztus-arczával; de kétágú kúnszakállja is van, a mely a magyar viseletben Kún László királyunk korában vált divatossá. Művészi fölfogását, rajzát és színezését tekintve, a zsegrai utolsó vacsora s szent István, de különösen szent László festménye talán a veszprémi Gizella-kápolna töredékesen ránk maradt s apostolokat ábrázoló falképeivel tart legtöbb rokonságot, mely utóbbiak szintén a XIII. századból valók.

Szent László és szent István feje fölött Zsegrán a diadalív csúcsives nyílásának belső lapját tíz próféta mellképe díszíti (6. és 7. kép). A románkori izlésű, egybeolvadó lombos keretbe foglalt festmények színezése az utolsó vacsoráéhoz hasonlóan rég megfakult. Az eredetileg túlnyomóan vörös és sárga színek ma egyazon piszkos rőt árnyalatot mutatják. A próféták közül, a kik itt Krisztus ó-szövetségi tanúiként szerepelnek, csak Dávid királyt ismerjük föl a kezében levő hárfáról. A többi mondatzalagot tart kezében; erről azonban lekopott az írás. A legtöbb arczon az utolsó vacsorán ábrázolt apostolok típusa ismétlődik. Hogy a diadalív nyílásának a zsegraihoz hasonló díszítése Magyarország egyéb templomaiban is előfordult, erre a harasztin kívül az abaujvármegyei Csécs temploma példa. A csécsi falképeket Huszka József az Archeologiai Értesítőben 1899-ben ismertette. A diadalív két felén itt is

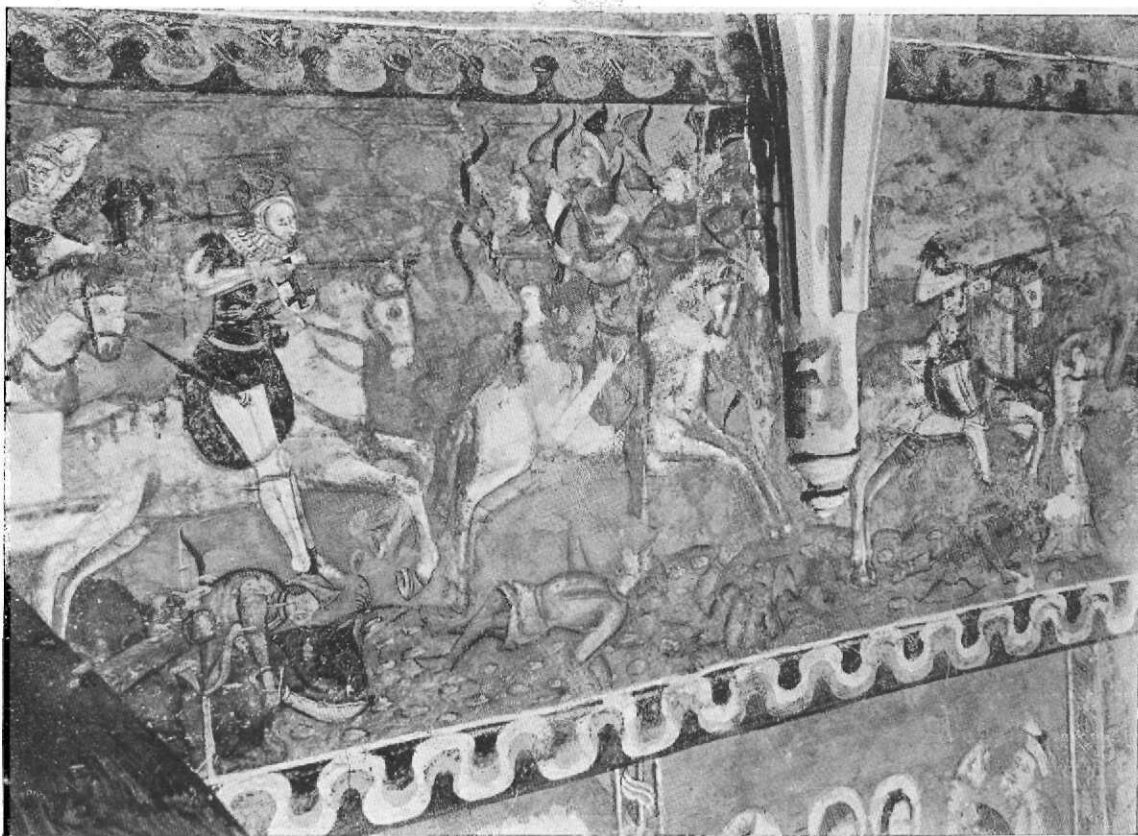

A zsegrai templom szentélyének festett boltozata. 370 cm. széles. XIII. század.
Forberger akvarell másolata után.

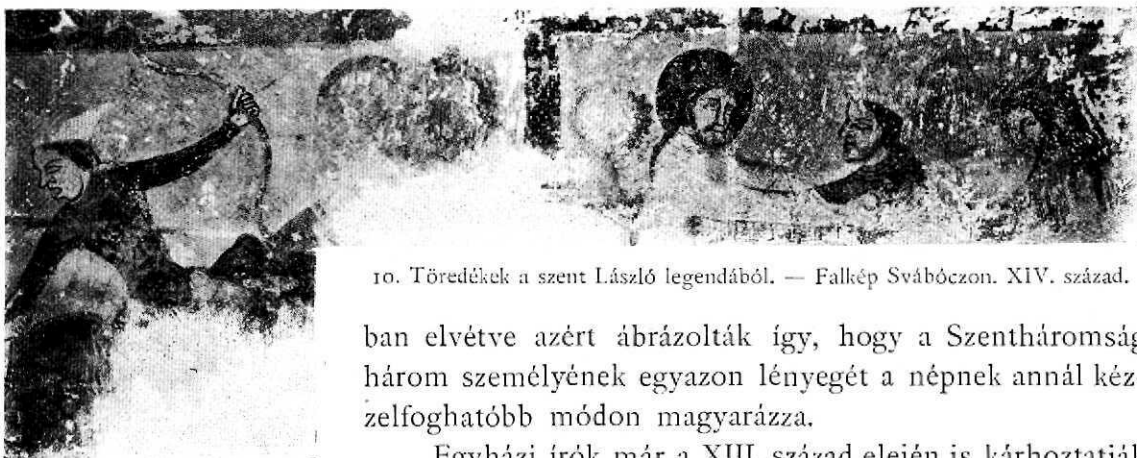
szent László és szent István alakja látható. Fejük fölött a csúcsives nyílás belső lapján a zsegraival csaknem azonos elrendezéssel a próféták következnek. E képek a zsegrainál gyöngébb festő alkotásai, jellegük azonban a XIV. századra vall.

Krisztus életén s ennek ó-szövetségi tanúin kívül középkori falképeink a templom védőszentjének, az utolsó ítéletnek s mint már a zsegrai diadalív két felén láttuk, nemzeti szentjeinknek ábrázolására is kiterjeszkednek. A zsegrai templomot fölszenteléskor a Szentlélekről nevezték el. A szentély boltczikkelyeire festett XIII. századbeli képek ennek megfelelően szintén a Szentlelket dicsőítik. A hívő emberiség előtt való megnyilatkozását érzéktik meg ránk nézve már szinte érthetetlen, régies fölfogással, a melynek alábbi magyarázata azonban, Vajdovszky János találó fejtegetései alapján, szinte kizár minden kétséget. A boltozat négy boltczikkelyében természetfölötti nagyságban egy-egy merev fölfogású alakot látunk derékig ábrázolva, két-két lebegő angyal egész alakja között (I. melléklet). A diadalív felé eső alak már annyira megrongálódott, hogy csak a könyvről ismerhetünk rá, a melyet balkezeiben tartott. Az Atyaistent vagy Krisztust ábrázolhatta az élet könyvével.

A sekrestye felé eső boltczikkely háromfejű, de egyazon szakálltalan arczú alakot ábrázol. A Szentháromság ez, a melynek képét évezredünk első két századá-

9. A cserhalmi ütközet. — Falkép Zsegrán. XIV. század.

10. Töredékek a szent László legendából. — Falkép Svábócson. XIV. század.

ban elvétele azért ábrázolták így, hogy a Szentháromság három személyének egyazon lényegét a népnek annál kézzelfoghatóbb módon magyarázza.

Egyházi írók már a XIII. század elején is kárhóztatják a Szentháromság ábrázolásának e szörnyűséges módját. A II. lateráni zsinat 1274-ben kiátkozás terhe alatt meg is tiltja. Hogy egyes félreeső vidékeken ezután is így festették a Szentháromságot, erre későbbi írók kifakadásai vallanak, mint a XIV. századbeli Johannes Molanus könyve is, a mely a szentképek történetével foglalkozik s új kiadásban Párisban 1861-ben jelent meg. A zsegrai templom azonban a szepesi székesegyháznak ugyancsak közeli szomszédságában épült s így alig hihető, hogy a szepesi káptalan közbe nem lépett volna, ha a Szentháromságot itt a föntmondott zsinati határozat kihirdetése után festik meg tilos alakjában.

A zsegrai templom szentélyboltozatának harmadik képe Máriát ábrázolja kitárt karokkal, keblén a gyermek Jézussal, a ki a katolikus hitvallás szerint «fogantaték a Szentlélektől».

A negyedik kép a műtörténelemben eddig szinte páratlan fölfogással a Szentlelket mutatja be dicsfényes, szakállas ember képében, két kézre fogott kendőben kilencz gyermekkel. Ezek itt a Szentlélek működésének kilencz gyümölcsét jelképezik, a melyet szent Pál apostol a korintusiakhoz intézett első levelének 12-ik részében a 8—10. versekben sorol föl.

A zsegrai templom diadalíve fölött, a hajó boltozatainak zárófalán az utolsó ítélet falképét látjuk. A kép erősen megrongálódott, a XVII. században erősen át is festették. Az alakok arcza csak azért emlékeztet a szentély XIII. századbeli képeire, mert a színezés és rajz nagyrészt lekopott róluk (8. kép). Valójában itt minden ízében már csúcsiveskori festménynyel van dolgunk. Krisztus jobbát sujtólag fölemelve ül a mandorlaalakú dicsfényben, a melynek két felén angyalok lebegnek; jobbról-balról Mária és Ker. szent János könyörög irgalomért a bűnös emberiség számára. Mögöttük egyfelől szent Péterrel, másfelől szent Pállal élükön az apostolok sorakoznak féloldalt fordulva s élénken Krisztusra szegzett tekintettel. Legalul a holtak föltámadását látjuk a korhoz képest primitív formában. A harsonás angyalok, a jók

és gonoszak elkülönítése szintén nincs meg e képen. E hiányosságok is másodrendű festőre vallanak, a ki alighanem a templom északi falának középső képsorának, a cserhalmi ütközet egymásba olvadó jeleneteinek is mestere volt. Rómer a zsegrai falképekről szóló ismertetésében egy gótbetűs föliratot közöl, a melyet a diadalív jobb felén talált.

E szerint a zsegrai templomot 1375-ben újból szentelték föl. Ez valószínűleg a templom hajójának beboltozása után történt, a mely előtt az utolsó itélet képét már csak azért sem festhették ide, mert a bolthajtások határolta csúcsos ívbe komponálták.

A zsegrai templom hajójának falképeit, a rajtuk levő fölirat bizonyossága szerint is, 1638-ban csúnyán átfestették. Mindazonáltal szinte bizonyos, hogy az északi fal alsó és középső képsora az utolsó itélet festményével egy időben készült, az ívmezők festményei pedig már a XV. vagy a XVI. század elejéről valók.

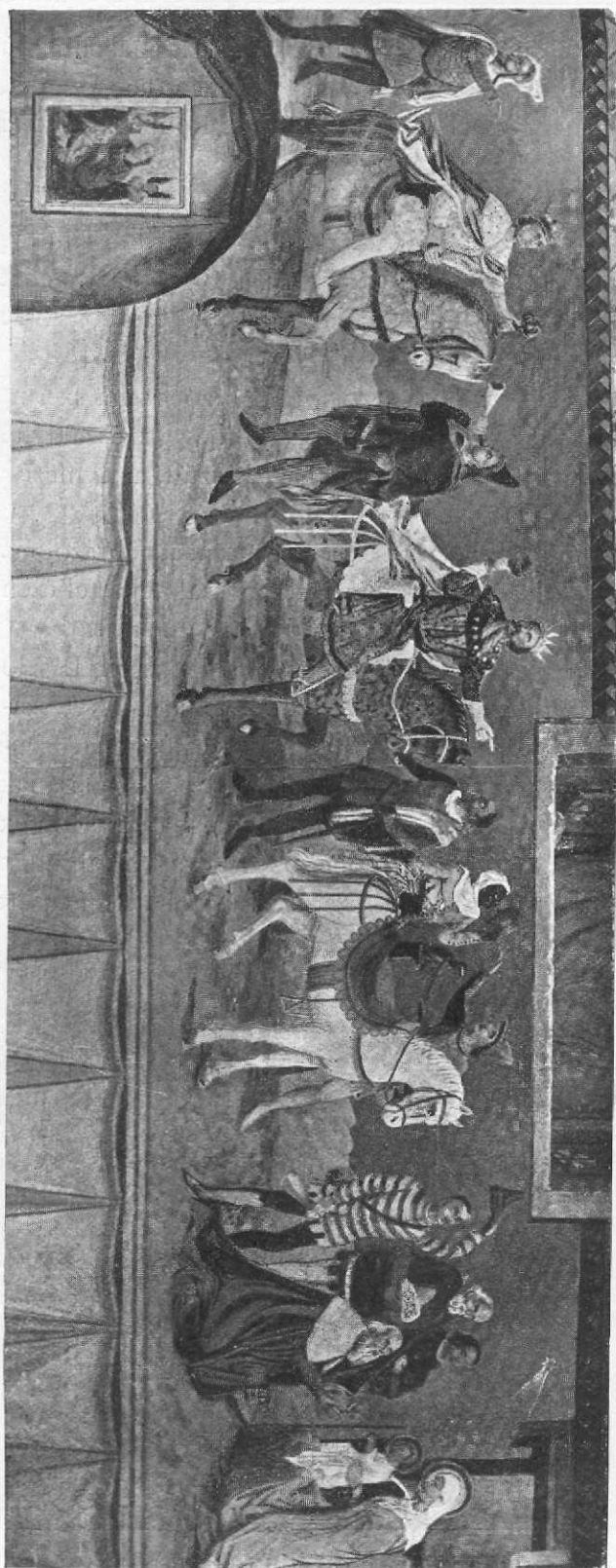
Ez utóbbiak Mária halálát s tájképi háttérrel Mária koronázását ábrázolják. Mindkét kompozíción az alakok a legalsó képsorhoz hasonlóan csaknem teljesen elmosódtak.

Valamivel jobb karban maradt ránk a középső képsor, mely szent László legendájának legbájosabb epizódját, a cserhalmi ütközetet tárja elénk, a XIV. században Magyarország-szerte szinte konvencionálissá vált kompozícióban. Középkori festőink előadása nagyban különbözik a szent László legenda ez epizódjának legrégebbi ránk maradt leírásától, a melyet a Képes krónikában olvashatunk. Ennek nyilván olasz szerzője, udvari körök számára írván, olaszos léhasággal minden alkalmat fölhasznál, hogy érdekesebbé tegye művét. A szent Lászlótól megmentett

11. Részlet a vítfalvi templom szent László legendájából. — Falkép. 160 cm. magas. XIV. század.

12. A három szent király. — Falkép a poprádi templomban. A festmény 240 cm. magas. XIV—XV. század.

magyar leányt is azzal vádolja, hogy a kún legyőzése után ennek életéért könyörög, «mivel alighanem buja szerelemből akarta megszabadítani». Középkori falképeinken a leány ellenkezőleg megszabadítójának a hősiességben méltó társaként jelenik meg. Maga rántja le lováról a kúnt, maga vágja el a bárdal lába-inát, miközben szent Lászlóval birkózik, maga fejezi le a karddal, a mire ez leteríti. Végül ölébe vonja megszabadítója fejét s így virraszt az alvó hős fölött, a ki már a csata folyamán sebet kapott s még sem röstelt ennek végeztével megmentésére sietni.

Mint majdnem minden ily tárgyú falképsorozatunkon, Zsegrán is magával a cserhalmi ütközet ábrázolásával kezdődik az imént felsorolt mozzanatok előadása. — Szent László lovascsapat élén előre-szegzett lándzsával vágat ki a várból, a megfutamodó kúnok lovaikon hátrafordulva, nyílzáporral fogadják; a földön holtak: egy kún és egy magyar vitéz s néhány levágott testrész (9. kép). A második boltszakasz alatt már a párosviaszkodást látjuk lóháton. A leány lerántja lováról a kúnt, a kit szent László lándzsájával éppen átszúrt. Hogy mennyire sikerült a zsegrai mesternek a mozgalmas kompozíción alakjainak jellemzése, arról a falképek XVII. századbeli átfestése miatt már fogalmat sem szerezhethünk. A svábóczi templom

északi hajófalának csak töredékekben ránk maradt festett szent László legendája ebből a szempontból sokkal tanulságosabb. A kún, balkezében ijjával, szinte föl-
 üvölt, a mikor szent László lándzsája éri (10. kép).

Itt az egyes mozzanatok a lovasharcz, a párbaj s a birkózás kerettel elkülönítve következnek egymás után, a mint ezt a legutóbbinak kevésbé mozgalmas képén láthatjuk. Svábócz lapos mennyezetű egyhajós templomában a hajó északi falán, a szent László legenda fölött még két sorban voltak falképek. A leg-

13. Az utolsó ítélet. — Falkép a poprádi templomban. XIV—XV. század.

felső képsor fölismerhetetlen; a középső, a szentély falképeihez hasonlóan szintén annyira megrongálódott, hogy éppen csak kompozícióinak tárgyát állapíthatjuk meg. A hajóbeli kompozíciók a kálváriát, Krisztus levételét a keresztfáról, föltámadását, Krisztust a pokol tornáczában, végül mennybemenetelét ábrázolták; a szentélybeliek valamelyik apostol, talán a templom védőszentjének, szent Fülöp és Jakabnak életét.

Kétségtelen, hogy ezek a falképek is a XIV. századból valók, ám távolról sem jelzik képírásunk akkori fejlettségének színvonalát. Mint a zsegrai templom hajójában, itt is másodrendű, faluról-falura vándorló festőkkel van dolgunk, a kik Magyarország művészeti főhelyein szerzett mintájukhoz néha emberöltőkön át is

ragaszkodtak, a mire vármegyénkben a vitfalusi templom szent László legendája a legérdekesebb példa.

Vitfalu templomának tornya átmeneti stílű, mint a legtöbb falusi torony a Szepességen. S ha a templomot a szepesi káptalan egyik oklevele szerint ünnepélyesen csak 1440-ben szentelték is föl, több mint valószínű, hogy a XIV. században deszkamennyezetes alakjában már fönnállott. Az egyhajós s szentélyében egyenes záródású templom mostani boltozatai XVIII. századbeli, diadalíve csúcsíves. A hajó északi falának képeit Hanula József festőművész 1905 tavaszán fedezte föl s hámozta ki a meszelés alól. Több, mint bizonyos, hogy ha e falképeink csak a templom fölszentelésének ideje táján készültek is, a minta, a mely után festőjük dolgozott, legalább is másfélszáz éves volt. Egy XIII. századbeli festett szent László-legendának szinte népies travesztálássá vált másolatával van itt dolgunk, a melyhez foghatót kutatásunk eddigelé nem ismer. A képsor első festménye: a lovascsata nagyon megrongálódott s az orgonakarzat falépcsője is eltakarja. Ám a mészkőporral gondosan lesimitott vakolatra festett többi jelenet aránylag igen jó karban maradt ránk s primitív, de szerfölött beszédes, szinte mindent a néző szájába rágó előadással tárja elénk a birkózás, a kún leterítése és a pihenés mozzanatait. Szent László típusa élénken emlékeztet a zsegrai templom XIII. századbeli szent László képére. Fején, szertelenül megnőtt alakban, ugyanazt a koronát látjuk, arcán ugyanazt a kétágú szakállat. Szinte azt hihetnők, hogy ez a kompozíció díszítette eredetileg a zsegrai templomhajó északi falát s a vitfalvi festő innen másolhatta le. A legrégibb zsegrai falképek monumentális hatását a vitfalviak ugyan meg sem közelítik; mozgalmas jelenetek ábrázolásáról lévén azonban szó, ezek kompozíciójában a zsegrai mester is ugyancsak esetlen lehetett. A vitfalvi piktor mégsem másolt gépiesen. Már van érzéke a lokális színek harmóniája s a szabad természet iránt is. Szent László ruhája vörös, a kúné sárga, a leányzóé kék. A természetet a mennyire tőle kitelt, furcsa hatású sárgazöld és pirosfehér színű stilizált levelű fákkal jelzi. Ez utóbbiak egyikén gólya költ, miközben a fa tövében a magyar leányzó a leterített kúnra emeli szent László kardját (11. kép). Már egyszer lesújtott s a kún meztelen ember képében ábrázolt lelkét lábainál fogva már el is viszi az ördög, a kit jobb felől látunk. A következő képen festőnk a kún fejetlen holttestét ábrázolta, a melyen hollók és egy róka lakmározik. A naiv fölfogás, mely kisebb kaliberű mestereink művein a középkor végeztéig nem egyszer bájol el, a legszebben az utolsó képen érvényesül, a melyet egy legújabbban ideállított oltár takar el. Itt a leány a földbe szúrt lándzsa tövében ül, a melyre a kún levágott fejét tűzték diadalmi jelnek. Szent László feje ölében pihen s fölöttük két, koronát tartó angyal lebeg. A kompozíció körül az üres helyeket, mint valami szőnyegen, stilizált virágok töltik ki.

Szepesvármegyének Magyarországgal való művészeti közösségét bizonyítják a poprádi templom falképei is, a melyeket azonban 1877-ben erősen átmázoltak.

A hajó északi falán a három szent király utazásának és imádásának egybeolvadó kompozícióját látjuk (12. kép). Ez a vastagon újból átfestett kép szinte szakasztott mása Aquila János azonos tárgyú velemeri falképének, mely valószínűleg 1378-ban készült s a melyet Rómer Flóris színes másolatban is közölt. Rómer a kompozíciót a középkori olasz egyházi színjátékokra, vagyis karácsonyi miszteriumokra vezeti vissza, a melyek alighanem Magyarország ilyennemű miszteriumaira is nagy hatással voltak. A poprádi kompozíció jóval népesebb, mint a velemeri, de úgy látszik, hogy nem egy alakja egészen modern. A mindkét falképen előforduló alakok, a lovak szerszámján kezdve a rajtuk ülők típusáig oly egyformák, hogy a poprádi falképet is bizvást Aquila Jánosnak tulajdoníthatnók, ha biztosan tudnók, hogy Poprádon 1878-ban nem Rómer publikációja nyomán restauráltak. Abból a körülményből, hogy ugyane templom diadalívének kevésbé elrontott falképe nem igen vall Aquilára, bizvást következtethetünk arra, hogy a három szent királyok kétféle képének mestere nem volt ugyanaz, hanem csak egy forrásból merített.

A poprádi utolsó itélet (13. kép) még a zsegrainak is mögötte áll. Mestere a XIV. század vége felé vagy a XV. elején már fejlettebb minta után dolgozott, ezt azonban ugyancsak félreértette. Krisztus szájába a jók jutalmát jelentő zöld babérág s a gonoszokat sújtó pallos helyett lángpallost adott. A dicsfény két oldalán Mária és Keresztelő szent János mandorlát tartó s itt ugyancsak fölösleges két angyallá vált: A nagyfejű apostoloknak is csak tért kitöltő szerepük van; egyedül a holtak föltámadása mutat frissebb eleveenséget s pusztán az angyal, a ki balfelől az üdvözülteket a mennyország lépcsőjéhez vezeti, vall arra, hogy a minta jó lehetett, de kontár keze alatt ellaposodott.

Az eddig felsoroltakon kívül Szepesvármegyében a XIV. századból még Jekelfalván, a templom sekrestyéjében maradtak fenn egy női szent, valószínűleg szent Katalin vértanúságát ábrázoló igen halvány falképek, a melyeket harmincz év előtt, a mennyire lehetett, Rómer ismertetett. Minthogy e képek azóta még jobban elhalványodtak, bizvást mellőzhetem száraz leírásukat. A XIV. századbeli provinciális falfestészetről, a melynek az eddig tárgyalt emlékek képviselői, ezek ismereteinket már úgy sem gyarapíthatják. Csupán néhány adatot sorolok még föl, a melyek elpusztult vagy csak meszelés alatt lappangó falképekről szólnak.

A kősisakos és középkori oromsorral bíró tornyánál fogva nevezetes szlatvini templom hajójának északi falán a hagyomány szerint szintén volt egy festett szent László-legenda, a melyet, minthogy «templomba nem illő borzalmas csatát ábrázolt», a hivek kívánságára a múlt század elején leverték a falról. A kubachi templomban állítólag a meszelés alatt egy történelmi tárgyú középkori falkép lappang, a mely a templom fölszentelését ábrázolta, a papság élén a scsavniki czisztercita apáttal. Minthogy a többszörösen átalakított templomot, a melynek csupán

ajtókeretei vallanak csúcsiveskori eredetére, legújabbán kifestették, e falkép föltárására egyhamar nem igen lehet reményünk.

A nedeczi vár rombadőlt kápolnájának szentélyfalán még ma is láthatók a XV. századbeli falképek elmosódott maradványai, a melyek Krisztus kínszenvedését ábrázolták. Falképek lappangnak a lechniczi Vörösklastrom csúcsives boltozatú ebédlőjében a déli fal meszelése alatt. Legújabbán a haraszi templomban Hanula József talált s szabadított ki a meszelés alól falképeket. Ezek véges-végig a mai szentély keleti apszisát borítják el s igen megrongált XV. századbeli másodrangú festmények. A diadalív nyílását, mint Zsegrán, tíz próféta mellképe díszítette egymás fölött sorakozó négyszögletes keretekben. A félkupolát öt medaillonban Krisztus alakja, mint a világ birája, az élet könyvével kezében s négy angyal mellképe töltötte ki. A félkör alakú zárófal felső képsora Mária és Jézus életét, az alsó egy szent vértanút ábrázolta.

A legérdekesebb dolog azonban Haraszton az, hogy az imént ismertetett képek vakolata alatt még egy jóval régibb falképciklus is lappang. Minthogy az előbbiek maradványait a Műemlékek Országos Bizottsága Huszka Józseffel már lemásoltatta, megsemmisítésük árán is kívánatos volna, ha már most a régibb falképek föltárása kerülne sorra. Ismeretük alighanem a templom építésének homályos múltjára is vetne fényt.

II.

A provinciális művészet jelentősége Magyarországon. XIV. századbeli képirásunk klasszikus emlékei a Szepességen. Róbert Károly koronázása Szepeshelyen. A lőcsei szent Jakab templom falképei. A szentélybeli festmények. Szent Dorottya legendája. Az irgalmasság cselekedetei s a hét főbűn. Későbbi falképek.

VIDÉKI templomok vidékies műemlékei alapján sehol sem írtak művészettörténelmet. A korszakalkotó művészeti emlékek pusztulása azonban nem is volt sehol oly nagy mértékű, mint Magyarországon. Epp azért nálunk a jelentéktlenebb emlékeknek is van művészettörténelmi fontosságuk. Jórészt falusi templomaink régi falképeinek ismerete alapján már most is valószínű, hogy XIV. századbeli képirásunk csirái egyetlen vagy csak nagyon kevés művészeti központban fakadtak, de ennek hatása keleten, nyugaton s északon egyaránt, az ország legszélsőbb határszéli zugáig kiterjedt. Más szóval régi festészetünk a középkori művészet nemzetközi voltának megfelelően a nyugateurópai képirás kereteiben mozgott ugyan, de talán korábban, mint bárhol egyebütt, nemzeti tárgyakat is dolgozott föl, amelyekhez külföldről nem igen kapott mintákat. E tárgyaknak a magyarság szellemében való földolgozása kölcsönöz középkori képirásunknak nemzeti vonást, a mely nagyobb székesegyházainknak elsőrangú mesterek festette falképein bizonyára szembetűnőbb volt, mint azokon a másod- és harmadrangú festményeken, a melyek a XIV. században falusi templomokban ránk maradtak s mint minden utánzat, a mintákhoz képest a művészi ábrázolás eszközeiben is hanyatlást mutatnak föl. Művészettörténelmünk úttörői azt tanították, hogy a ránk maradt emlékek bizonyossága szerint a művészet fejlődésének egyes korszakai nálunk a külföldhöz képest emberöltőkkel késnek. A külföldi országok legtöbbjének műtörténetírói minden bizonynyal ugyanerre az eredményre jutnak, ha hazájuk művészetének történetét elsősorban falusi emlékek alapján írják meg. Érdemes úttörőink tanítása tehát csak relative áll meg. S ha így fogjuk föl, már másodrangú emlékeink tükrében is, homályosan ugyan, de oly kép tárul elénk régi művészetünkről, hogy erre méltán büszkék lehetünk. Büszkeségünk jogos voltát még inkább megerősítik azok az emlékek, a melyek egy-egy főpap vagy főúr bőkezűségéből, távol művészeti főhelyeinktől, de ezek egy-egy kiváló mesterének keze alól kerültek ki,

mint például a szepeshelyi székesegyház falképe, mely Róbert Károly koronázását ábrázolja s 1317-ből maradt ránk.

Ez a tárgyánál fogva külföldön is párját ritkító emlék két, sőt három ember-öltővel korábban készült, mint az előző fejezetben ismertetett szepességi falképek zöme. Művészi fejlettségénél fogva azonban úgy fest, mintha korát tekintve az utóbbiakhoz való viszonya fordított volna. A szepeshelyi falfestmény művészi fejlettségét tekintve a külföld e korbeli művészetének színvonalán áll; fölfogásával, nemzeti tartalmával régi művészetünk nemzeti jellegére vet káprázatos fényt. Szepes vármegye későbbi emlékeinek ismertetése kapcsán is nem egy sugár villan majd föl s vet világot arra, hogy középkori képírásunk és szobrászatunk fejlődésében jóval több az önállóság, mint a hogy ezt eddig csak szórványosan ismertetett emlékeink alapján hittük.

A szepeshelyi székesegyház egyetlen ránk maradt falképét a mult század ötvenes éveiben hámozták ki az évszázados meszelés alól. Merklason kívül 1864-ben Ipolyi ismertette behatóan egyik legszebb akadémiai beszédében. A kép a többszöri meszelés alól természetesen csak megrongálva kerülhetett elő s alsó széle csonka. Kijavítására Storno vállalkozott, a ki itt jól meg is felelt föladatának, csak egyes hiányos föliratok kiegészítésében nem volt szerencsés. Képünk (II. melléklet) szinte embernyi nagyságú alakjaival, történelmi jelképes fölfogással Róbert Károly királyunk koronázását ábrázolja s eddigi ismertetői szerint az 1312-ben lezajlott rozgonyi csata emlékére készült, amelyben Róbert Károly, főleg a szepességi bandérium segítségével, legyőzte Csák Mátét s e győzelme nyomában és most már szent István koronájával, harmadszor is megkoronáztatta magát. A rozgonyi csatában tanúsított hősiességének jutalmául Róbert Károly nem egy szepességi hivatottat nemessé. A még ma is élő szepességi családok közül a Görgeyek és Svábyak szintén akkor kerültek a nemesek rendjébe. Maga Henrik szepesi prépost, a kinek megbízásából a szepeshelyi falkép készült, mint Tamás primás kancellárja, már a trónvillongások korában is sokat buzgólkodhatott Róbert Károly érdekében. Épp azért nem szabad csodálkoznunk, hogy a koronázását ábrázoló szepeshelyi falképen ennek tanúiként a Szepesség világi és egyházi hatalmának képviselői szerepelnek. Balfelől az ország kardjával Semsey Ferencz szepesi várnagyot és kamarást, jobbfelől az ország almával Henrik szepesi prépostot látjuk. A koronázást a szent István király legendájában gyökerező fölfogásnak megfelelően maga szűz Mária végzi. Fejedelmi alakja tele méltósággal ül, a kezét áldásra emelő gyermek Jézussal ölében, régies szabású, drágakövekkel kirakott trónusán. Jobbfelől Tamás érsek nyújtja feléje a koronát, a melyet festőnk nagyobb érthetőség okáért ugyanekkor a király fejére is tétet.

A kompozíció az ünnepélyes jelenetnek megfelelően egyszerű, a bő ruhák redőzése a korhoz mérten mesteri, az alakok rajza biztos. Az arcokon már az

Robert Károlyi koronázása. Fallicp a székesegyházban 1317-ből. Hossza 460 cm.

egyénytésre való törekvés nyomai is jelentkeznek s szinte megható a naiv igyekezet, a melylyel mesterünk alakjait jellemezni s az ünnepélyes esemény keltette érzéseket rajtuk visszatükröztetni akarta. E törekvését szolgálja a kissé aránytalanul nagy kezek bátoratlan játéka. Ez ugyan ép oly keveset mond, mint a térdeplő alakok s a Madonna egy azon pontra meredő arcának kifejezése. Korához képest azonban ez is elég s a kompozíció ünnepélyes hatását hajdan alighanem nagyban növelte egyszerű, harmonikus színezése. A színezés vörös, zöld, sárga és kék árnyalatai ma egy kissé rikítóak. De ne feledjük el, hogy a falkép eredetileg az átmeneti stílus székesegyházát díszítette, a melyben kicsiny ablakai miatt, átalakítása előtt csak félhomály derengett. Azért kellett festőnknek rikítóbb színekkel élnie. Hogy igazán mester volt, erre művének biztos, széles kezelése vall.

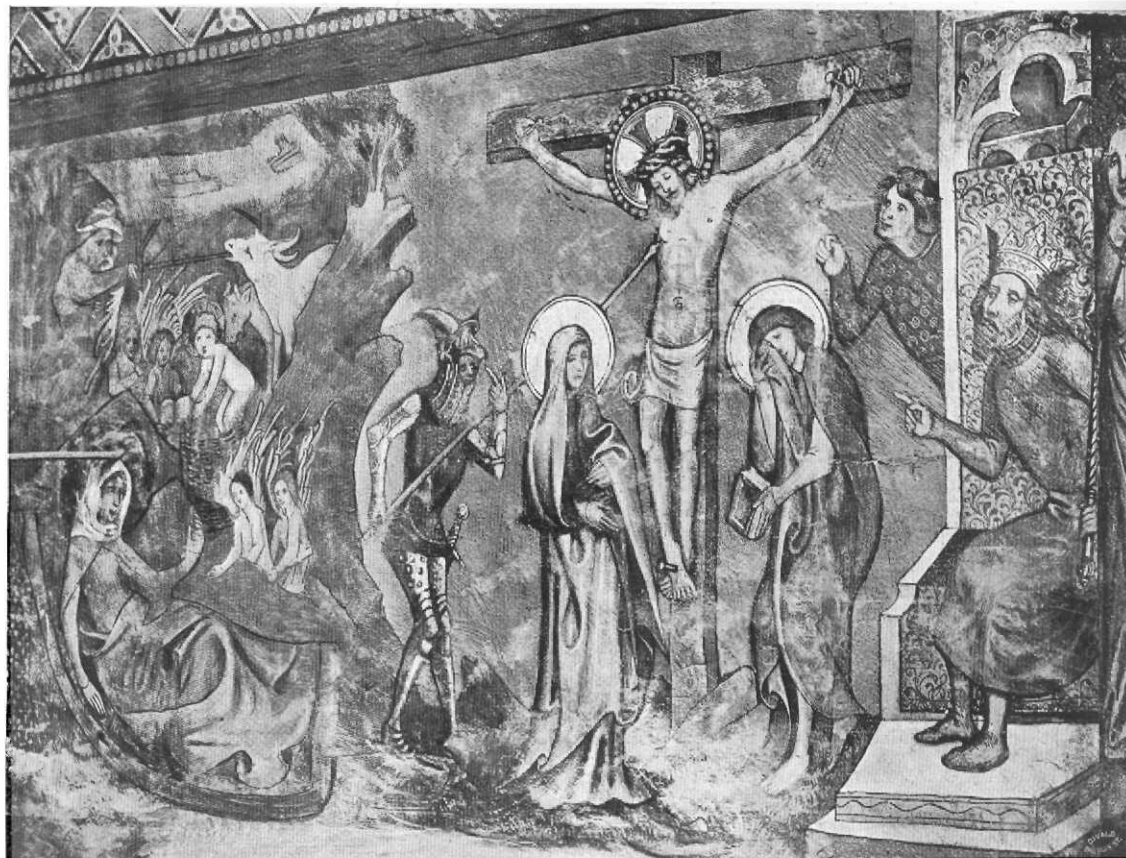
A széles kezelés a freskó technikára emlékeztet. Valójában összes eddig ismert falképeinkhez hasonlóan, Ipolyi vizsgálata szerint, a szepeshelyit is száraz falra festették.

Az elnagyolások, a melyek a falkép mellékes részletein, főleg a trónus gondos megfestésével szemben feltűnők, szintén nem a freskónál szükséges gyors munka, hanem valószínűleg annak a következményei, hogy a kép mestere nem fejezte be teljesen művét. A korai gót ornamentális keretbe foglalt kompozíció háttérén is alighanem más festette a növényi elemekből összerótt friz alá a három emblemát. Semsey Ferencz alispán és Imre prépost háta mögött kezdőbetűs korongokat látunk, a melyek se nem czimerek, se nem pajzsok; de valószínű, hogy a föladataival tisztában nem levő s kevésbé biztos kezű második festő ilyen hadi emblemákat akart ott megörökíteni, a mire a prépost kalap formájú papi sisakjából lehet következtetni. A király háta mögé festendő micsodával szintén nem volt tisztában. Ez voltaképen czimmerrel díszített pajzsok indult, heraldikailag véve bal felén az Anjou-ház aranyliliomait, jobb felén a magyar czimer pólyáit látjuk. Ám falra való másolása közben a pajzsból ablak lett, a melyet az egykorú, de a régibb építészetnek sem várain, sem templomain nem ismerünk. Említettem, hogy a restaurálás folyamán a föliratok eltorzultak. Ipolyi az első alak feje fölött ezt olvasta: «Flos juventutis c(a)m(era)rius, castellanus Franc(iscus) de...»

Egykorú írott oklevelekből tudjuk, hogy a hiányzó szó Sempse volt. Az érsek feje mellett Ipolyi ezt olvasta: Thomas Archi(episco)pus. A mögötte levő Mária-himnusz alatt, a mely az 1317 évszámmal végződik, ez volt: He(n)ricus p(re)p(o)-situs fecit istud op(us) inpingi. Mint képünkön is látható, ma a föliratok több helyen módosult alakban vannak csak meg s a módosításoknak alig van kibetűzhető értelmük. A legutóbb idézett fölirat szerint Henrik szepesi prépost volt a kép megrendelője. Hogy mestere ki volt? Erről a föliratok nem nyújtanak fölvilágosítást. A Szepességen ez emlékünkhöz társtalan s így minden bizonynyal valamelyik központibb városunk mesterével van dolgunk. Ha a Madonna némi közvetett olasz

hatásra is vall, a többi nem kevésbé sikerült alakra aligha talált mintát. Ez is festőnk és iskolájának nem csekély önállóságára vall. Ép azért fölösleges a falkép mesterét külföldiek sorában keresnünk.

Több mint valószínű, hogy a szepeshelyi székesegyház mellett, a városi élettől szinte teljesen elszigetelt helyzeténél fogva, sohasem keletkezett hosszabb életű művészeti iskola. A káptalan s ide temetkező főúri családaink, mint később látni

14. Krisztus születése és a Kálvária. — Falkép a lőcsei szent Jakab templom szentélyében. XIV. század.

fogjuk, még a XV. században is budai vagy más központibb fekvésű városaink művészeit foglalkoztatták. Ezek itt csak mint vendégek fordultak meg. Csak a hol egy-egy nagyobb templom körül fejlettebb városi élet is lüktetett, csak ott telepedhettek le állandóan mestereink, a kiket többnyire egy-egy központibb székesegyházunk műhelye, a fabrica nevelt föl. Lőcse ép azért nagyobb számot tesz Szepes vármegye művészettörténelmében, mint Szepeshely, jóllehet ez utóbbi székesegyházában a művészet minden ágában átlag jóval kiválóbb emlékek maradtak ránk, mint ott.

Láttuk, hogy a lőcseiek óriási plébánia-templomukat a XIV. században fejezték be. A falképek, a melyek itt ránk maradtak, jórészt a templom befejezése nyomában a XIV. század második felében készültek.

A templom diszítését minden bizonynnyal a szentélyben kezdték el, a hol a falképek korát *Vajdovszky János* közvetett adatok alapján szinte évszámnyi pontossággal állapította meg.

A lőcsei szent Jakab templom szentélyének oldalfalait és az apszis három oldalát négy sorban diszítik falképek. Sajnos, ezek az 1863-ban fölfedezett fest-

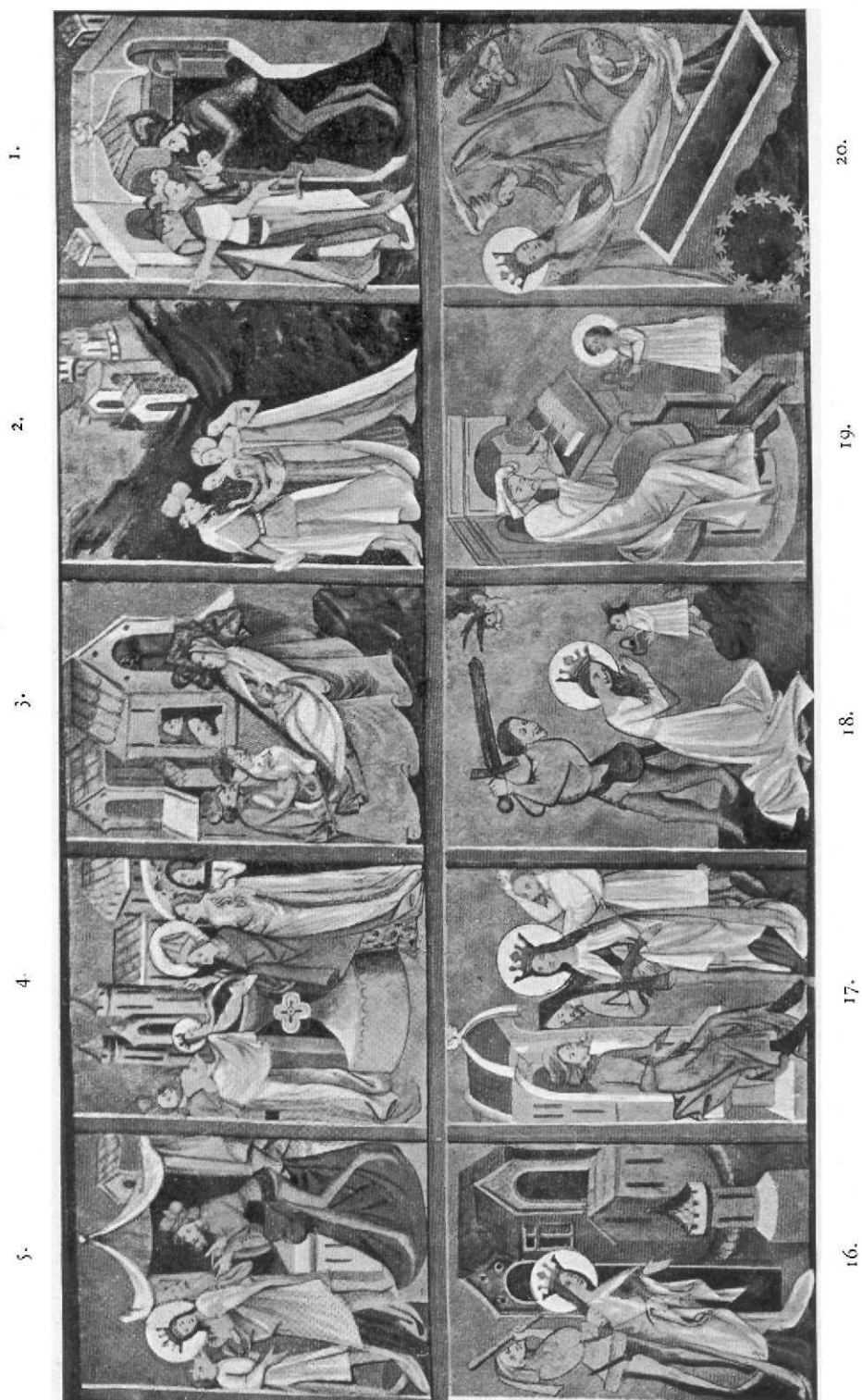

15. Corpus Domini. — Falkép a lőcsei szent György kápolna ajtajának ívmezéjében 1515-ből. 100 cm. széles.

mények oly rongált állapotban kerültek elő, hogy a hívek iránt való tekintetből csak erősen restaurálva maradhattak helyükön. A restaurálást a Szepesmegyei Történelmi Társulat kezdeményezésére Storno végezte, a ki kényszerűségből egész sor régies szellemben, de ujonnan festett alakkal pótolta a képsorozat hézagait. A szentély északi falának legfelső képsora két-két vértanú szent szűz között korai gót úrmutatóban a három vérző szent ostyát ábrázolja, a melynek csodája a brüsszeli szent Gúdül templomban 1370-ben történt meg. Az esemény híre gyorsan terjedt el Európában s így ábrázolása Lőcsén alig tehető későbbre, mint a XIV. század hetvenes éveibe. A festett úrmutató alatt lehetett templomunk régi fülkealakú szentségháza, a melyet a XV. század végén a mai toronyalakú szentségházzal

pótoltak. A régi szentségház két oldalán a második sorban ismét egy-egy szent s ezek mögött egy-egy donator apró alakja imádkozott. A befalazott szentélyfülke helyén ma Melkizedek áldozatát, a szentmise előképét látjuk. A harmadik sorban balfelől a Szentháromság képe, jobbfelől Krisztus születésének s a kálváriának egybeolvadó kompozíciója díszítette a falat (14. kép). Krisztus születésén legalul Máriát látjuk két szolgálatára siető angyallal s mint a XIV. századbéli azonos tárgyú itáliai domborműveken és festményeken: félig ülő, félig fekvő helyzetben. Feje fölött a kis Jézus játszik az angyalokkal, a kik könyvet tartanak előtte. Szent József vigyáz rá s botjával épp a hagyományos ökröt piszkálja hátrább, mert nyilván kelleténél előbbre tolakodott, mint szerényebb társa, a számár. Ily humoros vonások később is sűrűn vegyülnek vallásos kompozícióinkba, de sohasem oly vaskos útszéli fölfogással, mint a hogy annak német festők munkáin nem egyszer lehetünk tanúi. A festett domborműre emlékeztető képet csak egy fantasztikus szikla választja el a kálváriától, a melyen Krisztust látjuk a keresztfán. Feje körül gyöngy-soros dicsfény ragyog. Kétfelől anyja és evangelista szent János megtört alakja áll. A nagyon modernizált Longinus épp oldalába szúrja lándzsáját. Jobbfelől a királyi trónus mögött ismét egy egészen modern színű alak hány fittyet a megváltás magasztos tényének: a zsidóság képviselője ez. Falképeink eddigi ismertetői azt hiszik, hogy a trónuson Pilátus ül, a ki alatt a katolikus hitvallás szerint Krisztus kínszenved.

Az ó- és újszövetség hőseinek szembeállítását a középkori képzőművészetben általános szokás. Ez a tipologikus fölfogás jellemzi a szentély többi festményeit, a melyek a szentély északi falának legalsó sorában és az apszis falain az apostoli hitvallást jelképezik. A Credo tizenkét ágazatát mondatszalagra írva egy-egy apostol tartja. Mindegyikkel szemben egy-egy próféta ül, szintén mondatszalaggal kezében, a melyre a prófétáknak az illető hitágazat eszméjével összhangzó jövendöléseiből írtak föl egy mondást. Tamás apostol mondatszalagán például a Credo hatodik ágazatát olvashatjuk: *Inde venturus est judicare vivos et mortuos*. Ezzel szemben a próféta mondatszalagján: *accedam ad vos in iudicio*. A többi képek Krisztus föltámadását, mennybemenetelét, a Szentlélek eljövételét, az utolsó ítéletet ábrázolják, még mindig a hitvallásra való utalással. A gerinczhordozó oszlopok felületét a *vir dolorum*, Mária, szentek, köztük szent István és szent László alakja díszíti. Mindezen képek művészettörténelmi méltatása erős átfestésük és kiegészítésük miatt ma már kockázatos vállalkozás. Épp azért nagy vonásokban is pusztán azért ismertetem a lőcsei szentély falképcziklusát, hogy fogalmat szerezhessünk arról, mily pompás, a festmények dús aranyozásánál fogva mily káprázatos fényű háttére volt itt s alighanem valamennyi XIV. századbéli templomunkban a főoltárnak, abban az időben, a mikor a szárnyas oltárok használata még nem terjedt el, vagy legalább is nem voltak oly nagyszerű szárnyas oltáraink, mint a minőkkel a következő század mesterei remekeltek.

Szent Dorottya legendája. Falférsorozat a lőcsői szent Jakab templomban. Egész hossza 944 cm. XIV. század.

A lőcsei szent Jakab templom északi előcsarnokában látható töredékek szintén annak a bizonyosságai, hogy e templomunk diszítésében a XIV. században a falfestésnek jelentős szerepe volt. Ha falusi templomainkban is megtaláljuk, szinte bizonyos, hogy a lőcsei plébániatemplom óriási falmezőin a templom védőszentjét szintén dicsőítette falképsorozat, valamint hogy szűz Mária életét is ábrázolták itt falképek. Ezek azonban nem maradtak ránk. Annál inkább figyelmünkre méltók azok a falképsorozatok, a melyek a templom északi hajójának a sekrestye és a szent György kápolna melletti falát diszítik. Ezeket sohasem meszelték be. Mint-hogy így kevésbé rongálódtak meg a szetélybelieknél, a restaurálást is kevésbé sinylették meg.

Ezeket a falképsorozatokat Merklason kívül Vajdovszky János, utóbbi ikonografiai magyarázatát fölhasználva Henszlmann Imre és újabban Graus ismertette. Szent Dorottya húsz képben ábrázolt legendája a lőcsei templomban nem egyéb, mint annak képekben való átültetése, a mit e szentről az arany legenda néven ismert szentek élete a középkorban följegyzett. A felső sor jobbról balfelé, az alsó balról jobbfelé tárja elénk a szent életének és vértanúságának főbb mozzanatait. Ez utóbbiak sorrendjét helylyel-közzel mesterünk összetévesztette. Bontsuk föl az arany legenda idevágó fejezetének tartalmát a képeknek megfelelően versekre. Ha ezek magyarázata kapcsán nézzük az egyes jeleneteket, a mellékük leírt számok szerinti sorrendben logikusabb lesz összefüggésük.

Legendánknak, a melynek falképét a III. mellékleten két részre osztva közlöm, Jacobus de Voragine művében ez a tartalma:

1. Dorus, előkelő római szenátor család sarja, de a keresztényüldözések korában is megveti a bálványozást. (Festőnk fölfogása szerint a császár ezért palotájába hivatja s megfeddi.) 2. Dorus ekkor mindenét eladja s feleségével, Theával és két leányával, Krisztennel és Kalisztennel Cappadociába, Caesarea városába vándorol. 3. Itt születik harmadik leánya, szent Dorottya. 4. Egy ismeretlen szentéletű püspök titokban megkereszteli. A név, a melyre keresztelték, atyja és anyja nevének összevonásából keletkezett. 5. Alighogy Isten kegyelmével eltelten fölserdül, szemet vet rá Fabricius, Cappadocia helytartója, ki maga elé idézi s «fényes nászajándék ígéretével törvényes ágya hitvestársának» kéri meg. Ám szent Dorottya azzal utasítja vissza, hogy ő már Krisztus jegyese. 6. Fabricius erre dühében forró olajba dobhatja; de a szent szűznek semmi baja, mit látván a pogányok, sokan megtérének. 7. Fabricius bűbájosságnak véli a csodát s börtönbe zárhatja Dorottyát, hol kilencz napon át hagyja étlen-szomjan sinylődni. 8. A szentet angyalok táplálták s a mire Fabricius ismét maga elé vezetteti, virulóbb színben van és szebb, mint valaha. 9. Fabricius ekkor arra kényszeríti, hogy az oszlopra helyezett bálványt imádja; ám Dorottya fohászára az Úr angyalai ledöntik a bálványt s ez fölkiált: Dorottya, miért üldözel engem? a mire ismét sokan megtérnek. 10. A helytartó erre gerendára kötteti, testét

vashorgokkal tépik, keblét fáklyákkal égetik; azután börtönbe zárják az elaléltat. 11. Itt maga Krisztus gyógyítja be sebeit s a midőn Fabricius megtudja, hogy már semmi bája, mintha megkönyörült volna rajta, kibocsátja börtönéből. Nővéreihez küldi Dorottyát, a kik félelmükben megtagadták Krisztust. 12. Krisztent és Kalisztent Fabricius arra akarta bírni, hogy Dorottyát is eltántorítsák hitétől. 13. A mire azonban a szent szűz haza ér, visszahódítja hugait Krisztusnak. 14. Fabricius efölötti dühében arcát botoztatja, a nélkül, hogy az ütések nyoma meglátszanék ezen. 15. Krisztent és Kalisztent a helytartó parancsára egymás hátához kötözve máglyára vetik. (Fabricius ezután azzal fenyegette Dorottyát, hogy lefejezteti, ha nem áldoz a bálványoknak. A szent szűz így felelt: Kész vagyok szenvedni Krisztusért, jegyesemért, kinek gyönyörűséges kertjében almát és virágot szedhetek időtlen időkig.) 16. Fabricius ekkor ismét börtönbe veti, hogy másnap lefejezzék. 17. Miközben Dorottyát a vesztőhelyre viszik, Teofil, a helytartó jegyzője gúnyosan rákiált, hogy küldjön neki azokból a rózsákból és almákból, a melyeket jegyese kertjében szedni fog. 18. A vesztőhelyen szent Dorottya buzgón könyörög azokért, kik vértanúsága emlékét meg fogják őrizni, közbe szózat hallatszik az égből: «Jövel jegyesem, minden beteljesedik, a mit óhajtottál». S a mire a hóhér pallost ránt, angyali gyermek jelenik meg kezében kosárával, ebben három alma s három rózsza. Küldd el ezeket, Uram, Teofilnak! kéri a szűz. 19. Télvíz ideje van, Teofil a pretoriumban írással foglalkozik s a hirtelen előtte termő angyali gyerek láttára, a ki szent Dorottya menyeyi ajándékát hozza, megtér. 20. Legendánk azzal végződik, hogy Krisztus megdicsőíti szentjeit, a falkép-ciklus szintén szent Dorottya megdicsőülésének képével záródik, a kinek vértanúsága a 287. év február havában történt.

A lőcsei szent Dorottya legenda régi művészeti emlékeink közül a képes krónika miniatur festményeivel tart legtöbb rokonságot. Színezése természetesen nem oly ragyogó, rajza sem oly biztos. Előadása azonban jóval elevenebb, mint az utóbbi képeié. Ez elevenesség különösen az alakok szerfőlött beszédes mozdulataiban nyilvánul; de arczvonásaikban is annyi a kifejezés, hogy ehhez képest Márk krónikájának miniatur festményei szinte élettelenek.

A szent Dorottya legenda alakjainak viselete nemzetközi. Ez a viselet a falképeken látható olaszos szakáll- és hajviselettel együtt az Anjouk korában nálunk úri körökben általánosan divatos volt. Feltűnő falképeinken, hogy az alakok aránytalanul hosszúak. Ez a hiba a másik lőcsei falképcikluson alig van meg, holott a kettőnek minden bizonynyal egy volt a mestere. Szent Dorottya legendáján az alakok aránytalanságának oka alighanem az, hogy festőnk kompozícióinak többnyire álló alakjaival egészen ki akarta tölteni a ciklus egyes mezőit s ezek egyenletességével az aprólékosan részletező festményeknek egészben való nagyobb monumentális hatására törekedett.

Lőcse szent Jakab templomának másik hires falképciklusa két sorban egymás

fölött a hét főbünt s az irgalmasság cselekedeteit ábrázolja. A felső sorban jobbról balra az irgalmasság cselekedeteinek jelképes ábrázolásai így következnek egymásután: 1. Szomorúakat vigasztalni. 2. Hajléktalan utasoknak szállást adni. 3. Éhezőknek ételt adni. 4. Szomjúhozóknak italt adni. 5. Mezteleneket ruházni. 6. Foglyokat kiváltani. 7. Holtakat eltemetni.

A szűkölködők képviselőjeként itt maga Krisztus szerepel. A jöltevéket egy-egy jómódú s igen ügyesen jellemzett házaspár jelképezi, mely többnyire mustrásan szőtt s immár itáliai stílus selyembrokát palástot visel. A jelenetek színhelyét, mint a Dorottya-legendán, a korhoz képest elég ügyes távlattal kívülről ábrázolt épületek jelzik a háttérben. A főszereplők fölött egy-egy angyal irányítja ez a irgalmasok cselekedeteit. Mindkét képsorban az egyes kompozíciók fölött magyarázó verses fölíratokat olvashatunk a nép nyelvén. A börtönjelenet fölött például ez a minusz-kulás fölírat áll: Dein gevenknvs tvt vns ve — ach got cyldes tv myt vns gen. Magyarul: Fogságod fáj nekünk, ah Istenem, bár jöhetnél velünk. A képeket magyarázó többi felirat, jobbról balra olvasva így szól:

1. vns · ist · lev̄t · di · kran heyt · deyn · gehabe dich · wol · in dyser · peyn Fáj nekünk a te bajod, Bár javulna állapotod.	2. gank · her · yn · das havss · meyn durch · got · dv · ellend ir · pylgerym Jer házamba Isten nevében, Te fáradt zarándok testvérem.	3. dvrch · gotis · libe speise · wyr · dyh das · her · uns · gebe seyn · hymmelrich Isten szerelméért táplálunk téged, Az Úr minket azért mennyegebe vezet.
4. eya · no · bist · dv also · krank dvrch · got · so trynk · desm · frank Bizonyára szomjas vagy, Ime ital, ezt igyad.	5. ach · do · naktir · krankyr man · dorch · got so · ci · evch dy · cleydir · an Oh te szegény meztelen, Ime húzd föl köpenyem.	7. dvrch · got · wyr dich · begraben got · mvs · deyne sele · haben Temetünk az Úr nevében, Lelkedet hadd bírja Isten.

Az alsó képsorban a bújaság fölött olvasható fölírat magyarázza legjobban a kompozíció értelmét: vn kevsheit var vnsirs beider will — des mosen wir brinnen an endes czyl. Vagyis: bújaság volt akaratum s azért (pokol) tüze a végczélunk.

A többi felirat és fordítása a falképeken jobbról balra következő sorrendben ez:

1. hoch vart · w̄ · tribt · czv · aler stvt · des · mos · w̄ · ī · der · hellegrv̄t Mindig kevélyek voltunk, S most pokolba vonulunk.	2. ī · geysheit · so · stvd · vsir · mvt darne · lis · w̄ · das · ebige · got Fösvénység volt természetünk, Örök jótól így clestünk.
4. mit · vras · v̄ · mit · tranke · vol · besest de · arme · hat · w̄ · gar · vorgesse Evés-ivással beteltünk, A szegénnyel nem törődtünk.	5. wir · worī · beyde · neides · vol des · leide · v̄ · ebiclychy · qvol Irigységgel tele voltunk, Azért örök leszen poklunk.

6. der · czor · vns · obirwody · hot
das · v · nicht · hildy · gotis · gebot

A düh vett mirajunkt erőt,
Ég parancsát azért szegők.

7. rey · her · nach · v · sit · vorlori
an · gotis · dīste · v · trege · vorī

Jer utánam, elvesztünk,
Istent tisztelni rösteltünk.

A hét főbűn festmény ciklusán a poklot tüzethányó tátott szájú szörnyeteg képében a bal sarkon látjuk (IV. melléklet). Ide vonulnak megfordított sorrendben egymás után, a hét főbűnt jelképező állatok hátán, a bűnös párok. A számár hátán a jóra való restség képviselői ülnek a lustaság párnájával vállukon. A medvén öngyilkos férfi és gyermekgyilkos asszony képében a haragot látjuk. A konczán rágódó kutya az irigység képviselőit viszi s az asszony ezek közül pompásan jellemzett alak. A torkos rókán puffad testű férfi iszik s az asszony bögréből nyalakodik. A bújaságot jelképező disznó hátán az emberpár még a pokolba menet is ölelkezik, valaminthogy a fősვნység képviselői a béka hátán még szintén kincseket gyűtenek, nem kutatva ezek eredetét. Az utolsó kép oroszán hátán ábrázolja a hiú kevélység megszemélyesítőit. Mindketten vakolatba rakott valódi tükröt tartanak festett keretben. A felső képsor angyalaival szemben itt már helylyel-közzel vaskos humorral is jellemzett fantasztikus ördögök röpködnek a pokolba nyargalók feje fölött. Bármily rajzbeli fogyatkozásoknak lehetünk tanúi az egyes alakokon, ezek jellemzése, valamint a kompozíciókban nyilvánuló élénk előadás oly pompás, hogy ez nálunk a falképet eddig ismert XIV. századbéli emlékeink sorában szinte páratlanná teszi. Bár mintaképét ott hiába keresnők, Merklas s az ő nyomán Graus a cseh iskolának tulajdonítja a föntebbiekben ismertetett két lőcsei falképcziklust. Henszlmann mesterét Aquila Jánossal hasonlítja össze s fejtegetéseiből ma még inkább nyilvánvaló, hogy a lőcsei és a dunántúli mester egy vagy legalább is egymással rokon festőiskolából került ki, de távolról sem egyazon mester. Ilyformán nincs kizárva, hogy a két lőcsei falkép-cziklus festője szepességi volt.

A XV. századból az előző fejezetben ismertetteken kívül számottevő falkép a Szepességen nem igen maradt ránk. A lőcsei szent Jakab templom szent György kápolnájának az ajtó ívmezőjében látható falfestménye fölírata szerint már 1515-ből való (15. kép). Több mint valószínű, hogy a festészet további fejlődésében a XV. században a falképeknél nálunk a táblaképeknek jóval fontosabb szerepük volt. A lőcsei szent György kápolna ajtajának falképe a Corpus Dominit ábrázolja, vagyis Krisztust koporsójában Mária és szent Jánostól támogatva. Fölfogását, színezését és tájképi háttérét tekintve, ez az emlék élénken emlékeztet egykorú oltáraink predella vagy szárnyképeire s bár mint falkép figyelemreméltó, szárnyképeink sorában nem egy arról tanuskodik, hogy e korbéli képírásunknak jóval kiválóbb mesteri is voltak, mint ennek festője.

Az irgalmasság cselekedetei s a hét főbűn. Falképek a lőseai szent Jakab templomban. A képsor hossza 600 cm. XIV. század.

III.

A középkori szárnyasoltárokról általában. Szepességi statisztikájuk. Festett szárnyasoltárok. A matheóczi főoltár. A szepeshelyi szent Mihály oltár. Lőcsei Miklós művei Poprádon, Jánosfalván, Arnóthfalván, Lőcsén és Késmárkon.

CSÚCSIVES építészeti virágzásának korában a szobrászat és festészet java alkotásai az épületekkel szerves egészzé olvadnak össze. Ám, a mire a keresztesháborúk idején lánggra lobbant vallásos rajongás csökken, a középkor embere mindinkább belefárad azoknak a szertelen arányú és pompájú dómoknak az építésébe, a melyeket még ősei kezdtek el, a melyek befejezését mindazonáltal az egymást nyomon követő nemzedékek egész sora sem tudja megérni.

Az építészeti, a melynek addig a szobrászat és festészet is csaknem kizárólagos szolgálatában állott, a XV. században nem igen jut többé oly nagyszabású föladatokhoz, mint a minők az előző századok óriási székesegyházai voltak. Az emberöltőkön át épülő dómok is nagyrészt befejezetlenül maradnak s a szobrászok és festők, a kik eddig ez épületek falainak díszítésével foglalkoztak, önállóbb föladatokat kénytelenek keresni. A kapuzatok, párkányok, áttört művű karzatok és pillérek szobrokkal és domborművekkel való díszítése helyett a szobrászat a templom belsejében talál munkát, a melynek fölszerelésében a hivek annál inkább keresik a művészi fényt, minél jelentéktelenebbé válik ezután épülő templomaik architektúrája. Az épületek belsejében a szobrászat alkotásai nincsenek annyira kitéve az idő viszontagságainak, mint a szabadban. Ép azért technikája is más lesz. Az addig szinte kizárólagos, sok anyagi erőt és időt fölemésztő kőfaragás helyett a fafaragás lép előtérbe s a XV. században Közép-Európa szobrászata a festészettel szövetkezve ennek jegyében aratja a legnagyobb és legszebb diadalait.

A festészettel szövetkező fafaragás főfeladata a XV. század derekától kezdve a szárnyasoltárok készítése. Ezek alapformája az antik konzuláris diptichonok, illetve a bizanczi elefántcsont triptichonok mintájára keletkezett. Már a román építészeti korában szokás volt, hogy az oltárokra helyezett ereklyetartók mögé ötvösművű vagy festett táblákat állítottak föl. Az utóbbiakhoz idővel mozgatható szárnyakat fűztek, a melyekkel az oltárképet hétköznapi, de főleg nagybőjt idején elfedték.

A festett oltárképet a XIV. század dereka táján szobrokkal kezdik pótolni, a melyeket szekrényalakú keretben állítanak föl. Teljesen kifejlett állapotában a középkori szárnyasoltár szekrénye festményekkel ékes vagy szoborfülkés alacsony polczon: a predellán áll, szárnyait belső lapjukon festmények helyett gyakran domborművek díszítik; a szobrokat tartalmazó szekrény tetején gazdag ékítésű faragott oromdísztornyosul ég felé. A szekrény és a predella nyílását s a szárnyképeket felső részükön

16. A matheóczy főoltár. — 360 cm. széles. XV. század.

áttört művű ékítmények koszorúzzák. A szekrényben álló szobrok és domborművek hatását színezés, az alakok ruháját s a szerkezeti és ékítményes részeket gazdag aranyozás emeli ki. A csúcsíves építészet ornamentikája, a melyet a kőfaragó-mesterek teremtettek, ezek működésének háttérbe szorulásával a szárnyasoltárokon összpontosul s ezek anyagának megfelelő módosulásával a XVI. századig szebbnél-szebb virágokat hajt.

Bár általános a hiedelem, hogy a szárnyasoltárok hazája Németország, valójában ezek mindenütt elterjedtek, a hol a csúcsíves építészet gyökeret vert. A ránk maradt közvetett adatok s a történelmi katasztrófáknak kevésbé kitétt vidékek nagyszámú

emlékei alapján bizvást állíthatjuk, hogy a szárnyasoltárok használata Magyarországon a XIV. század derekától kezdve szintén általános volt. Erzsébet királynénak, Nagy Lajos anyjának híres ezüst házioltára, a mely a budai, majd a pozsonyi klarisszák birtokából sok viszontagság után külföldre került s ma a párisi Rothschild Alfonz báró tulajdona, ötvösművészetünk és zománczfestészetünk e pompás emléke alig tekinthető egyébnek, mint egy egykorú fából faragott szárnyasoltár kisebbített utánzatának. Régi székesegyházaink s ezek műemlékeinek tömeges pusztulása miatt a szárnyasoltárok XIV. századbeli fejlődéséről Magyarországon sohasem lesz módunkban tiszta képet szerezni. Valószínű azonban, hogy szárnyasoltárokat akkoriban nálunk is csak szórványosan állítottak föl s csakis oly templomokban, a melyek jelesebb ereklyékkel dicsekedtek. A külföldön ránk maradt XIV. századbeli oltárok szobrai többnyire ereklyét is foglalnak magukban. A hol jelesebb ereklyék nem voltak, a szárnyasoltárokat nálunk egyelőre fölöslegessé tették az aranyozástól ragyogó festmények, a melyek, mint Lőcsén, az oltár körül a szentély falait véges-végig ellepték. Csak a mire e falképek megfakultak, vált észszerűvé a szárnyasoltárok föllállítása, a melyek faragott és festett képei ugyanazt az eszmekört ölelték föl, a melyet az előző századokban a templom falképeivel igyekeztek a hívek lelkéhez és szívéhez közelebb hozni.

17. Szent István mellképe Szepeshelyen. — 60 cm. széles.
XV. század.

A Szepességen a XV. század második felénél korábbi időkből szárnyasoltár nem maradt ránk. Egyes töredékekből azonban bizvást lehet arra következtetnünk, hogy a szárnyasoltárok használata a XV. század első felében már itt is általános volt, de a régi kezdetleges és megfakult szárnyasoltárokat még ugyane század végén és a következő elején újjal pótolták.

A ránk maradt szárnyasoltárok csaknem mind a XV. század utolsó s a következő első negyedéből valók. Ez alig félszázadnyi időből pedig pusztán a Szepességen napjainkig 75 ép, vagy legalább szekrény alakjában meglevő szárnyasoltár

maradt fön s 102 töredék, mely szigorú csoportosítása után 58 szárnyasoltár maradványának bizonyult. Van azonkívül hét teljes és négy hiányos kálváriát ábrázoló szoborcsoporthozatunk s temérdek írott adatunk, mely szárnyasoltáraink pusztulásáról szól.

Művészettörténelmi kutatásunknak eddig egész Magyarországon mindössze 80 fönmaradt szárnyasoltárról volt tudomása. Töredékek és írott adatok alapján Felső-Magyarország egykor létezett szárnyas-oltárainak számát 600-ra becsülik. Alapos átkutatásából nyilvánvaló, hogy magában a Szepességen egyazon félszázadból, a kál-

18. Szent Mihály oltára Szepeshelyen. — 160. cm. széles.
XV. század.

váriákat ideszámítva, körülbelül ugyanannyi szárnyasoltár maradt ránk, mint a hányak létezéséről eddig az egész országban tudomásunk volt. A töredékek és az egészen elpusztultakról szóló közvetett adatok alapján pedig bizvást állíthatjuk, hogy alig félszázad alatt a Szepességen legalább is annyi szárnyasoltárt állítottak föl, mint a hányak egykori létezését eddig egész Felső-Magyarországon föltételeztük.

Ha meggondoljuk, hogy a német birodalomban még az egyes országok sorában is csak kevés van, a mely több ilyenmő emlékekkel dicsekedhetnék, mint nálunk pusztán a Szepesség, ugyancsak indokolatlan nagy-

lelkűség szárnyas-oltárainkat német mestereknek tulajdonítani. A középkori művészet nemzetközi jellegéből következik, hogy szárnyasoltárainkon is érvényesül az idegen hatás; különösen másodrendű ilyenmő emlékeink mutatnak német befolyást. De ha java szárnyaoltárainkat behatóbb figyelemre méltatjuk, ugyanarra az eredményre jutunk, mint a falképek tárgyalásánál, jóllehet szárnyasoltáraink mestereiről sem tudunk többet, mint a mennyit róluk maguk az emlékek beszélnek. Csak néhány művész neve maradt ránk. Ezek közül művészettörténelmi szempontból egy-kettőnek van ugyan értéke; de a legtöbbet művészi alkotással kapcsolatba hozni, levéltáraink műtörténelmi irányú átkutatása híján, eddigelé lehetetlenség.

A XIV. században a templomok díszítésében a festők szerepe az uralkodó.

A XV. századbeli szárnyasoltárokon a szobrászati elem lép előtérbe s a festő is a szobrásznak alárendelve dolgozik, holott nem egyszer kiválóbb mester, mint az utóbbi. Ez a körülmény az oka annak, hogy a festészet további fejlődésének képe szárnyasoltárainkon nem oly világos, mint a XV. és XVI. századbeli szobrászatunké. A műhelyek élén, a melyekben szárnyasoltáraink készültek, alighanem túlnyomó részben szobrászok állottak, a kik emlékeink bizonyosága szerint nálunk csak ritkán voltak egy személyben festők is. A festők, a kiket az oltár szárnyainak díszítésével megbíztak, egyazon műhelyben is minduntalan változtak és túlnyomó részben alighanem vándorlólegények voltak. Kizárólag festett szárnyoltáraink alapján mindazonáltal egy helybeli festőről is szereznünk tudomást, aki nyilván szintén népes műhely élén állott s a kinek keznyoma nem egy faragott oltárunk szárnyképein is meg látszik.

Mielőtt erről szólnék, nézzük milyen volt kizárólag festett szárnyasoltáraink alakja, a melyek nálunk szinte mind csak csonkán maradtak ránk. Erre vonatkozólag a matheóczi templom szárnyas oltára tájékoztat a legjobban. A matheóczi főoltárt ugyan gyökeresen megújították. Két szélén homorúan befűződő predelláját csúcsíves izlésű léczekkel cifrázták; oromdisze azonban eredeti s a hármaskép felső léczén sorakozó háromszögletes ormokból áll, a melyek mezőjében egy-egy próféta mellképe látszik (16. kép). Az oltár főrésze, nyilván hagyományos típusok alapján, szent István magyar királyt és fiát szent Imrét ábrázolja. A csaknem embernyi nagyságú alakok viselete a múlt század végén történt erős és önkényes átfestésük előtt alighanem azonos volt azzal az öltözettel, a melyet Hunyadi János aranypénzein, szent László király alakján látunk. Előadás és jellemzés szempontjából a matheóczi oltár főképe nem sokat nyújt. Háttére is

19. Madonna. — Lőcsei Miklós festménye Poprádon.
62 cm. széles. 1484.

sima brokátkárpit, a melyet három angyal tart a két szent mögött. A nagyméretű alakokkal festőnk úgylátszik, szepességi kortársaihoz hasonlóan, még nem igen tudott mihez fogni s hogy előadásbeli fogyatkozásai kevésbé tűnjenek szembe, nyugodt helyzetben ábrázolta ezeket. Térbe komponált cselekményt, de itt is fogyatékos jellemzéssel, csak a szárnyképeken látunk. Balfelől Szent István az orgyilkosnak kegyelmez meg, lenn halálát festette meg mesterünk. Jobbfelől a felső kép

20. Mária, szent Katalin és szent Erzsébet. — A jánosfalvi szárnyasoltár főképe Lőcsei Miklóstól. 116 cm. széles. XV. század.

szent Imre szüzességi fogadalmát ábrázolja, az alsó halálát, a melyen a körülötte siránczó királyi szülők és a királyné háta mögött félorczáját kezébe temető lány naiv jellemzése aránylag még a legjobban sikerült.

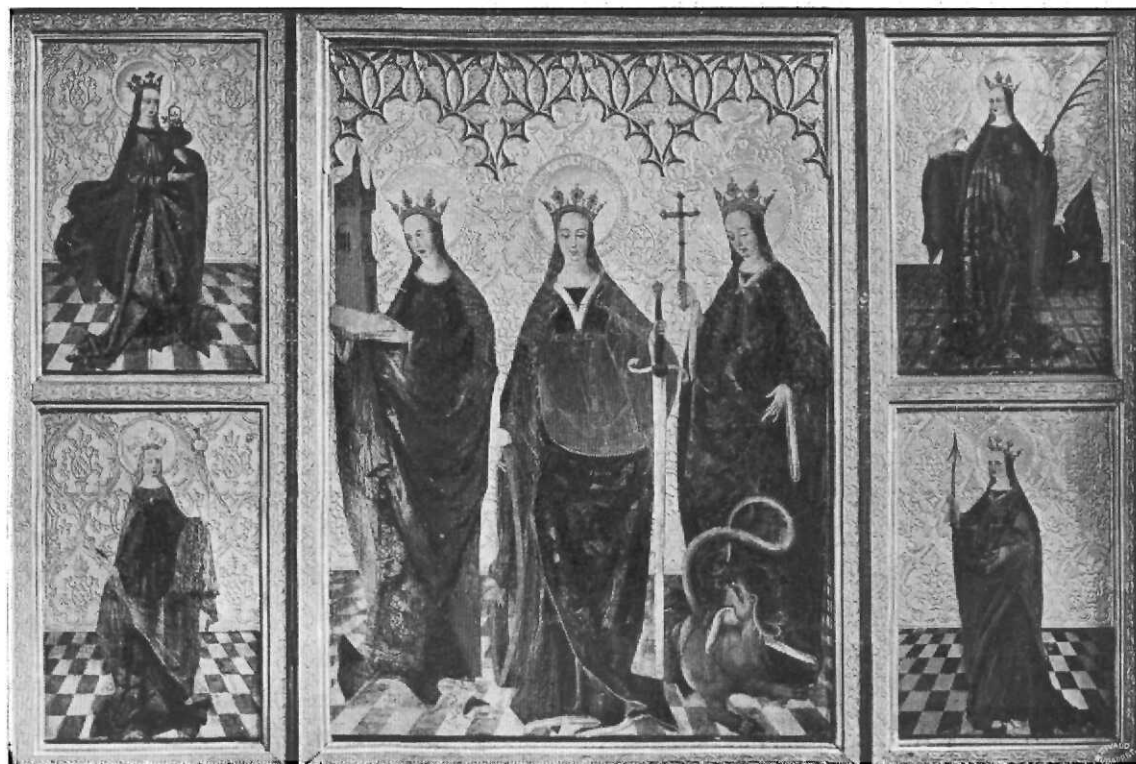
A matheóczi oltár zárt állapotában a főkép ormaít a szárnyakon levők elfedik s ez utóbbiak hátsó lapján szintén prófétamellképek vannak. A szárnyak hátsó lapján a Mater Dolorosa, a Vir dolorum, lenn szent Kristóf és szent Ferencz álló alakja látható.

Nagy vonásokban a matheóczi főoltárra emlékeztet a szepesi székesegyház szent István mellképe, mely új keretbe foglalva ma a sekrestye ajtaja fölött függ (17. kép). Zsigmond királyunk arczképeihez való hasonlatosságából bizvást következtethetünk

arra, hogy ennek a szent István képnek a típusa is a XV. század első felében keletkezett. A viselet azonban: az abroncsos zárt korona s főleg a trónkárpit brokátmustrája Mátyás király korára vall, a melyből a Szepesség legszebb festett szárnyasoltára is ránk maradt. A szintén Szepeshelyen levő Szent Mihály oltár ez, a mely a székesegyház fölszentelési okmánya szerint 1478-ban már megvolt.

Az oltár főrésze a lelkeket mérlegelő szent Mihály arkangyalt ábrázolja (18. kép) szinte klasszikus rajzzal s ragyogó színezéssel. Kissé nyulánk alakja tele van földöntúli bájjal, mely a németalföldi Memling danzigi Utolsó ítéletének szent Mihály alakjáéval vetekedik. Szepeshelyen szent Mihály tartása nyugodtabb, de kifejezése,

főleg azonban pompásan rajzolt kezeinek mozdulata nem kevésbé beszédes. Az angyal hófehér ruhájának redőzése klasszikus, bársonybrokát palástja, de különösen szárnyai a szivárvány színeinek élénkségével hatnak. Figyelemre méltó anatómiai tudás nyilvánul a mérleg egyik serpenyőjében térdeplő meztelen alakon, a mely a lelkeket jelképezi s a melylyel szemben a másik serpenyőben fekete szörnyeteg képében a gonoszt látjuk. A háttér itt is lapos, a márványkockás padozatot faragott deszkaburkolat, e fölött brokátmustrás aranyozás zárja el. Hasonló a szárnyak félakkora

21. A vértanú szűzek oltára Késmárkon. — Szélessége 250 cm. XV. század.

nagyságban ábrázolt alakjainak a háttere, a melyek balfelől szent Jeromost és szent Ambrust, jobbfelől szent Gergelyt és szent Ágostont ábrázolják.

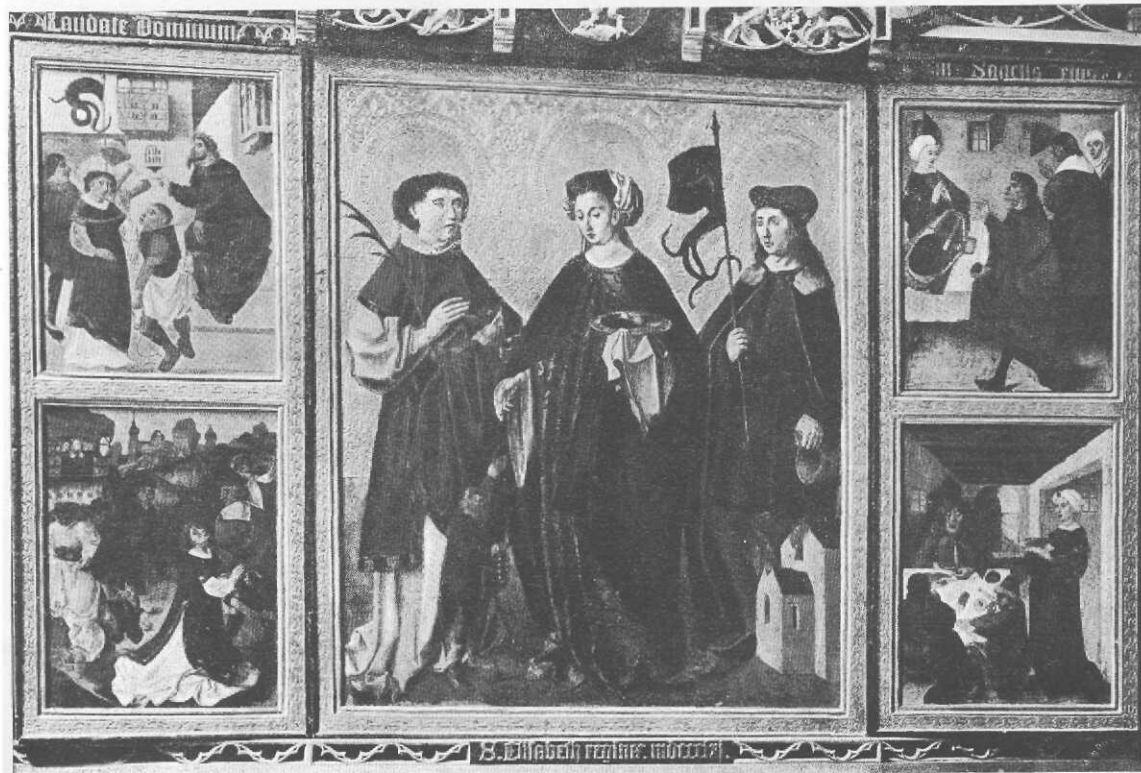
A szepeshelyi Szent Mihály oltár szárnyai duplák s a képünkön ábrázoltak bezárása esetén a mozgatható szárnyakon a négy evangélistát, az ezek mögött levő mozdulatlan szárnyakon a következő négy szentet látjuk: szent Balázst, szent Miklóst, szent Egyedet és szent Erazmust.

Dupla szárnyú oltárok külföldön sem fordulnak elő 1474 előtt. Ez a körülmény is arra vall, hogy ez oltárunk festője, a kinek keze nyomával Szepeshelyen kívül egyebütt nem találkozunk, nem idevaló mester. De, hogy XV. századbeli városi

mestereink a Szepességen művészi fejlettségük tekintetében nem álltak messze Magyarország központibb városainak mesterei mögött, ennek Lőcsei Miklós a bizonyossága, a ki-nek poprádi Madonna-képén a keret alján ez a minuszkulás fölírat olvasható: *nicolaus de leutfa anno d. 1484. h. (v. f.)* A zárójelbe foglalt betűk lekoptak s az előzővel ezt jelentették: *hoc opus fecit*. Mária dicsfényében ezt olvashatjuk: *Ave regina coelorum mater regis angelorum*; Jézus dicsfényében: *ego sum a et o* — vagyis alfa et omega, a kezdet és vég. A poprádi falképek restaurálása alkalmával ezt a munkát is átfestették, innen formáinak az eredetinel nagyobb keménysége (19. kép). Hogy ki volt Lőcsei Miklós, arról ékebben beszélnek azok a festmények, a melyeken neve nem maradt ránk, a melyeket azonban a poprádi Madonna felfogásával, típusával, arczvonásaival, tartásával és viseletével való azonosságuk miatt csakis neki tulajdoníthatunk.

Három ilyen oltárkép maradt fenn a Szepességen. A legjobb karban ezek közül a jánosfalvi festmény van, a mely egy szárnyasoltár maradványa (20. kép). Itt Máriát trónuson ülve látjuk, karján a gyermek Jézussal, kétfelől szent Katalin és magyarországi szent Erzsébet álló alakjával. A szent szűz feje fölött szivárványos szárnyú angyalok tartanak koronát. Az alakok rajza jóval keményebb, mint a szepeshelyi Szent Mihály oltáron; színezésök, különösen a bársonybrokát ruhák s az egyszínű bársonypalástok árnyalatai azonban csak valamivel kevésbbé mélyek és ragyogók, mint ott. Ép azért a brokátmustrás aranyozott háttérrel a magában véve egyszerű kompozíció jóval plasztikusabban válik el, mint azt képünkön a festmény szintelen mása mutatja. A jánosfalvi oltárkép szent Erzsébet alakja más helyzetben ugyan, de szinte vonásról-vonásra ismétlődik az arnótfalvi szárnyasoltár főrészen, a melyen a Madonna magas támlájú trónuson ül (V. melléklet 1. képe). A balja felől álló szent ibolyaszín ruhában, sötétzöld palástban, fején fátyolos koronával s kezében templom-mintával Arnóthfalu védőszentjét: szent Ilonát ábrázolja. A koronát tartó angyalok itt hiányzanak. Mária típusa, bár az arcz kissé megrongálódott, szebb, teltebb és derűsebb, mint az előző képen; a gyermek Jézus is kevésbbé esetlen. A szögletesen megtört ruharedők a fafaragás hatására vallanak, a szárnyakon ábrázolt szentek ruhái és az egymást kiegészítő, de különböző színre festett brokát hátterek arra a színpompára, a melyben a magyarságnak mindenkor, de különösen Mátyás király korában kedve telt. A Mátyáskori viselet kitűnő példája a prémes gallérú bársonybrokát subában ábrázolt szent Sebestyén, nyilakkal kezében, a kívül egy táblán szent Lucziát látjuk könyvén kiszúrt szemeivel; balfelől szent Rókus mutatja az angyalnak pestisdaganatait, kivüle szent Ágnest látjuk itt.

A szárnyak külsején is vannak, helyesebben voltak festmények s ezek szürke háttérrel szent Istvánt, szent Imrét, szent Adalbert püspököt s szent Miklóst ábrázolták. Az arnóthfalvi templom a deszkamennyezetes jánosfalvihoz hasonlóan csúcsíveskori, de szentély nélküli egy hajós épület, három keresztbolttal s három oldalú

1. Mária szentekkel Arnótfalván. 260 cm. széles.

2. Szent Erzsébet, István vértanú és szent Flórián Lőcsén. 307 cm. széles.

Szárnyasoltárok Lőcsei Miklóstól. XV. század.

apszissal. Régi főoltára ma a hajó északi falán függ s ennek nedvessége nemcsak a hátsó szárnyképeket pusztította el, de a főkép deszkáit is rothasztja.

Az arnóthfalvi szárnyasoltárhoz hasonlóan meleg és briliáns színezésű a lőcsei szent Erzsébet oltár (V. melléklet 2. képe), a mely a szent dicsfényében olvasható fölírat szerint 1493-ban készült. Lőcsei Miklóst e festménye fejlődése tetőpontján mutatja be. Szent István vértanú és szent Flórián kétfelől álló alakjában ugyan kevés a bensőség; szent Erzsébet arcza annál inkább kifejező s tele van jóságos komolysággal, tartása nőies méltósággal. Nehéz brokátruhájának redőzése nincs minden nagyszerűség nélkül s a faszobrok tört redőinek hatását itt már alig látjuk.

A szárnyképeken, ha kompozícióikban nagyobb ügyességet nem is mutat, Lőcsei Miklós úgy mutatkozik be, mint a ki végig járta a fejlődés egész útját, a melyen a szepességi képírást a faragott szárnyasoltárokon egy félszázadon át nyomról-nyomra követhetjük. Hogy műhelye mily régi tradíciókból indult ki, erről a kézmárki templom két festett szárnyasoltára tanuskodik, a mely háttérének a lőcsei oltárával azonos brokátmustrájával, a rajta ábrázolt szentek arcztípusával s egyéb külsőségeivel szinte kétséget kizáró bizonytságot nyújt arról, hogy műhelyében valamelyik legénye készítette.

A lőcsei Szent Erzsébet oltár főrészén az alakok még szintén szertartásos nyugalommal válnak el az aranyozott háttérrel, de már egészen hús és vérből való embereket ábrázolnak, a melyeket csak a festő vallásos fölfogása nemesít meg. A szárnyképeken a térbe komponált jelenetek, minden fogyatkozásuk ellenére már a szabad természet élénk megfigyeléséről is tanuskodnak. A hol szent Istvánt a zsidók bevádolják, építészeti háttérrel látunk; vértanúsága képén, ha nem is hibátlan, de mély távlatú, színompás tájképet. A szent Erzsébet életéből merített jelenetek belsőségekben, interieurben játszódnak le. A felső képen azt látjuk, mint talál szent Erzsébet férje feszületet az ágyban, a melybe neje egy beteg koldust fektetett volt. A thüringiai herczeg itt élénken emlékeztet Mátyás király egykorú arczképeire. Az alsó festmény, melyen szent Erzsébet szegényeit vendégeli meg, tele van távlati hibákkal, de jól megfigyelt részleteivel már szinte valóságos zsánerkép s e tekintetben ugyancsak emlékeztet azokra az életképszerű kompozíciókra, a melyekkel a flandriai festészet első virágzása véget ér. Mint a faragott szárnyasoltárok kapcsán nem egyszer látni fogjuk, festészetünk jobb alkotásai a XV. században és a következő elején gyakran emlékeztetnek az egykorú németalföldi képíráásra. S ha miniatürfestészetünk emlékeit szem előtt tartjuk, e korbéli képírást, művészi eszközeit tekintve, csaknem ugyanazt a fejlődést mutatja, mint a flandriai. A fejlődés képe nálunk természetesen távolról sem oly világos, mint a németalföldi vagy német festészeté, a melynek fejlődését válogatott s java alkotásain tanulmányozhatjuk. Különösen akkor nem, ha csupán egyetlen vármegye emlékeire kell szorítkoznunk.

A maga egészében véve s alkotásai zömében a Szepesség művészete a XV. században voltaképen szintén csak provinciális művészet. Mesterei ugyan általában dicséretes igyekezettel tartottak lépést koruk művészeti törekvéseivel, de hogy a mesteremberekéhez hasonlóan berendezett festőműhelyeinkből épp úgy, mint külföldön is, néha maradi munkák is kerültek ki, erre a legutóbb említett két kézmárki szárnyasoltár is példa. Az egyik (21. kép) főrészen szent Borbálát, Katalint és Margitot, szárnyain balfelől szent Dorottyát, Apollóniát, jobbfelől Ágnest és Orsolyát ábrázolja. A másik oltár az apostolok oszlásának emlékezetére készült s főrészen Krisztust látjuk szent Péter és Pál között, a szárnyakon hármásával csoportosítva az apostolokat. Az alakok mindkét oltáron laposak s különösen a vértanú szűzek oltárán aránytalanul hosszúak. Az utóbbi festményeit bizvást a XIV. századba helyezhetnők, ha a gipszbe préselt aranyozott mustrás háttéren szent Katalin dicsfényében nem olvasnók a következő gót betűs föliratot és évszámot: sancta . Katherina . ora . pro . nobis . deum . a^o m^o 493.

Tehát ez a kép a lőcsei Szent Erzsébet-oltárral egy esztendőben s minden bizonynyal egy műhelyben is készült; de jobb híján valami régi minta után. Hasonló maradiságnak lehetünk tanúi Dunajecz-Krempach szárnyasoltárán, a mely szétszedve az itteni szent Bálint kápolnában látható. A barokk oltárba foglalt főkép szent Bálintot ábrázolja szent Ágoston és szent Miklós között. A kápolna falain függő szétfüreszelt szárnyképek egyik passiójelenetén az 1516. évszámot látjuk, egy másik képen szent István, szent Imre és szent László álló alakját, a legutóbbi pajzsát a magyar czimer diszíti. Ez utóbbi kép fényes jele annak, hogy magyar városokban nevelkedett papjai s magyar földesurai révén a magyar szentek tisztelete és a magyar kultura hajdanában az ország legtávolabbi idegenajkú falvaiban is elterjedt.

1. A nagyecőri Madonna.
100 cm. magas.

2. A matheóczi feszület. Krisztus
alakja 110 cm. magas.

3. A szlatvini Madonna.
125 cm. magas.

Fából faragott szobrok a XV. század első feléből.

IV.

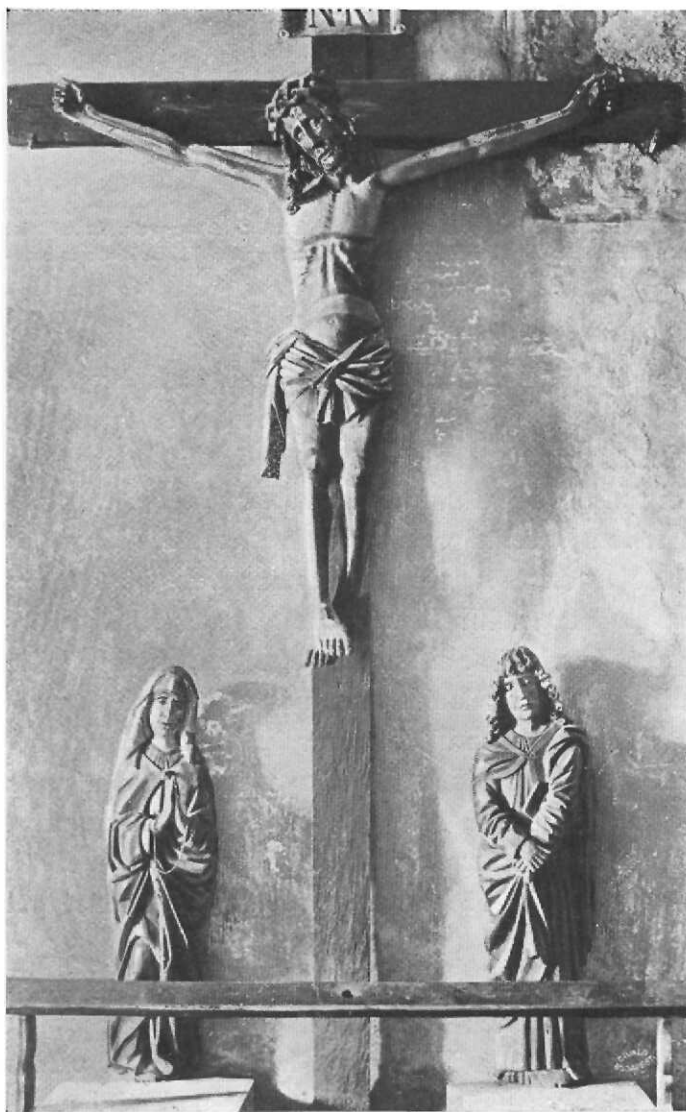
Fafaragásunk legrégibb emlékei és XV. századbeli fejlődése a Szepességen. A matheóczi feszület. A nagy-eöri és szlatvini Madonna. A farkasfalvi Mária oltár. A gánóczi szent Miklós oltár. Egyéb XV. századbeli Mária s szent Miklós oltárok és szobrok. Lőcse legrégibb szárnyasoltárai.

FAFARAGÓ szobrászatunk legrégibb reánk maradt szepességi emlékeinek a matheóczi feszületet, a nagy-eöri és a szlatvini Madonnát tarthatjuk (VI. melléklet). A matheóczi feszület a templomhajó északi falán függ, 2¹/₂ m. magas, a miből 110 cm. Krisztus alakjára esik. Méretei után ítélve ez emlékünknél alighanem hordozható körmeneti kereszt volt, a melyet évszázadokon át használtak s több ízben átfestettek. Mai festése: a testet szabályosan elrendezett pettyek alakjában elborító vérfoltok alighanem XVIII. századbeli kontár festő mázolásai. Maga a feszület azonban legkésőbbben a XV. század első felében készült. Villa alakú keresztjét legalyzott faágak mintájára faragták. A testen még vajmi kevés anatómiai tudás nyilvánul, különösen a végtagok és az ujjak merevek. A törzs a csipőnél oldalvást megtörik, a mi a csúcsiveskori kőfaragás hagyománya. A kötény, a mely a csipőt övezi, térdig ér s itteni alakjában szinte még románkori reminiscenzia. Figyelemreméltó a matheóczi feszületen Krisztus arcának kifejezése, a mely a halálos kimerültséget későbbi mesternek is becsületére való közvetetlenséggel tükrözteti vissza.

A csúcsiveskori kőszobrok stíljének hatása a nagy-eöri és szlatvini Madonnán is nyilvánul. Az előbbi a templom sekrestyéjének egyik zugában rothadt, a másikat a templom padlásán találtam. Mind a kettő a XV. század korai szakából való s alighanem e templomaink legrégibb szárnyas főoltárának szobra volt. A régi nagy-eöri főoltárból, a melyet a XVI. század elején a mostani szent Anna oltárral pótoltak, az orgona-karzat fölött még ma is függ egy 120 cm. magas és 1 m. széles szárnykép, a mely a szoborhoz hasonlóan, korának ugyancsak értékes alkotása. A nagy-eöri Madonna és a balkezén ülő Jézus, különösen arcában, még merev; a ruhadörzésben nyilvánuló széles kezelés azonban már a kőfaragás hagyományaival való szakítást jelzi. Még egészen kőjellegű a szlatvini Madonna, a mely szertelen karcsúságával a lőcsei szent Dorottya falképek alakjaira emlékeztet, de a melynek

arczán a merev mosolylyal mesterünk már nagyobb elevenség visszatükröztetésére is igyekezett. Ám a míg ez a fafaragásnak sikerül, a fejlődés hosszú útját kell bejárnia. Egyelőre a valóság gondosabb megfigyelésére törekszik, a mire a Szepes-

22. Kálvária szobrok a lőcsei szent Jakab templom előcsarnokában.
A mellékalakok magassága 145 cm. XV. század.

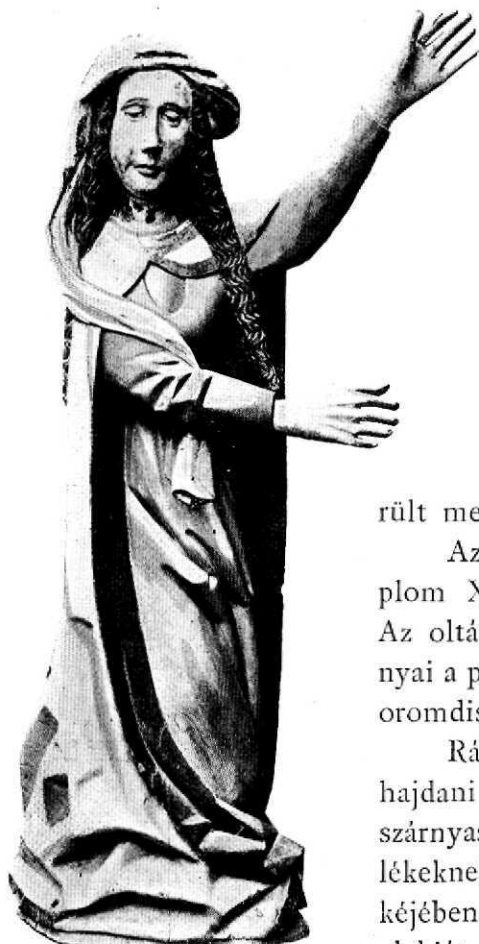
ségen számos érdekes példánk van. Ide tartozik a lőcsei szent Jakab templom északi előcsarnokának kálvária szoborcsoporthoz, a mely eredetileg alighanem a templom diadalívébe rakott keresztgerendán állott. Alighanem még a mai főoltár fölállításakor a kálváriát a mostani keresztelő-kápolnának ívnyílásába helyezték át, a honnan az északi előcsarnokba a XVIII. század végén került (22. kép). Krisztus embernyi ruhátlan alakja még nagyon stilizált, de jóval több anatómiai tudásra vall, mint a matheóczi feszület, arcza is emberibb s bár inkább rút, fájdalmas kifejezése a mellékalakokéhoz képest ugyancsak jelentős. Mária és szent János evangelista alakján a széles kezelés már a fafaragás sajátos stílusa. A ruhák bő, természetesen elrendezett redőkben omlanak alá s ez utóbbiak csak Magdolna drámaibb helyzetben ábrázolt alakján elnagyoltak (23. kép). Ez a szobor, mely a kálváriához tartozik s a diadalív gerendáján térde-

pelve a feszületet karolta át, ember emlékezet óta a templom padlásán hevert. Bármily kevésbé sikerült mesterünknek a bonyolultabb helyzetben ábrázolt szent alakja, arczán nyilvánvaló, hogy eleven minta után faragta. Csak a hullámosan vésett haj vall régies modorosságra.

A farkasfalvi Mária-oltár főrése. Szélessége 195 cm. XV. század.

Ilyen mesterkélt a haj azon a felsőrépási szoborcsoporthoz is, a mely az Atyaúristent ábrázolja ölében a halott Krisztussal (24. kép). Ezen a szentmise-áldozatot jelképező munkán Krisztus ruhátlan alakja végtagjaiban még esetlen, a törzs megmintázása azonban ismét egy fokkal nagyobb anatómiai tudást mutat. Bár az

23. Szent Magdolna szobra.
A lőcsei kálvária térdeplő alakja.
Magassága 115 cm. XV. század.

Atyaúrستن arcza kevésbé kifejező; bátor, széles kezelésénél fogva ez az emlék XV. századbeli fafaragásunk java alkotásai közé tartozik. Az alakok arányaiban, tartásában s a haj stilizált kezelésében nyilvánuló középkori reminiscenciákkal egész sor szárnyasoltárainkon találkozunk, a melyekről tudjuk, hogy a XV. század utolsó negyedéből, sőt egyesek a XVI. század elejéről valók. Elrendezésüket tekintve szinte bizonyos, hogy ezek jóval fejlettebb mintaképek után készültek. Különösen a Szepességen gyakori kisvárosi és falusi Mária- és szent Miklós-oltárokról áll ez, a melyek mintáját azt hiszem sikerült megtalálnom.

Az egyik a farkasfalvi egyház főoltára, a melyet a templom XVIII—XIX. századbeli újjáépítésekor szedtek szét. Az oltár szekrénye ma a baloldali mellékoltáron áll. Szárnyai a papiszék háttereként szerepelnek; predellája elveszett, oromdisze is csonka.

Ránk maradt részletei alapján ítélve a lándzsások hajdani székéhez tartozó Farkasfalu régi főoltára kisebb szárnyasoltáraink sorában egyike volt a legpompásabb emlékeknek. Aranyozástól ragyogó szekrényének középső fülkéjében (VII. melléklet) a Madonna embernyi nagyságú alakját, a baloldali fülkében félakkora nagyságban szent Katalin és Margit, a jobboldaliakban Borbála és Dorottya szobrát látjuk. Valamennyi szobor fölött remekül stilizált, áttört művű lombos mennyezet van. A szobrok, különösen azonban Mária, nagy redőkben megtört brokátmustrás bő ruhájával, részleteiben természetes, de arczában idealizált bájos alakjával, a fafaragó szobrászat fejlődésének nevezetes határpontján áll. Oltárunk mestere már elvetett minden, a középkori köfaragás örökségeként még ezután is fölföltűnő modorosságot, de bár a részleteket tekintve, éles szemmel figyeli meg a természetet, fölfogásával még nem egyezik meg az az erőteljes, a fafaragással járó kezelésnek oly kitűnően megfelelő realizmus, a mely Németországban könyörtelenségével gyakran a karrikaturába

csap át, de nálunk, akárcsak Itália XV. századbéli szobrászatában, legszebb dialait aratja.

A farkasfalvi oltárszekrény Madonnája tele van ideális bájjal, a melyet ugyancsak fokoz arcának eredeti állapotában ránk maradt, leheletszerű, finom, rózsás színezése. A mellékalakokra jóval kevesebb gondot fordított mesterünk, a minek az is élénk jele, hogy valamennyit egyazon arcczal ábrázolta.

24. Az Atyauristen Krisztussal ölében.
Felső-Répás. Magassága 100 cm. XV. század.

Jóval változatosabb típusokkal s az egyénítésnek jóval nagyobb és ugyancsak figyelemre méltó mértékével találkozunk ez oltárunk szárnyképein, a melyek minden bizonynyal más mester alkotásai s talán később is készültek, mint a szobrok. A szárnyképek nyitott állapotban a felső sorban az angyali üdvözetet s Mária látogatását, az alsóban Krisztus születését és a három szent király imádását ábrázolták. Zárt állapotban a szárnyképeken Judás csókja, Krisztus Pilátus előtt, az Ecce Homo és a kereszthordozás volt látható. A szárnyak mindkét oldalán az erőteljes realizmussal festett alakok háttére a nagyobb pompa kedvéért aranyozott. A Passióképeken a négy-öt alakból álló kompozíciók nem sok eredetiséget mutatnak. Ez utóbbi hiányának azonban a külföld azonos tárgyú képeinek zöméhez hasonlóan alighanem az az oka, hogy az alakok csoportosításában a festők a középkori misztériumok egyes jeleneteit követték. A középkor e vallásos színjátékai, a melyeket sokáig az egyház is pártolt, ez utóbbi szertartásaihoz hasonlóan nagyjában alighanem mindenfelé

egyformák voltak, a minthogy a szereplők is egyazon hagyományossá vált maszkot viselték. Csak így magyarázhatjuk meg a középkori Krisztus és más szent típusoknak Európaszerte ismétlődő egyformaságát, a mely csak akkor szűnik meg, a mire az újkor derengésével a festők egyénisége mindjobban érvényesül. A hagyományos típusok azonban a kisebb tehetségű festők alkotásain még ezután is sokáig tovább élnek. Ez a körülmény a mi másod- és harmadrangú mestereinket is mind olyan színben tünteti föl, mintha valamennyien hasonló kaliberű német festők lettek volna.

A farkasfalvi templomot Mária tiszteletére szentelték föl s azért a főoltárbeli

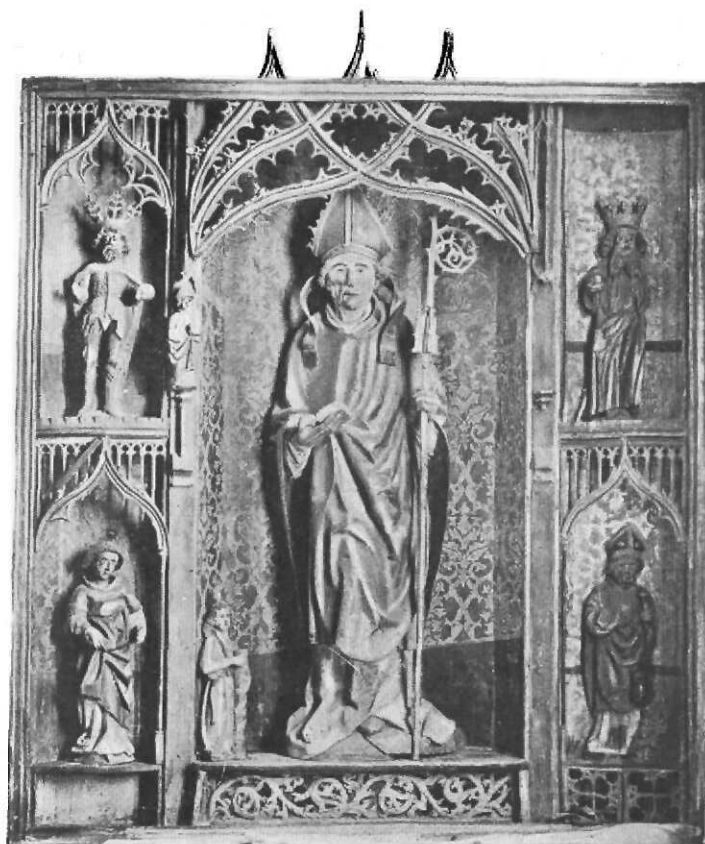
szárnyképek tárgyának kiegészítéseként az oromdíszen alighanem Mária koronázását ábrázoló apró szoborcsoporthoz volt. Ez azonban elenyészett s az oromdíszből is csak egy egymást metsző számárhátalakú ívekből összerótt térkitöltés maradt ránk. Ez a motívum a gánóczi szárnyasoltárszekrény középső nyílásának áttört művű mennyezetén szinte vonásról-vonásra ismétlődik (25. kép). Hogy a gánóczi oltár legalább főalakjában szintén a farkasfalvi mester alkotása, erre a nagy szobor technikája s ruhája redőinek kezelése vall. A gánóczi oltár főalakja szent Miklóst ábrázolja s csak újabban keresztelték el szent Szaniszlónak, miután az elenyészett oromdész egyik apró alakját, a passiójelvények oszlopát tartó angyalét, ideállították. A szent arcán az egyénítésnek már jóval nagyobb mértéke érvényesül, mint az előbb tárgyalt Madonnán.

Fafaragásunk egész fejlődésének folyamán azonban a férfi-alakok mindig fejlettebbek, egyéni fölfogás és jellemzés dolgában sikerültebbek, mint a női-alakok. Ennek természetes oka a nők középkori elzárkózott életmódjában s régi városaink erkölcsi fölfogásában rejlik, a mely a művészek számára

lehetetlenné tette a női-alakok eleven mintáinak oly beható megfigyelését, mint a minőre a férfiakkal szemben alkalmuk volt.

A gánóczi főszobor színezése az arcban már egészen tönkre ment. Az oltárszekrény két felén a kisebb fülkékben fenn szent László és szent István királyunk, lenn István vértanú és szent Márton kissé elnagyolt szobrocskája áll. Az ágas-bogas nyílt korona a két szent király fején ugyanolyan, mint a minőt a farkasfalvi oltár vértanú-szentjein látunk.

A farkasfalvi oltár mesterére emlékeztet Felsőrépás templomának apró szárnyasoltára is, a melynek szekrényében szent Katalin alig egy méternyi magas szobra

25. A gánóczi szent Miklós oltár. — 180 cm. széles. XV. század.

a farkasfalvi oltár Katalin szobrocskájának szinte szakasztott mása, de jóval gondosabb munka, mint ez.

Brilliónsabb technikával, mint a legutóbb ismertetett három falusi emlékünknön, XV. századbeli oltárainkon nem igen találkozunk. Talán az a nagy gond, a melylyel mesterünk a külső csinre s a kivitel pontosságára ügyelt, volt az oka annak, hogy

az alakjain nyilvánuló ideális fölfogás kissé üres s nem egy mesterünk, a ki minden valószínűség szerint őt utánozta, a középkorban gyökerező fölfogásával, nagyobb bensőséget lehelt alakjaiba, a mivel tartalmasabbá is tette ezeket.

A farkasfalvihoz hasonló elrendezésű Mária-oltár Nagy-Szalókon, Felkán, Szepeshelyen a püspöki lomtárban s Busócson és Felső-Erdőfalván kívül még Mühlenbachon, Szepesszombaton, Leibiczon, Nagy- és Kis-Lomniczon maradt ránk. A legprimitívebbek egyike ezek közül a mühlenbachi, a melyen a szekrény két felén az apró szobrokat festett alakok pótolják (26. kép) s a melynek a csúcsiveskori ablakok mértani műveinek mintájára összerótt oromdísze, a XV. század harmadik negyedéből ránk maradt szárnyasoltárok ornamentikájára vet fényt.

26. A mühlenbachi Mária oltár. — Szélessége 210 cm. XV. század.

Hogy ez oltárunk akkor már meg volt, ennek az azonos elrendezésű és hasonló oromdiszű, de szoboralakjában és festményeiben egyaránt fejlettebb nagy lomniczi Mária-oltár a bizonyága, a mely a Madonna-szobor talapzatán levő gébetüs fölirata szerint 1474-ben készült.

A szekrény-felek szobrai helyett féldomborművű alakok voltak, a hajda szárnyain is domborművekkel ékes kislomniczi Mária-oltáron. Ennek szekrény elenyészett. Madonna-szobra a mai barokk oltárt diszíti, a szárnyak domborműveiből a három királyok imadására és Krisztus körülmetélésére a sekrestyében akadtam.

27. Sz. Katalin és Margit.
(Féldomborművek a kislomniczi
főoltárról. Magasságuk 58 cm.
XV. század.)

másik kettő elveszett. A Mária-szobornál félannyival kisebb s vértanúszüzeket ábrázoló féldomborművek mind meg vannak s bő ruháik V-alakú redőzésétől eltekintve, még a csúcsiveskori kőszobrokra emlékeztetnek (27. és 28. kép). A farkasfalvi oltár hatása nyilvánul Dénesfalu főoltárán, a mely szent Magdolna szobrát foglalja magában s szárnyain a szent életének négy főbb mozzanatát tárja elénk (29. kép). A főalaknál felényivel kisebb vértanúszüzek féldomborművű alakját itt ülő helyzetben látjuk; fejükön itt is ugyanaz az ágas-bogas nyílt korona van, mint Farkasfalván.

A dénesfalvi oltár minden bizonyynyal csak a XV. század végéről való. Bár ez irányban nálunk még senki sem folytatott kutatásokat, számos analógiából azt következtetem, hogy a Madonnát, karján az isteni gyermekkel a főoltárról, a helyi szentek csak akkor szorították le, a midőn az egyes községekben a templom védő szentjének ünnepével kapcsolatos bucsúk elnyerése után ez utóbbinak helyi tisztelete egyre fokozódott. Dénesfalván van a mostani főoltárnál egy jóval régibb Mária-oltár is. A templom baloldali mellékoltára ez, a melynek szekrényében a Madonna szobra áll, szárnyai belső lapját négy vértanúszűz festett alakja díszíti. A Mária életéből merített négy jelenet a szárnyak külső felületére került, a mely csak az oltár zárt állapotában látható. Minthogy ez volt itt az első szárnyasoltár, szinte bizonyos, hogy eredetileg ez díszítette a főoltárt. Csak a Magdolna-oltár föll állítása után szorult mai helyére s párjaként a dénesfalviak, vagy ezek földesura a XVI. század elején még egy oltárt rendelt. Szent Miklós jobboldali oltára ez, a mely-

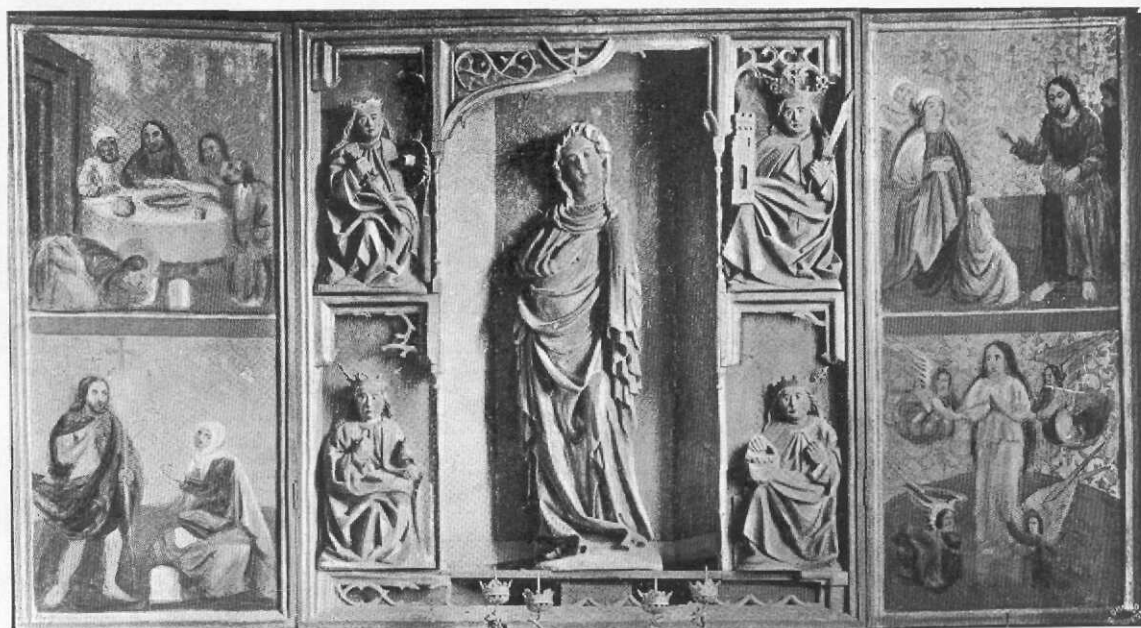

28. Sz. Dorottya és Borbála.
(Féldomborművek a kislomniczi
főoltárról. Magasságuk 58 cm.
XV. század.)

nek szárnyain szent Antal és szent Farkas féldomborművű alakját látjuk. Az oltár ékítményes részeiben már a renaissance érvényesül, stíljé is arra vall, hogy löcsei műhelyből került ki.

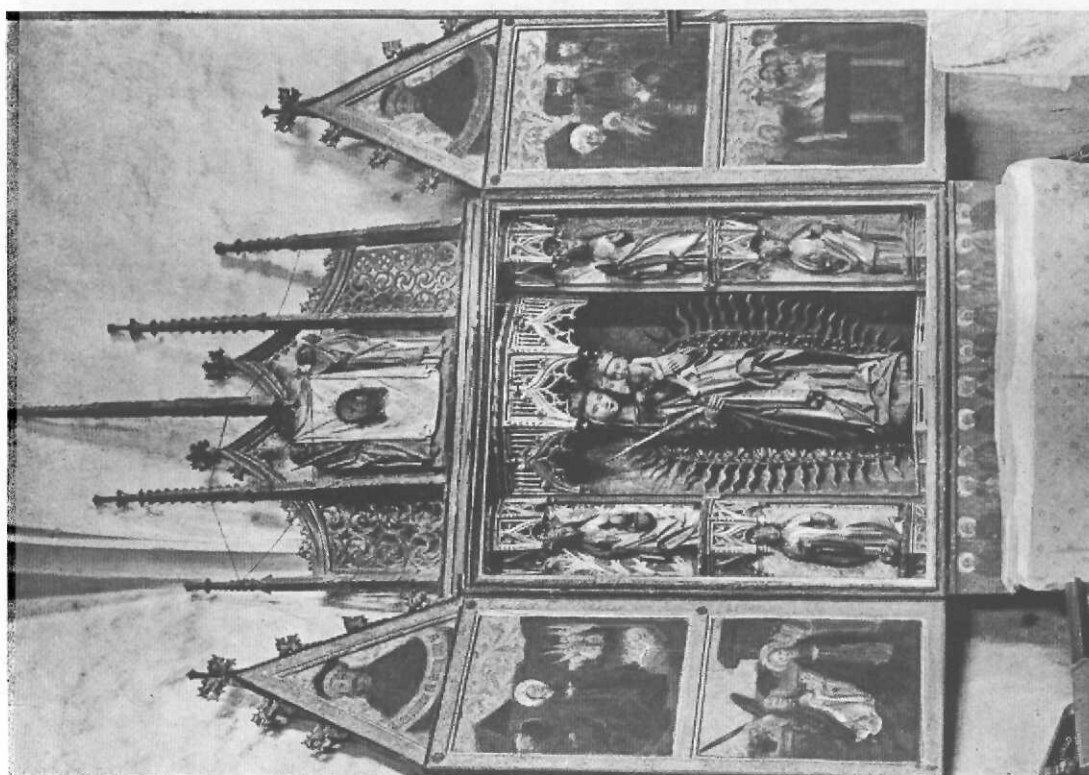
A dénesfalvi eset szakasztott másával találkozunk Szepes-Szombaton. Több mint bizonyos, hogy az itteni templom szentélyének baloldali mellékoltára eredetileg a templom főoltára volt s csak a mostani szent György-oltár fölállításakor szorult második helyre.

A Mária-oltár (VIII. melléklet 1. kép), stíljét tekintve, a többi szepesszombati oltárnál legalább is egy emberöltővel régebb s elrendezésénél, művészi színvona-

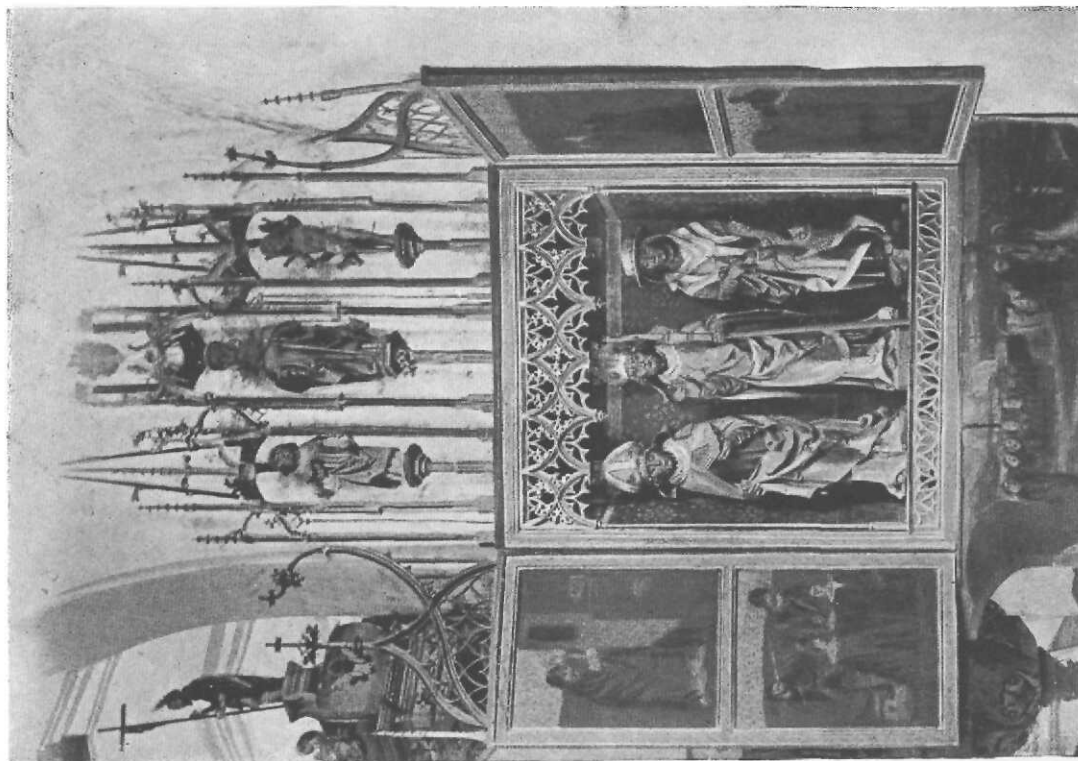
29. A dénesfalvi Magdolna oltár. — Szélessége 300 cm. XV. század.

lánál fogva a legközelebb áll a farkasfalvi oltárhoz. Korát megközelítőleg szintén megtudjuk állapítani. Ábel a «Történelmi Tár» 1884. évfolyamában egy levelet közöl, a melyben György szepesszombati kőfaragómester Bártfára ajánlkozik az ottani templom boltozására. 1464-ben kelt levelében felsorolja, hogy Lőcsén az iskolának s a kórház templomának, Késmárkon a városházának, Leibiczon a szép toronynak ő volt mestere s most a szepesszombati templomhoz építi a szentélyt: «eyn heimlich Kar». Több mint valószínű, hogyha már Bártfára ajánlkozott, a kar (a szentély középkori magyar neve) 1464-ben befejezéséhez közeledett s egy-két éven belül a főoltár is meg volt. A midőn az utóbbi mai helyére került, a bolthajtások s az apszis sarka útját állta, hogy a falhoz támaszszák. Ezért, mint képünkön is látható, predelláját megcsonkították. Ez utóbbin Krisztus, valamint

1. Szent Mária oltára. Szélessége 320 cm. XV. század.

Szárnyas oltárok Szepes-Szombaton.

2. Szent Miklós oltára. Szélessége 340 cm. XVI. század.

az apostolok egészen el nem fűrészelt tiz alakja csak félig van meg. A predella csonkaságától s a szobor újabb átfestésétől eltekintve azonban a szepesszombati Mária-oltár szinte egyetlen régibb formájú oltárunk, mely ékitményeit mind megőrizte. A Madonna és a mellékalakok tartása derékban kissé megtört; Mária arcza bájos és tele van derűvel.

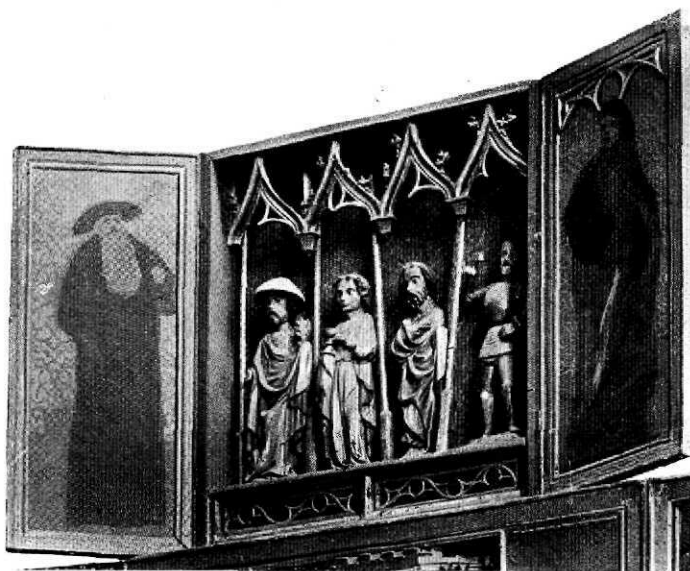
Az alakját övező faragott sugaras fénykoszorú, levélsora után ítélve, csak a XVI. század elején került ide s nyilván a predella megcsonkításaért kárpótlásul. A fő- és a mellékalakok fölött levő áttörtművű mennyezeteket, a fialékból, szamárhátivekből összerótt s áttört levélékítményekkel kitöltött oromdísz s a szárnyak levélcsomós háromszögletes ormait szinte építészeti szigorúsággal faragták. Az oromdíszben szent Péter és Pál domborművű alakja Veronika kendőjét tartja. A szárnyképek ormáiban egy-egy próféta festett mellképe látható. A szárnyfestmények mellső lapjukon Mária életéből ábrázolnak négy jelenetet, hátsó lapjuk a passióból meríti tárgyát. Ime, kicsire összezsugorítva ugyan, ismét a középkori falképek tárgyainak eszmekörével találkozunk itt s e körülmény ismét csak arra vall, hogy ez az oltár eredetileg főoltárnak készült.

A festmények sorában naiv fölfogásával az angyali üdvözlés a legérdekesebb. Az angyal itt lege artis kiállított középkori diplomából olvassa föl üdvözlését, a melyről három piros pecsét csüng le a Szentháromság emblemáival, jelölve annak, hogy az angyal az Atya, Fiú és Szentlélek nevében szól. Ugyanez a motívum a svábóczi templom egyik padlásajtóvá átalakított szárnyképén jóval fejlettebb előadásban ismétlődik.

30. A lőcsei szent Katalin oltár főrésze. — Szélessége 139 cm.
XV. század.

Legalább külsőségeikben a Szepességen ránk maradt szent Miklós oltárok a gánóczi oltárral ép úgy tartanak rokonságot, mint az imént tárgyalt Mária-oltárok a farkasfalvival. Ilyen szárnyasoltárok Nagyszalókon, Mühlenbachon, Nagylomniczon, továbbá csonkán, barokk-oltárba foglalva, Felsőrépáson és Zsegrán, igen rongált állapotban Busóczon és Felsősunyaván maradtak reánk. Szárnyasoltárokból származó szent Miklós szobrokat Jekelfalu, Szentandrás, Szlatvin, Felső-Erdőfalva és Leibicz temploma mutathat föl. Van ezeken kívül a Szepességen még számos csonka püspökszobor is, a mely alighanem szent Miklóst ábrázolta, a kinek tiszteletét a Felvidékre még ennek első telepesei, valószínűleg Flandriából ültették át.

31. A régi szent Jakab oltár Lőcsén. — A szekrény szélessége 92 cm. XV. század.

A felsorolt templomok szent Miklós oltárai általában nem emelkednek felül a mühlenbachi Mária-oltár színvonalán. Elrendezésük tekintetében is csak annyiban különböznek ettől, hogy a szekrény két felén, így Nagylomniczon a vértanúszüzek helyét négy szent püspök festett alakja foglalja el, a szárnyakat pedig négy szent Miklós életéből merített jelenet díszíti. A gánóczi mester borotvált képpel ábrázolta szent Miklóst, a mi szintén arra vall, hogy nem volt szepességi ember. Az idevaló mesterek, ha tanultak is tőle, szent Miklós régibb szá-

kállas típusához még a XVI. század elején is ragaszkodtak. A szepesszombati szent Miklós oltár is példa erre (VIII. melléklet, 2. kép). Szekrényében a mellékalakok az immár általánossá vált realiztikus fölfogásnak megfelelően a főalakkal egyformán nagyok. Szent Miklós mellett kétfelől itt szent Jeromost és szent Szaniszló püspököt látjuk. A predellát szent Orsolya vértanúságának képe díszíti, a szárnyakat négy jelenet szent Miklós életéből. Az oromdíz mennyezetes fülkéiben István vértanú, Remete szent Antal és szent Sebestyén szobrocskáival már azokra a pompás, égfelé törő oromdiszekre emlékeztet, a melyekkel szárnyasoltáraink virágzása korának nagyobb városi emlékei büszkélkednek. Mielőtt ezekről szólnék, néhány példa kapcsán még egyszer vissza kell térnünk a multba. A dolog természetéből következik, hogy kellő irott adatok s más vármegyéink összehasonlító anyagának ismerete híján csak tapogatózva kereshetjük a fejlődés útját. Mindenekelőtt az igen sok helyen ránk maradt s nagy-

1. Szlatvin. 145 cm. magas.

2. Leibicz. 175 cm. magas.

3. Tóthfalu. 190 cm. magas.

4. Nagy-Eőr. 90 cm. magas.

5. Felső-Répás. 126 cm. magas.

6. Szepeshely. 120 cm. magas.

Madonna-szobrok fából. XV—XVI. század.

részt gondozatlanul heverő Madonna szobrok közül mutatok be néhányat, a mely típusai változatosságával még másodrangú mestereinknek is figyelemreméltó önállóságára vall (IX. melléklet). A szlatvini és a pompás Jézus alakjánál fogva nevezetes felsőrépási Madonna még a XV. századból való s a XVI. századbéli tóthfalvihoz hasonlóan szekrény nélkül maradt ránk. A leibiczi Madonna, mint a tóthfalvi is szintén lőcsei hatásra vall, a mai barokk főoltárba foglalt szekrénye azonban még a XVI. században is a farkasfalvi oltár, illetve a lőcsei Mária-hó oltár mintájára készült: a szekrényfelek fülkéiben egymást metsző számárhátivekből összerótt mennyezetek alatt négy vértanúszűz szobrocskája áll.

Arányaiban elhibázott, kezdetleges munka a IX. mellékleten látható nagyeeőri Madonna, de feje valóságos arckép. Ez a szobor a fölfeszített latrokkal együtt öt alakból álló kálvária-csoportozathoz tartozik, a mely a XVI. század elején készülhetett s a nagyeeőri templomban ma szétszórtan hever. Egy kálvária-csoportozat maradványa az ugyane képünkön látható szepeshelyi Mária-szobor is, a melyet még 1903-ban az itteni magtárépületben egymás tetejére hányt oltártöredékek alatt találtam. Nincs kizárva, hogy ez a szobor a szepeshelyi székesegyház 1478-i szent kereszt oltárának maradványa, a melyet Hosszuthory László prépost a XVII. század derekán barokk-keretbe foglaltatott s a melyet székesegyházunk restaurálása alkalmával barokk-formája miatt számos más oltárhoz hasonlóan középkori szobraival együtt eltávolítottak.

Mielőtt a szepeshelyi székesegyház ma is használt szárnyasoltárait ismertetném. Lőcse legrégibb ránk maradt oltárait mutatom még be. A lőcsei szent Katalin oltár (30. kép) főalakját, ennek tartását, típusát és kifejezését tekintve a szepesszombati Mária-oltár mesterére vall. A szent feje fölött levő mennyezet, a szárnyak tetején levő háromszögletes ormok Sámuel és Izaiás próféta mellképével, szintén a szepesszombati oltárra emlékeztetnek. A szekrényfelek deszkáját azonban szent Margit és Borbála aranyozott háttérre festett alakja tölt ki. A túlságosan karcsú szentek, valamint a szent Katalin életéből merített szárnykép négy alakjának ruháját fából faragott drágakőutánezatok díszítik. A szárnyak külsejét a Mater Dolorosa és a Vir dolorum álló alakja ékesíti. Az oltár eredeti predellája elveszett, a mostani, a melynek párkányán mesterjelet látunk, nem illik a szekrényhez. A predellához szögezett négyszögletes deszka egy allegóriát, talán az isteni bölcseséget: egy tiarás nőt három apró koronás nővel, a hit, remény és szeretet alakjaival, továbbá a Szentháromságot s Jákob álmát ábrázoló tempera képeivel szintén nem idevaló. Merklas ezt a képet még a XIII. századba helyezi; bár nagyon megrongálódott, a Szentháromságot körülrajongó bájos angyalok sokban emlékeztetnek azokra az erősen restaurált angyalokra, a melyekkel a szentély XIV. századbéli falképein találkozunk. Nincs kizárva, hogy ez a képes deszka a lőcsei főoltár XIV. századbéli retabulmának maradványa, a minthogy a szent Katalin-oltár oromdíszét pótló kicsiny

szárnyasoltár a XV. század derekáról, eredetileg alighanem szintén a főoltárt díszítette. Ez a szekrényében alig egy méternyi széles oltár elrendezésével még a XIV. századbeli ilyenmű külföldi példákra emlékeztet (31. kép). Predellája nincs, e helyett a szobrok a szekrény nyílásába foglalt mértani művekkel ékes polczon sorakoznak oszlopos mennyezeti ívek alatt. Az első szent az idősebb Jakab apostolt, a templom védőszentjét, a második szent János evangelistát ábrázolja, a többi kettő Keresztelő szent János és szent György pánczélos alakja. A szárnyakon balfelől szent Jeromos, jobbfelől Bertalan apostol festett képét látjuk. Kívül, mint a Katalin-oltár szárnyain a fájdalmas szűz Máriát s a szenvedő Krisztust. A kicsiny oltárnak oromdísze itt hiányzik, de ha nem csalódom, még ma is megvan s templomunk Nepomuki szent János koporsóját díszíti. Az arányainál fogva is szekrényünkre illő oromdíz négyszögletes fülkében kezdetlegesen faragott feszületet mutat, a kis oltár szekrényében levőhöz hasonló gránátalma mustrás háttérrel. Szamárhátiv alakú baldachinon kívül a fülkét csúcsán a följebb bemutatott mühlenbachi Mária-oltárhoz hasonlóan öt fiálé, oldalán két-két, ívekkel összekötött fiálé díszíti.

A szepeshelyi szárnyasoltárok. A székesegyház restaurálása kapcsán történt rostálásuk. A megmaradt emlékek. Mária halála a szobrászatban és a képírásban. A Stoss-kérdés. A XV. századbeli faragás és festészet klasszikus emlékei a Szepességen. A löcsei Vir dolorum oltár. Az íglői kálvária. A késmárki főoltár. A csütörtökhelyi Pieta.

ASZEPESHELYI székesegyház 1478. évi fölszentelési okmánya tizenegy oltárt sorol föl. Minthogy az oltárok tömeges alapítása a XV. században sem annyira az egyház kezdeményezésére, mint inkább egyesek buzgóságából kifolyólag történt, szinte ki van zárva, hogy a templom fölavatásakor üres s csupán az illető szentekről elnevezett oltárasztalokat szenteltek volna föl. A menyinyiben a régi átmeneti stílus templom apszisai a nagyszabású XV. századbeli átalakító munkálatok áldozatául estek, az 1478-ban fölszentelt oltárok mind újak lehettek s tekintve alapításuk idejét, szárnyasoltárok voltak. Alapítóik minden bizonynyal a szepesi káptalan tagjainak és Szepesvármegye legelőkelőbb nemzetségeinek sorából kerültek ki s így mestereiket is központibb városaink java szobrászai és festői sorában kereshetjük. Erre a följebb ismertetett festett szent Mihály oltáron kívül a többé-kevésbé ép állapotban ránk maradt három faragott szárnyasoltár is enged következtetést.

Bizonyára nem lesz érdektelen, ha kutatjuk, mi lett a hiányzó hét szárnyasoltár sorsa.

A XVII. században a szepeshelyi kanonokok oltárainkat rendre átalakították, a nélkül azonban, hogy alkotórészeiket eldobták vagy megcsonkították volna. Boldogult Hradszky József kanonok jóvoltából 1903-ban egy csomó vázlatos rajzot volt alkalmam látni, a mely a szepeshelyi oltárokat a székesegyház restaurálása előtti állapotukban ábrázolta. A főoltár XVII. századbeli alakjában portálformájú volt; de a portál oszlopai között az eredeti szekrényt, felső sorában, helyesebben emeleti részében a két püspök és ezek között Mária magasabb fülkében álló szobrával meghagyták. A szekrény alsó felébe, hol eredetileg szent Márton lovas szobra állott, hatalmas tabernakulumot illesztettek. Szent Márton lovas szobra ekkor úgy látszik összetört s azért a régi mintájára újat faragtak (32. kép) s ezt a régi szekrény tetejére barokk-oszlopos fülkében állították föl. A fülke két oldalát és tetejét a

szárnyasoltár régi s nagyrészt fiálékból összerótt oromdiszével toldották meg. A régi oltárszárnyakat a barokk-stilben faragott deszkafalba illesztették, a mely az oltár két felén földig ért s a melynek kettős ajtajára Mózes és Áron alakját festették. Az oromdisz csúcsíves fülkéiben az eredeti szobrok egy részét meghagyták. A hiányzókat más oltárok szobraival pótolták. A mult századbeli restaurálás alkalmával az egész főoltárt szétszedték s alkotórészei közül csak a három főszobrot és a szárnyképeket tartották meg, de ezeket is erősen átalakították. A mai főoltár így egészen

32. Szent Márton szobra a szepeshelyi székesegyház régi főoltáráról. Magassága 210 cm. XVII. századbeli másolat.

új. A réGINEK három főszobrárt egy harmadnyival megtoldották s gyökeresen átfaragták. Minthogy a szentély arányainak megfelelő szekrénybe még így sem illettek s szent Mártonnak eredetileg a tabernakulum helyén volt szobrát is kiküszöbölték, az új predellát szabták a rendesnél nagyobbra. Ám most már a szárnyak nem illettek, a réGINÉL csaknem egy harmadnyival alacsonyabb új szekrényhez s azért a szárnyképeket fönn is, lenn is megcsonkították. Így enyészett el a Szepesség egyik legnagyobb szabású, nyolcz méter széles s közel 16 méter magas szárnyasoltára, a mely alighanem a legkiválóbb s szobrászati részében a leggazdagabb elrendezésű emlékünK volt. Művészi

kiválóságáról a mindkét sorukban megcsonkított szárnyképek ma már csak halvány fogalmat nyújtanak. Viselettörténelmünk és nemzeti ikonografiánk szempontjából is rendkívül érdekes alakjaik balfelől fönn szent Lászlót, Imre herceget és István királyunkat, lenn szent Apolloniát, Margitot és magyarországi szent Erzsébetet ábrázolják (33. kép). Jobbfelől Edvárd király, szent Lajos érsek és szent Lajos király, az Anjou-ház szentjei, továbbá szent Katalin, Borbála és Orsolya látható.

A magyar szent királyok a hagyományos típust mutatják, de nem minden egyénítés nélkül. Mátyás korabeli viseletük legérdekesebb részlete szent István itáliai aranybrokátból szabott palástja s szent Imre hermelinprémes subája, a melynek

szöveve, szent László palástjához hasonlóan, bársony alapon aranyvirágokkal mustrázott olasz selyemszövet. Ilyen vagy legalább ehhez hasonló szövetből egy XV. századbeli miseruha a szepesbélai templomban maradt ránk. A női szentek bájos arcza merőben tipikus, szintén arannyal átszőtt bársonyruhájuk merész redőzése azonban nem nélkülözi a nagyszerű vonást.

Néhai Hradszky kanonok rajzai alapján még négy szepeshelyi szárnyasoltárról valószínű, hogy a később hozzátoldott barokk keret miatt 1888-ban a restauráló építész eltávolította a székesegyházból. Ezek az oltárok az előző fejezetben említett szent kereszt oltárán kívül a Szentháromság oltára, szent Péter és Pál oltára és a vértanú szüzek oltára. Ez utóbbinak szekrényébe 1687-ben Szentmarjay kanonok szent Anna képét rakatta. Már 1888 előtt is hiányzott három középkori szárnyasoltár. De távolról se higyük, hogy ezeket a barokk korban teljesen megsemmisítették.

Általános szokás ezt a kort izléstelenséggel vádolni; pedig annyi jó izlése mindig volt, hogy a régi művészet emlékeinek értékét fölismerte. Ennek megfelelően jobban is becsülte meg ezeket, mint a mi korunk, a melyet avatatlan restaurátorok a «nem stilszerű» jelszavával megtévesztettek s a mely középkori templomainkban szinte elvakult szenvedelemmel ront neki minden művészi emléknek, a mely nem a középkorból való s mint a szepeshelyi példa is bizonyítja, nem egyszer a középkor java emlékeit is elpusztítja, mert barokk foglalatukban régiségüket és művészi értéküket nem ismeri föl.

A magyar szent királyok külön oltárát Szepeshelyen a XVII. században szedték ugyan szét, de főszobraikat a nyilván ugyanakkor átalakított főoltár oromdíszébe foglalták. Ezek a szobrok a székesegyház restaurálása folyamán a püspöki palota lomtárába kerültek, a hol újonnan átfestve ma is megvannak. Nyom nélkül elenyészett szent Lőrincz és szent Bertalan középkori oltára. Nyilván ezek helyén s nincs kizárva, hogy egyes részleteik fölhasználásával állították föl a XVIII. században szent Rókus és Sebestyén s az őrangyal oltárát. A két oltárt barokk stíljé miatt

33. Szárnykép a szepeshelyi főoltáron. — Szélessége 175 cm. XV. század.

1888-ban a szepeshelyi magtárépületbe száműzték, holott alighanem még mindig művésziesebb munkák voltak, mint a székesegyház mostani új oltárai.

Szepeshely ránkmaradt középkori faragott oltárai közül a három királyok imádásának oltára a legegyszerűbb. Szekrényében modern mennyezeti díszítés alatt a három királyok hódolatát ábrázoló szoborcsoportozat van (34. kép). Ez a kompozíció s alakjainak típusa a középkorban Európaszerte ismétlődik. A Madonna ruhája a szepeshelyi oltáron kissé gyűrött s a szintén átfestett három királyéhoz hasonlóan arcza sem sokat mond. Csak a gyermek Jézus göndörfürtű feje beszédesebb. Annál értékesebbek az oltár festményei. A szárnyakon erősen renoválva

34. A három szent király oltára Szepeshelyen. — Szélessége 346 cm. XV. század.

Krisztust, mint a világ megváltóját, szent Pétert; jobbfelől Keresztelő szent Jánost és szent Pált látjuk, nagy virágos brokátmustrás aranyozott háttérrel. Az oltár zárt állapotában, dupla szárnyain szent Márton és Miklós, Remete szent Antal, szent István király, jobbfelől Alamizsnás szent János, szent László, Imre herceg és szent Ferencz alakja sorakozik. A predella festménye a Corpus Dominit ábrázolja: Krisztust a koporsóban két angyal s Mária és szent János evangalista között (35. kép). A megújítást ez a festmény sínylette meg a legkevésbé s ha képét a szent Mihály oltárával összehasonlítjuk, mindakettőt bizvást egyazon mesternek tulajdoníthatjuk.

Mária halála oltárának szárnyképeit szintén a szent Mihály oltár mestere festette. A szárnyképek külsején szent Mihály arcának típusa az előbbi oltáron levővel azonos, csak helyzetének megfelelően komolyabb, férfiasabb; a haj kezelése, a

A szepeshelyi Mária halála oltár főrésze. 195 cm. széles. XV. század.

35. A szépehelyi három szent király oltárának predellája. — Magassága 50 cm. XV. század.

kezek finom rajza szintén ugyanaz (36. kép). E mozdulatában kissé bátortalan, de egyébként pompás alakhoz képest szent Kristófé kevésbé sikerült, mert az utóbbi valószínűleg hagyományossá vált minta után készült (37. kép). A vállán trónoló Jézus arcza azonban ismét tele van azzal a bájos derűvel, a mely a festett szent Mihály oltár fő képén lebilincsel. Mária halálának külső szárnyképei közül kettő az angyali üdvözlést s Mária látogatását ábrázolja, a Mária-legendából merített másik két szárnyképet itt úgy látszik a restauráláskor egy másik szárnyasoltárból származó s szent Borbálát és szent Donátot ábrázoló festményen cserélték ki. A többi szárnykép mind magyar szenteket ábrázol. A szárnyak külsejét még szent Erzsébet és szent Adalbert képe díszíti; mellső lapjukon aranyozott szőlőgerezdes háttéren szent Istvánnak, szent Lászlónak és szent Imrének a főoltár szárnyain levőhöz hasonló alakján kívül még Alamizsnás szent Jánost látjuk itt, a kinek holttestét Mátyás király hozatta Budára s a kit ép azért a magyarság ez időben nemzeti szentjeinek sorába iktatott. Oltárunk predellája új. Az erősen restaurált oromdisz szobrocskái közül csak Mária koronázása s Keresztelő szent János és Sebestyén alakja régi. A szekrény nyílásának mennyezeti díszítése szintén új s eltakarja Krisztus földomborművű alakját, a ki itt két lebegő angyal között szűz Máriának gyermek képében ábrázolt lelkét tartja (X. melléklet).

Maga a főszoborcsoporthoz kicsiny térre zsúfolt alakjainak sajátos kompozíciójával a részletekben annyi kiváló művészi vonást mutat, hogy a német *Daun Veit* Stossról írott művében a németországi fafaragás ez egyik legkiválóbb mestérének tulajdonítja.

Stoss családja, Lepszy Lénárt lengyel műtörténetíró szerint, alighanem Stoószról származik, a mely régen a szépehelyi bányavárosok egyike volt. Stoss öccse 1482-ben az erdélyi Harró-ból szakadt Krakkóba, a hol bátyja Veit, a Nürnbergből idevándorolt híres mester 1477-ben a krakkói Mária-templom főoltárának faragásához fogott, a mely azonban csak 1489-ben készült el. Ennek az oltárnak főrésze szintén Mária halálát ábrázolja s a két kompozíció között igen nagy a hasonlatosság. Stoss

krakkói műve nagyobb szabású, gazdagabb és jóval kiválóbb alkotás, mint az ezzel egyidejűleg, de csak mellékoltárnak készült szepeshelyi Mária halála oltár. De ha ez utóbbinak szobrait restaurálásukkor helylyel-közzel át is faragták, nem igen valószínű, hogy itt Stoss művével van dolgunk s Daun sem tartja vala annak, ha nem azzal a meggyőződéssel jön Magyarországra, hogy az itteni szárnyasoltárokat csak németországi mesterek faraghatták; illetve, hogy ezek mind a német iskolába sorozandók. A haj parókaszerű kezelése Stossra emlékeztet ugyan, de a technikában

36. Szent Mihály.

37. Szent Kristóf.

A Mária halála oltár szárnyképeiből, Szepeshely. 45 cm. széles. XV. század.

gyökerező fogásokból kifolyólag más mestereknél is előfordul. A ruhák redői a szepeshelyi szobrokon nem oly élesek, mint Stoss szobrai; a kompozícióban s az egyes alakokban sincs meg az a szertelen nyugalanság, a mely Stosst általában jellemzi.

Egyes típusok nagy hasonlatosságot mutatnak ugyan a szepeshelyi és krakkói oltáron. Így a tömjénfüstölőt leheletével élesztő s a kezét feje fölött összekulcsoló apostolé. E típusok Európaszerte csaknem valamennyi XV. századbeli hasonló tárgyú kompozíción ismétlődnek és közös eredetük alighanem valami Mária életét előadó középkori misztériumra vezethető vissza. Oltárunk festményei azt bizonyítják,

hogy ez emlékünkn Stossnak még műhelyéből sem kerülhetett ki. Oly nemes formájú és fölfogású festményekkel, mint a minő ezen szent Mihály alakja, Stoss-féle szárnyasoltárokon sehol sem találkozunk. Hogy a szepeshelyi oltár mestere még a kompozícióban sem szorult rá Stoss utánzására, ezt egész sor hasonló tárgyú faragott és festett emlékünkn bizonyítja, a mely mind egyazon s alighanem jóval régibb mintára vezethető vissza. Minthogy azonban mestereink művészi eszközei idők folyamán egyre tökéletesedtek, a hagyományos mintát sem utánozták szolgai módon. Alkotásaik, mint például a pozsony-szentgyörgyi, vagy dobronyai faragott Mária halála épp azért oly közvetlen hatásúak, mintha mesterük a kompozíciót is maga eszelte volna ki. Ha való a lengyel műtörténétírók sejtelve s Stoss hazánkban szakadt Nürnbergbe, úgy nem is akkora lehetetlenség, hogy a krakkói szoborcsoportozat kompozíciójánál a magyarországi emlékek hatása alatt állott. Hogy mestereink ezt a tárgyat a Stossénál jóval művésziesebb kompozícióban is földolgozták, azt a csütörtökhelyi festett Mária halála is bizonyítja (38. kép).

38. Mária halála. — A csütörtökhelyi Zápolya kápolna oltárképe. Szélessége 105 cm. XV. század.

Ha az ezen látható ágy és térdeplő helyére a mögötte álló apostolokat képzeljük, a szepeshelyi faragott kompozíciónak szinte szakasztott másával van dolgunk. A csütörtökhelyi kép, nyilván egy festett szárnyasoltár főrésze, alighanem a Zápolya-kápolna befejeztével, tehát még a XV. század hetvenes éveiben került a felső kápolna oltárára. A XVII. században igen szép barokk oltár keretébe foglalták. Ez utóbbit a kápolna restaurálásakor

more patrio kidobták s a gyönyörű festményt újboli firniszelése után új gót czi-kornyás és modern festményekkel megtoldott retabulumba illesztették.

A csütörtökhelyi Mária halála kép, a mennyire új, de már is megsárgult firniszelésén át megítélhetjük, ragyogó színezésével, a kompozíciójában nyilvánuló lendülettel, az alakjait átható ideális bájjal és nemes fölfogással a középkor hagyományaiban gyökerező festészetünknek a legszebb és legfejlettebb emléke a Szepességen s ugyanarra az iskolára vall, a melyből a szepeshelyi szárnyasoltárok festményei is kikerültek. Mária már-már élettelenül lehanyatló, félig összekulcsolt kezekkel térdeplőjére roskadt.

39. Mária halála. — A szepesváraljai főoltár szárnyképeiből.
140 cm. széles. XVI. század.

Szent János támogatja, miközben szent Péter a térdeplő polczára tett könyvben lapozgat, mintha a haldoklók imádságát keresné. A bal sarokban egy apostol a tömjénező serpenyőjébe fűj, egy másik szentelt vízzel hinti be a haldokló Istenanyát. A többiek arany-szarvasokkal átszőtt selyem-takarós ágy köré csoportosulnak s ki könyvből, ki önmagába mélyedve imádkozik. A kép felső részén aranyozott sugaras háttérről két virágot szóró lebegő hófehér angyal alakja válik el. Fölöttük hanyatszeggzett fejjel s merész rövidüléssel ábrázolt angyalok fogják föl Krisztus biborszin

palástját. A Megváltó ideálisan szép szakállas arcza tele van méltósággal s mennyei jóssággal. Balját a haldokló Szűz felé tárja, jobbában koronát tart. Feje fölött hófehér angyalok vonnak aranyszövetből mennyezetet, a melynek elmosódott föliratából Mária-himnust betűzhetünk ki.

Ennek a kompozíciónak szinte szakasztott másával nem egy szepességi oltár szárnyképein találkozunk; de valamennyinek festője jóval józanabb fölfogással dolgozott s nem minden önállóság nélkül utánozta a csütörtökhelyi kép mesterét.

A szepeshelyi püspöki palota ebédlőjében egy ismeretlen eredetű oltár szárnyképeiből kifüresztelt festmények sorában is van egy ilyen Mária halála. Jóval érdekesebb azonban a lőcsei Mária-hó oltár szárnyképe, a melynek kompozíciója ügyetlen ugyan s az apostolok egy részét csak fejük egymásba olvadó fény-

korongjaival jelzi; ám Mária s a körülötte levő négy apostol erősen egyénített arcának jellemzése kitűnő s a mozdulataikban is rendkívül kifejező kezek rajza, szinte klasszikus. Zsánerképpé laposodó kompozícióban tárja elénk Mária halálát a szepesváraljai festmény (39. kép), a mely a templom régi főoltára ma is meglevő tizenkét szárnyképének sorozatában maradt ránk. Az ágy terítője itt már a XVI. század elejére valló brokátmustrát mutat.

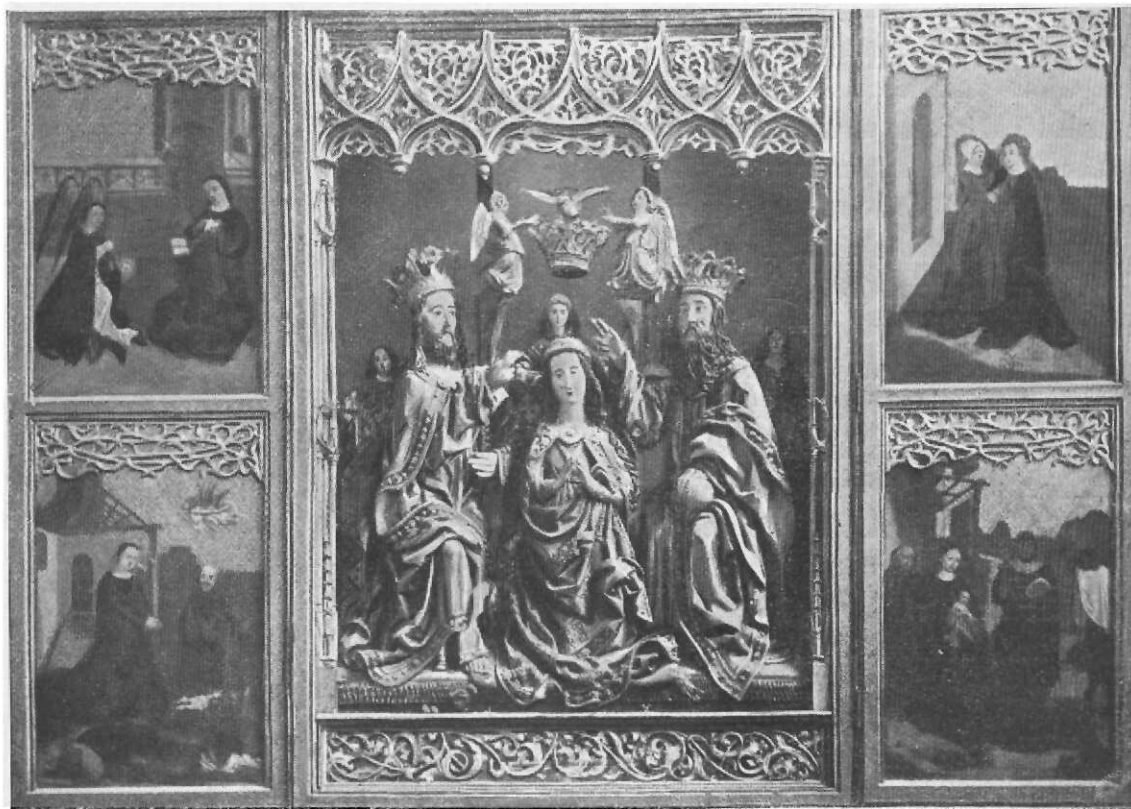
A füstölőbe fújó apostol s szent Péter pápai koronával fején, naiv közvetlenségével csak valami egykorú misztérium szereplői sorából kiragadott alak lehet. A szepesváraljai haldokló Szűz típusa, kezeinek tartása és rajza szinte vonásról-vonásra ismétlődik a szepeshelyi Zápolya-kápolna oltárának egyik külső szárnyképén (40. kép). Ezek a képek, duplaszárnyú nagyobb oltáraink zöméhez hasonlóan, az oltár zárt állapotában Krisztus kínszenvedésének következő mozzanatait ábrázolják két sorban: Jézust az Olajfák-hegyén, Judás árulását, Krisztust Pilátus előtt, Krisztus ostromozását, a töviskoronázást, Pilátus kézmosását, a kereszthordozást és a kálváriát. Valamennyi kép háttere alsó felében tájképi, felső felében aranyozott. Az alakokban azonban az újkori realiztikus fölfogás már egészen diadalra jut. A realizmus itt kissé tartalmatlan s festményeink kétségtelenül így a német iskolára emlékeztetnek. Valószínűleg ez a körülmény birhatta rá Daunt, hogy ezt az oltárunkat is Veit Stossnak tulajdonítsa.

Mária koronázása oltárát minden bizonyynal 1493-ban a Zápolya-kápolna befejezése nyomában állították föl. Predellájától eltekintve, ékitményes részeiben, pompás oromdiszében s külső szárnyképeiben Szepeshelyen aránylag ez az oltár maradt ránk a legjobb karban (41. kép). Szoborcsoportozatát azonban a restaurálás nagyon megviselte. A Mária halála oltár oromdiszében levő azonos tárgyú kicsiny szoborcsopor-

40. A kálvária. — A szepeshelyi Mária koronázása oltár külső szárnyképeiből. 83 cm. széles. XV—XVI. század.

tozatból arra következtethetünk, hogy a két oltár szobrásza egy mester volt. A Mária koronázása művészi értékéről azonban, restaurálása óta, csak a késmárki hasonló tárgyú dombormű (42. kép) nyújt felvilágosítást, a mely egy elenyészett XV. századbeli szárnyasoltár szekrényéből maradt ránk. A dombormű a szepeshelyi szoborcsoportozatnak nyilván csak másodrendű utánpótlása, mindazonáltal színvonalával megközelíti Stoss azonos tárgyú és kompozíciójú domborművét, a mely a nürnbergi Germán Muzeumba került. A restaurálásuk miatt sokat szenvedett s műtörténeti szem-

41. Mária koronázása. — Szárnyasoltár Szepeshelyen. 450 cm. széles. XV. század.

pontból véve így kevésbé értékes szepeshelyi szárnyasoltárainkhoz a Szepességen egész sor művészi alkotás csatlakozik, a mely mind más-más mester egyéniségére vall, de fafaragásunknak egyazon értékű klasszikus emléke. Ez alkotások élén a lőcsei Vir dolorum oltára áll. Predelláján (43. kép) pompás, már-már renaissance izlésű domborművű ékítményt látunk Mátyás király és Beatrix királyné czimerével, mely korát határozza meg. A czimerek fölött mondatszalagban a következő gótbetűs fölíratok vannak: Clinodium Mathie regis — Clinodium Beatricis regine. Fejérpataky László legkiválóbb történetíróink egyikének szives közlése szerint a Clinodium középkori okmányokban

A löcsei Vir dolorum oltár főrésze. 200 cm. széles. XV. század.

is előfordul a czimer szó jelentésében. Semmi okunk tehát ezt az oltárt Mátyás király ajándékának tartanunk; mert hisz ha szárnyasoltárainkon sűrűn előforduló czime-reik alapján többi emlékünket is királyainknak tulajdonítjuk, királyaink udvarát a XV. században valósággal oltáregyesületeknek kellene tartanunk. Ilyen egyesületekben régi városaink maguk is bővelkedtek. Lőcsének is meg volt a maga vallásos társulata: a Fraternitas Corporis Christi, a melynek ránk maradt számadásaiban egész sor művészeti kiadás is előfordul. — A számadások kapcsán felsorolt mesterek neveit Nyáry báró nyomán Henszlmann is közli. Sajnos, maguk a számadások művészettörténelmünk pótolhatatlan kárára azóta elvesztek s hogy az ott felsorolt mesterek 1437-től 1529-ig min dolgoztak a lőcsei templomban, azt ilyformán valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. Ép azért fölöslegesnek tartom, hogy nevüket Henszlmann nyomán itt is felsoroljam. Valószínű, hogy a Vir dolorum oltárt nem Lőcsén faragták s a város polgárai készen hozatták Budáról vagy valamelyik más központibb fekvésű városunkból, még pedig oly időben, a midőn Beatrix királynő nálunk még nem játszotta el népszerűségét, a mely megérkezésekor Magyarországon mindenfelé fogadta; tehát nem sokkal 1476-ban Mátyás királylyal kötött házassága után.

Az oltár szobrai és festményei tekintetében egyaránt társtalan a Szepességen. Embernyi nagyságú alakjai: Mária, továbbá Krisztus, mint a fájdalomtól meggyötört férfi s szent János evanglista, szinte azt mondhatnók, az első modern szobrok nálunk (XI. melléklet). A korai renaissance szobrászat törekvése, a melynek főcélja az embernek természetes mivoltában s egyéni fölfogással való ábrázolása, szepességi

42. Mária koronázása. — Fadombormű Késmárkon. 120 cm. széles. XV. század.

43. A löcsei «Vir dolorum» oltár polcza Mátyás király és Beatrix címerével. — 206 cm. széles.

emlékeinken úgy látszik itt jutott először diadalra. Mária egy egykorú úri asszony egyszerű, de remek valóságossággal ábrázolt képmása. Krisztus rendkívül egyéni fölfogással ábrázolt alakján sincsen semmi magasztos vonás; de ruhátlan testének anatómiája a természet tüzetes és czéltudatos tanulmányozására vall. Szent János evangelista alakján még érzik a hagyományos típus, de már ő sem törülgeti sablon-

44. Krisztus születése.

45. A három szent király hódolata.

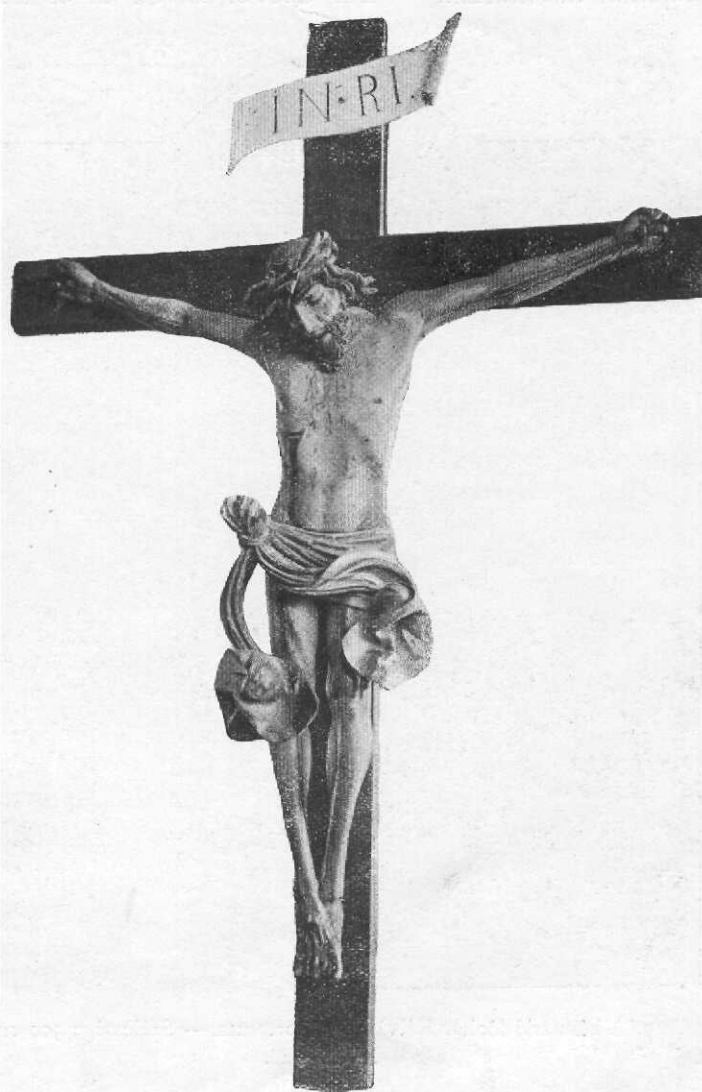
A löcsei «Vir dolorum» oltár szárnyképeiből. 85 cm. széles. XV. század.

szerűen könyeit. Nyugodtan, szinte közömbösen áll helyén s ruhája Mária köntöse-
hez hasonlóan nagyszerű elrendezéssel omlik alá. Redőinek látszólagos motiválat-
lansága távolról sem tekinthető modorosságnak, hanem egyszerűen oly fogásnak,
a melyet a faragás technikája nemcsak megenged, de meg is követel.

Gyönyörű szárnyasoltá-
runk szekrényének díszítése is,
a nyílásába foglalt oszlopos
mennyezet s a 13 méternyi
magasságig égfelé tornyosuló,
fülkés oromdís, a melynek
szobrai azonban a templom
ablakainak szinte átlátszatlan
új üvegfestményei miatt ma
már sohasem láthatók.

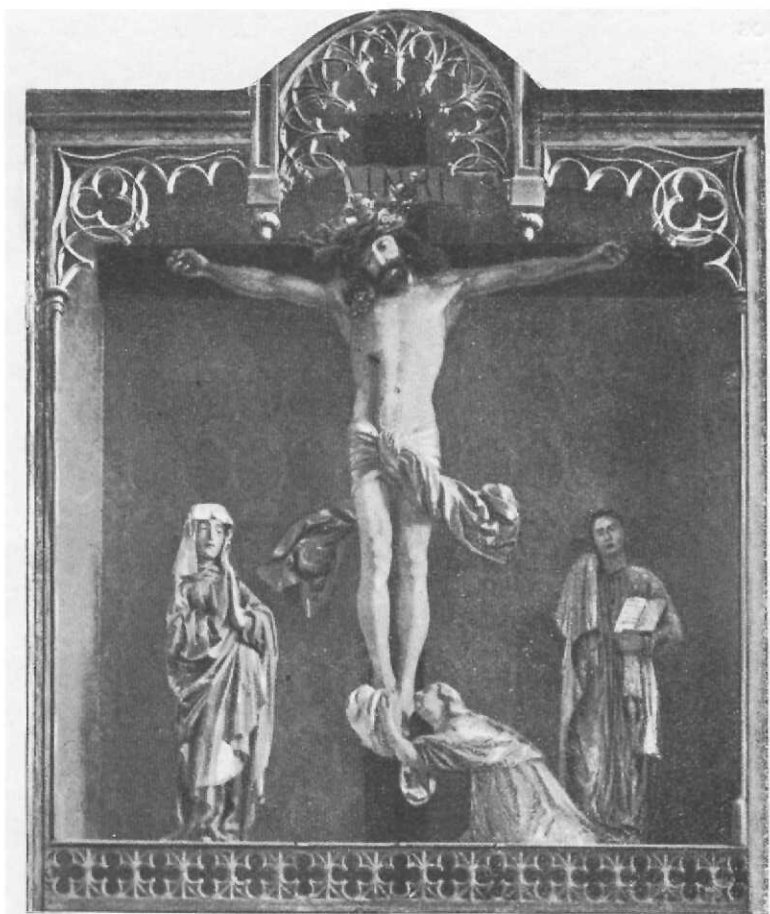
A szárnyak mellső lapján
még régies fölfogással, aranyo-
zott háttérrel, de már az élet
lűktetésétől áthatott finom for-
mákkal a következő szentek
sorakoznak kettesével: Szent
Sebestyén, szent Kristóf, Keresz-
telő szent János, szent Jakab
apostol; az alsó két képen
négy szent vértanú szűz. E ra-
gyogó öltözetű, idealizált arcú
alakok után ítélve, festőnk még
a régi iskolában nevelkedett,
de a külső szárnyképeken már
annak is bizonyosságát adja, hogy
tud haladni korával. A Mária
életéből merített négy jelenet,
mely távlatú tájképi háttéré-
vel, kissé kemény s különösen
a ruharedőzésben bátortalan
rajza ellenére, legalább is az egykorú flandriai breviariumok miniatürképeinek
szinvinálán áll s nyilván ilyen breviárumbeli képek hatása alatt készült is (44.
és 45. kép).

A XV. században a miniaturokkal pazar módon ékes zsolozsmakönyvek hasz-
nálata a világi előkelőségek sorában is általános volt. Ilyen miniatúrákkal díszített

46. A szepesolaszi templom diadalkeresztje.
Krisztus alakja 145 cm. magas. XV. század.

kódex a Szepességen a XV. századból a nagyecéri kastélyban maradt ránk s ez anynyival is inkább érdekes, mert a szebbnél-szebb szentképekkel és humoros lapszéli diszítésekkel ékes könyvbe a szöveg beírására nem került rá a sor. A gradeczi Horváthok és örököseik a báró Mednyánszkyak a kódexet később családjuk krónikájának használták. — Bár Czóbel István úr és neje Mednyánszky bárónő asszony

47. A késmárki főoltár Kálvária csoportozata. — Szélessége 300 cm. XV. század.

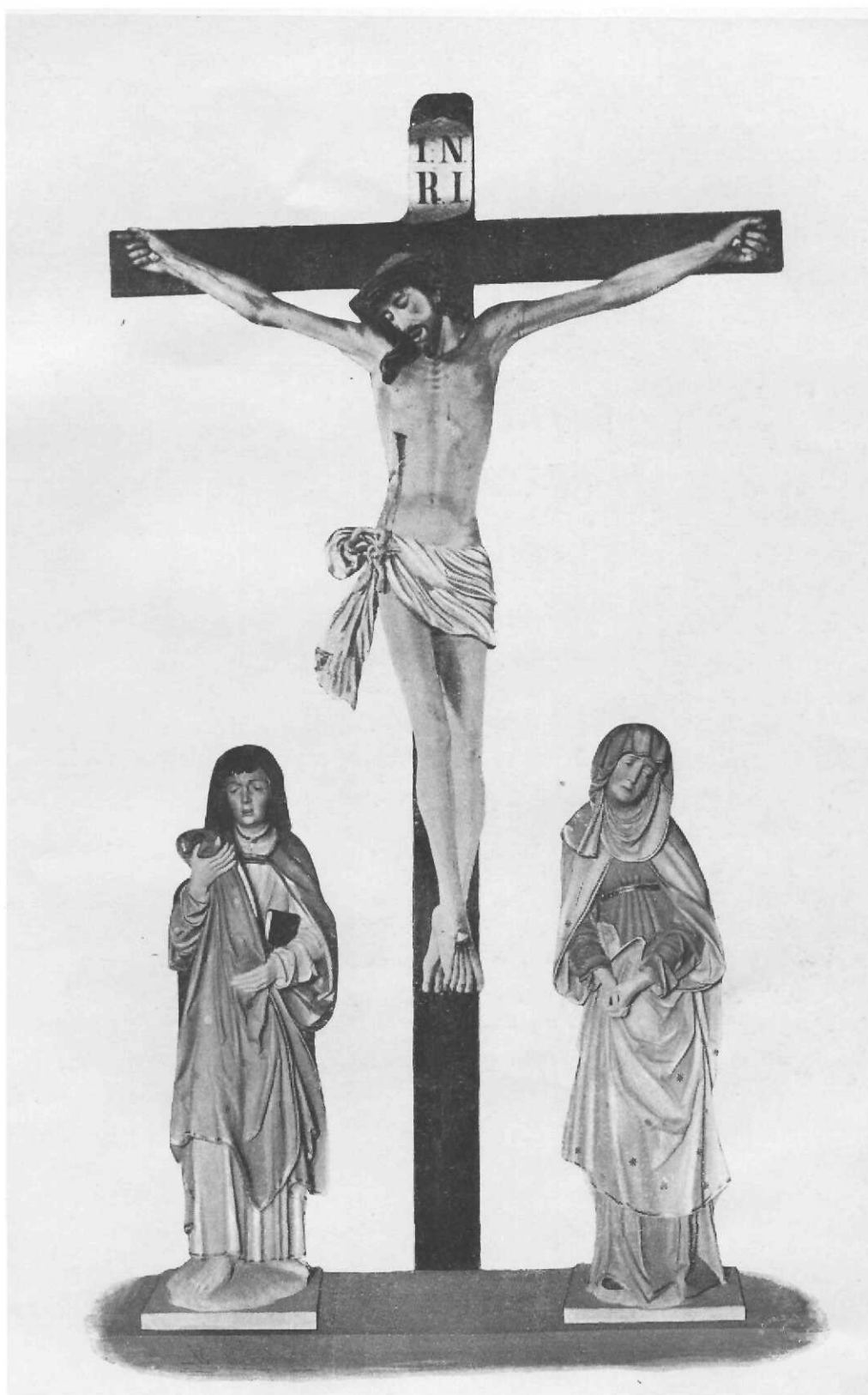
szivességéből láttam ezt a kódexet, tüzetesebb tanulmányozása eddigelé nem volt módomban. S csupán annyit jegyezhetek meg, hogy gyönyörű képei közül a passiót ábrázolóknak kompozíciói nem egy szárnyasoltárunkon ismétlődnek.

A lőcsei Vir dolorum szoborhoz hasonlóan feltűnő egyéni fölfogás jellemzi az iglói diadalkereszt fölfeszített Krisztusát (XII. melléklet). Mellékalakjai, a melyeket 1903-ban az iglói plébánián láttam, tartásukban még a hagyományos mintára valának, de újonnan való befestésük előtt a renaissance jegyébe lépő szobrászatunknak ugyancsak remek emlékei lehettek. A két szobor ruháját pár év előtt kék alapon ara-

nyozott csillagokkal tarkították s az arcokat is vastagon átfestették.

A feszület ma az iglói templom északi kápolnájának falán függ s szerencsésen elkerülte a «restaurálást». Krisztus alakja sovány, de szinte klasszikus anatómiai tudás nyilvánul rajta. A kiállott szenvedések fájdalmával teli hosszúkas arczán meghatározható közvetlenséggel tükröződik vissza a halál nyugalma.

Arczának típusával az iglói feszülethez a legközelebb a szepesolaszi diadalkereszt áll, a templom diadalívbeli kálváriájának maradványa (46. kép). A fejtege-

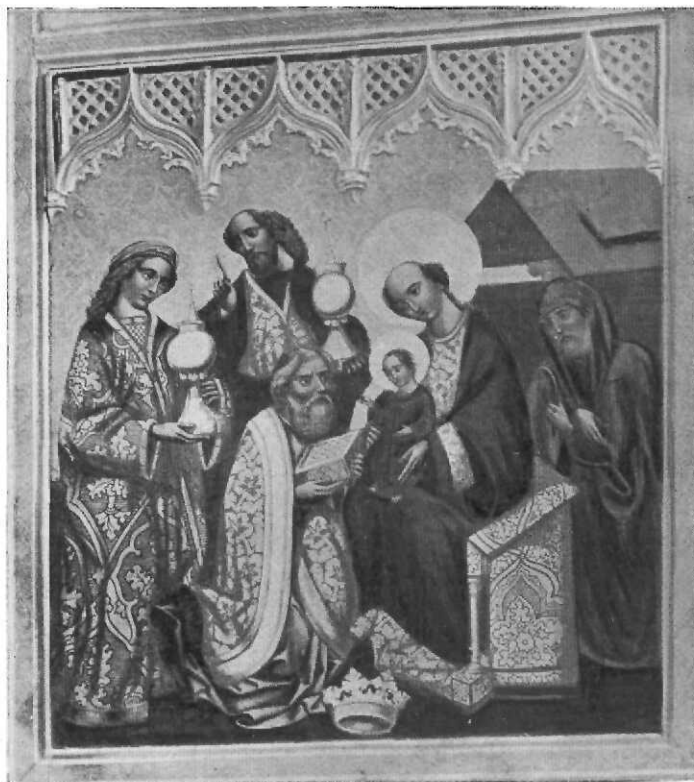

Az iglói Kálvária. Szoborcsoportozat fából. Krisztus alakja 185 cm. magas, XV. század.

téseim folyamán már említetteken kívül, három szoborból álló XV—XVI. századbeli kálváriák még Szepes-Bélán, Szepes-Szombaton és Arnótfalván láthatók. Toporczon csak a két mellékalak maradt ránk, Landeken viszont pusztán a diadalív csúcsives izlésben faragott gerendája, a melyen hajdanában a szobrok állottak. A podolini szárnyasoltárokat Pirchalla Márton plébános szíves közlése szerint a Lubomirszky grófok a XVII. században a galicziai Wisniczre szállíttatták. Egy igen szép XV. századbeli feszület pár év előtt Wisniczről a krakkói Nemzeti Muzeumba került. Nincs kizárva, hogy ez is Podolinról való s hogy a templom diadalkeresztje volt.

A legszebb feszület, a mely nálunk a XV. századból fönmaradt s külföldön is párját ritkítja, a késmárki főoltár híres keresztje, a mely miatt a város protestáns lakossága a XVII. században szinte föllázadt, a midőn Thököly Sebestyén puritán érzésű udvari prédikátora kedvéért el akarta innen távolítani. A XVIII. században az oltárt mégis szétzedték s töredékeit Vajdovszky János közbenjárására csak a templom múlt századbeli restaurálása után, 1869-ben állították ismét össze (47. kép). A mai főoltár Myskovszky terve alapján újonnan készült s csak predellájának domborműve, a szekrény, továbbá Krisztus és Magdolna szobra, valamint a szárnyképek régiek.

Az iglói feszület sovány formájú s megnyujtott testű Krisztusához képest a késmárki valósággal úgy fest, mint valami keresztre szögezett Apolló. Ha kissé tagbaszakadt is a ruhátlan test, arányai pompásak, a pontos anatómiai tudással elrendezett izmok egymásba való átmenete rendkívül természetes és finom; ennek megfelelően a bőr felszínének ábrázolása, az alatta kivillanó erekkel szinte megdöbbenően valószerű. A végtelenül nemes fölfogás s a mester jó izlése azonban ugyancsak művésziessé teszi Krisztus alakjának realizmusát; a minthogy a csöppet sem idea-

48. A három szent király hódolata. — Szárnykép a késmárki főoltárról. 150 cm. széles. XV század.

lizált, dúsfürtű és sűrű szakállas fej, fantasztikus töviskoronájával, fájdalmas arczával, szintén tele van megrázó művészi tartalommal. A középkorban gyökerező fafaragás végcélja a drámaiság volt, a minnek keresésére a kőfaragásnál szabadabb technikája készítette. A német fafaragást ez a törekvés csakhamar merő festőiségbe és modorosságba sodorta. A késmárki feszületen a Krisztus csipőjét övező kendő lobogása szintén nyugtalan, de hogy mesterünk tehetségét nem merítette ki az ilyen külsőségek merőben festői ábrázolása, azt Magdolna nem kevésbbé klasszikus alakja bizonyítja. A feszület tövében térdeplő szent, Krisztus lábait csókolja. Arczában és alakja drámai mozdulatában határtalan imádat és háborgó indulat tükröződik vissza.

Hogy fafaragásunk, a nélkül hogy a némethez hasonlóan torzító modorosságba tévedt volna, mennyire vitte a drámai hatás terén, ennek legszebb példája a csütörtökhelyi dombormű. Mielőtt erről szólnék, nézzük a késmárki főoltár szárnyképeit.

Az oltárszárnyak mellső lapján Mária életének szokásos négy jelenetét látjuk aranyozott háttérrel s a szobrokhoz képest ugyancsak régies fölfogással. Ez a körülmény arra vall, hogy a régi késmárki főoltár szobrait a templom bőkezű pártfogója Zápolya Imre nádor alighanem az ország fővárosából s a szentély 1486-ban történt befejezése nyomában küldte a késmárkiaknak, maga az oltár azonban és szárnyképei a Szepességen készülhettek. Az utóbbiak mestere Lőcsei Miklóssá' rokonlélek, de alighanem idősebb festő volt. Rajza jóval keményebb, ecsetkezelés miniatürszerűen finom, színezése élénk, de még inkább dekoratív, mint az előbbi s a fő rajta az aranyozás, a melytől a háttér s az alakok brokátmustrás ruhája egy aránt szinte szikrázik (48. kép).

A külső szárnyképeken, a melyek nagybőjt idején voltak láthatók, az anyagi pompa jóval kevesebb lehetett s az aranyozásnak is alig volt nyoma. Hogy milyen volt Krisztus passiójának képsorozata a késmárki főoltáron, arról ma már bajos itélni. A dupla szárnyak középső négy képét a XVII. században és szinte Rubens modorában egészen újból festették. A szélső négy képet később mázolták át. A mozdulatlan szárnyak hátsó felületén levő képeket soha sem restaurálták. Ezek Krisztus siratását, temetését, Krisztust a pokol tornáczában és föltámadását ábrázolják.

A szárnyasoltárainkon ritkán előforduló kompozíciók nagyon megrongálódtak. Felfogásuk szintén régies, technikájuk is a tempera.

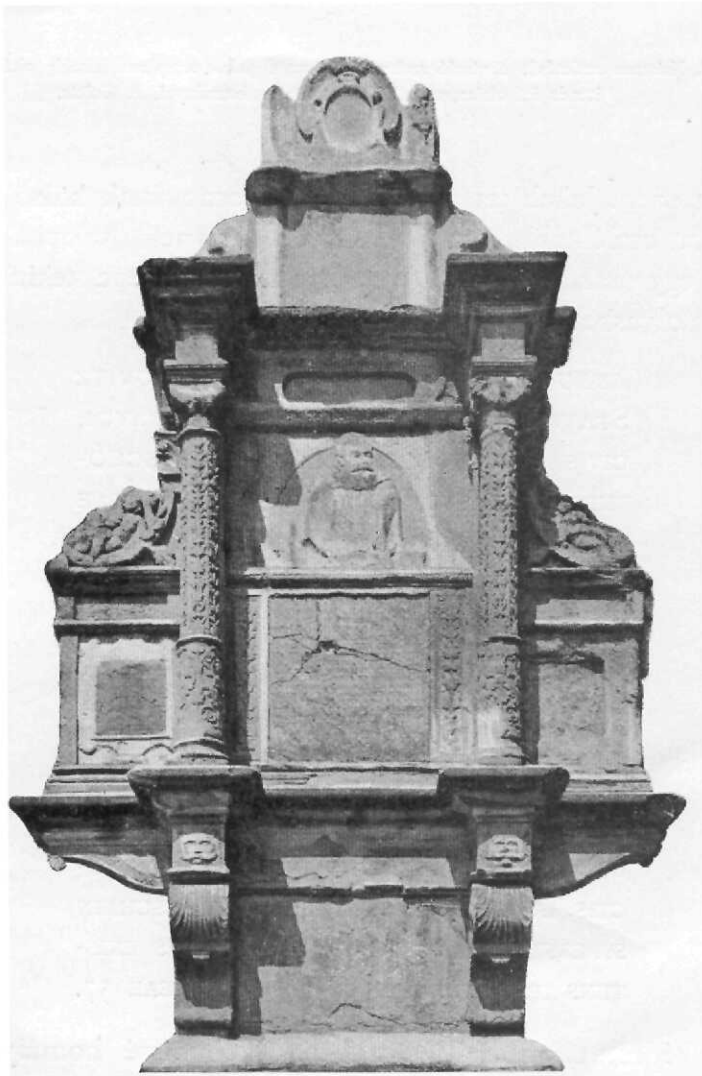
Az imént említett csütörtökhelyi fadombormű fafaragásunk történetében a megalkuvást nem ismerő realizmus diadalát jelzi. Krisztus siratását ábrázoló kompozíciója mesteri (XIII. melléklet). A térdig ábrázolt alakoknak a szűk keretben való beállítása szinte zseniális. Az idősebb asszony képében ábrázolt Mária s Krisztus meggyötrött teste és nyitott szája arcza távolról sem szép. Még sem tagadhatjuk el a mester nemes fölfogását, a melylyel megrázó drámai tartalmat lehelt kompozíciójába. Nemes fölfogása mentette meg attól, hogy Mária és Krisztus arczában s a szinte durváknak ábrázolt kezek mozdulatában megnyilatkozó fájdalom merész

A csütörtökhelyi Pietà. Fadombormű. 68—85 cm. XV—XVI. század.

visszatükröztetése nem sodorta a karikatura világába, a melybe a német mesterek legmagasztosabb tárgyaik földolgozása közben is, akaratlanul ugyan, de nem egyszer elkalandoznak.

A csütörtökhelyi dombormű ma a templom szentélyében a keresztkút fölött befallazva látható. Eredetileg ez emlékünkhöz alighanem egy kisebb szárnyasoltár főrésze volt, a mely talán a Zápolya-kápolna sírhelynek szánt alsó csarnokában a főoltárt díszítette s Zápolya István nádor özvegye révén a XVI. század elején kerülhetett ide.

49. Lőcsei Pál szobrász utódainak kőepitáfiuma Lőcsén 1600-ból.

VI.

Lőcsei Pál és munkái. A Krisztus születését ábrázoló szobrok. A szent Jakab templom kisebb oltárai: Mária-hó oltára, szent Péter és Pál oltára, szent Miklós oltára és festményei. A főoltár.

LŐCSEI szent Jakab templom déli előcsarnokának külső keleti falán kőből faragott emléktábla van (49. kép), a melynek oszlopok közé foglalt főreszén egy szakállas férfi domborművű mellképe tekint alá s ez alatt a következő fölirat olvasható:

ANNO 1621. MARTINVS VRBANOVITZ
STATVARIVS LAPICIDA ET MVRATOR
CIVIS HVIVS REIPVBUBLICAE LEVTSCHO-
VIEN. EXC. SIBI CONJVGI CHARISSIMAE
MARGARETHAE, FILIAE OLIM WOLFF-
GANGI LAPICIDAE ITEM ET MVRATO-
RIS ET MARGARETHAE QVONDAM DNI
PAVLI SCVLPTORIS FILIAE, QVI SVPREMV. AL-
TARE ECCLAE HVIVS SCVLPSIT: QVACVM
HVCVSQVE VIXI ANNOS 32. NECNON LIBE-
RIS SVAVISSIMIS, CASPARO, FILIAE ABORTIVAE
MELCHIORI, BALTASSARO, MARGARETAE OMNI-
BVS HIS TEMPORE PESTIS ANNO 1600 DEFVN-
CTIS, ET ANNAE ELOCATAE JOANNI ABSCH-
EIN SVPERSTITI: HOC MONVMEN. IN VITIS EXIS-
TENS IPSE EREXI ANNO AETATIS MEAE 57.

A korához képest elfogadható latinsággal, de kissé homályosan fogalmazot föliratot Steinhausz László műszaki tanácsos lekapcsolással nyert pontos másolata nyomán közlöm.

A fölirat fordítása ez: «Urbanovicz Márton kőfaragó-szobrász és kőmíves Lőcse városában faragta magának, legdrágább feleségének Margitnak; — ez néhai Farkas kőfaragó és kőmívesnek és Margitnak az egykori Pál úr leányának gyermeke

volt, ki (már mint Pál) ennek a templomnak főoltárát faragta. — Élt pedig vele (Margittal) 32 évig. Továbbá a törvényes gyermekeknek Gáspárnak, halva született (névtelen) lányának, Menyhértnek, Boldizsárnak és Margitnak, kik mind 1600-ban a pestisben haltak meg, valamint az életben maradt Annának, férjezett Abschein Jánosnének ezt az emléket még életemben 57 éves koromban magam állítottam».

A fölírat elején levő évszám 1621, később került ide s mint már Henszlmann is megjegyezte, alighanem Márton mester halála évét jelzi. Henszlmann azonban a fölíratot tévesen fordította le s így akaratlanul kétnejűséggel vádolja Urbanoviczot, holott hogy még csak egymásután sem nősült kétszer, ezt a «quacum hucusque vixit» bizonyítja. Urbanovicz Mártonné, Margit asszony tehát Pál mesternek nem leánya, hanem unokája volt s így fölösleges az erőszakos magyarázat, a melylyel művészettörténelmünk atyamestere a főoltár készítésének idejét a lőcsei krónika kétségbevonhatatlanul hiteles adatával szemben csaknem tíz évvel későbbi időre, magának Pál mesternek valószínű születési évét csaknem egy emberöltővel későbbre teszi.

A lőcsei krónikában azt olvashatjuk: Anno 1508 hat man das grosse Altar zu Leutsch mitt der Tafel zugedeckt. A Tafel alatt itt a középkori retabulum értelmében csak magát a szárnyasoltárt érthetjük, melyről krónikánk 1522-ben Messinslaer, alias Polirer, volt főbíró halála kapcsán azt említi, hogy mikor templomatya volt, ő aranyozta meg: Ligneam Altaris summi tabulam totam deauravit. A szárnyak külső felületét díszítő festmények, a melyek Henszlmann szerint Schongauer 1509-ben kiadott Passió-metszetei után készültek, szintén az aranyozással kapcsolatban kerülhettek ide. Magát a főoltárt azonban összes faragott részleteivel Pál mester a krónika kétséget kizáró adata szerint okvetlenül 1508-ban fejezte be s állította föl. Henszlmann a sírköfelirat hibás értelmezése alapján azt következteti, hogy a főoltárt 1508-ban csak megrendelték s Pál mester ekkor legföljebb huszonhárom éves

50. Krisztus születésének szoborcsoportozata Lőcsén. — 185 cm. széles. XV—XVI. század.

volt, tehát 1485 körül született. Tudva azt, hogy Urbanoviczné unokája és nem leánya volt, bizvást 30 évvel idősebbnek tarthatjuk s így alighanem 1455 körül született.

A síremlék fölíratán kívül más írott adat Pál mesterről nem igen maradt ránk.

51. Szent Péter és Pál oltárának főrésze Lőcsén. — Szélessége 130 cm. XVI. század.

De ezzel hitelesített műve alapján többi munkáit is kinyomozhatjuk s valamennyin oly erősen érvényesül minden ízében eredeti, izmos egyénisége, hogy pályájáról a neki tulajdonítható alkotások jóval határozottabb képet adnak, mint a síremlék sovány adatára épített találgatások.

Pál mester első műve, a melyet Lőcse város megbízásából alkotott, a Krisztus születését ábrázoló szoborcsoporthoz volt, a mely mai helyén a templom Csáky-oltárának barlangszerű fülkéjében szinte láthatatlan (50. kép). Templomunk eddigi ismeretői talán azért nem méltatták behatóbban figyelmükre. A szobrokat Wagner szerint, egy elveszett okmány keresése közben szinte csodás módon 1698-ban a lőcsei városháza falainak egyik rejtett üregében találták meg s ugyanakkor harangzúgás közben ünnepélyes körmenetben a főtemplomba vitték át.

Az emberek akkor azt hitték, hogy a város katolikus lakos-

sága a XVI. században a protestánsok elől rejtette el a gyönyörű szobrokat s hogy ezek akkoriban a jezsuiták templomának, vagyis a mai minorita-templom ékességei voltak. Tekintettel arra, hogy a XVI. században Lőcsén a reformáció elterjedése után alig volt katolikus s legalább a városházán mindenesetre a protestánsok uralkodtak, szinte ki van zárva, hogy a mázsás szobrokat lopva ide hurczolt volna s a lutheránusoktól féltvén ezeket, holott a protestánsok a kezükbe juto-

templomok régi oltárait is mind bántatlanul helyükön hagyták. — Több mint valószínű, hogy ezek a szobrok nem templom számára készültek. Hogy a városháza falainak egyik óriási almáriummal elfedett vasajtós üregében találták meg ezeket, szinte biztosra veszem, hogy a szoborcsoporthozat Lőcse városa a középkori karácsonyi misztériumok céljaira rendelte meg, a melyeknek ez ép oly fontos kelléke volt, mint a karácsony idején Felső-Magyarországon még ma is sokfelé járó betlehemesek előadásánál a Krisztus születésének papírosból kivágott képeit tartalmazó kis templom: a betlehem.

Hogy a középkori misztériumok színhelye a városháza volt, ezt ép a Szepességen városainknak régi okmányokban felsorolt utca nevei is bizonyítják. Theatergassének a középkorban, Pirchalla szerint, nálunk azt az utcát nevezték, a mely a városház azon része felé nyílt, a hol a misztériumokat előadták.

Hogy a lőcsei Krisztus születése szoborcsoporthozat már eredetileg, köröskörül szabad helyen való fölállításra szánták, erre alakjainak minden oldalról s a legapróbb részletekig pontos kidolgozása vall. Több mint valószínű, hogy az alakok távolról sem voltak úgy összezsúfolva, mint mai helyükön. Mozdulataik után ítélve tágas félkörben sorakoztak s így alig képzelhető oly óriási szárnyasoltár, a melynek szekrényében a csoportozatot elhelyezhették volna.

Bármint volt is, a hét szobor a legapróbb részletekig befejezett s egyazon mester kezére vall és nemcsak a Szepesség, de egész Európa fadaragásának legkiválóbb emlékei közé tartozik. Ha technikáját behatóan vizsgáljuk, szinte látjuk, mint támadnak az alakatlan fatuskón a mester fakalapáccsal vert szélesfokú vésője alatt azok az egymásba olvadó síkok, a melyekkel, átmeneteiket finomabb szerszámaival kidolgozva, a

52. A lőcsei szent Miklós oltár főrésze. — 145 cm. széles.
XVI. század.

fafaragó-szobrászat sajátos stíljének, formái széles kezelésének mintaszerű példáit alkotta meg.

A csoportozat térdeplő szobrai technikai szempontból véve mind önállóak, művészi tartalmuknál fogva azonban szorosan összefüggnek egymással s tágas félkörben fölállítva, kompozíciójuk középpontja a gyermek Jézus volt, a kinek eredeti alakja nem maradt ránk.

A gyermek Jézus feje fölött kitárt karokkal egy apró angyal énekelte a glóriát, kétfelől Mária és szent József térdepelt. Az alább felsorolandókhoz hasonlóan mindketten egy pontra merednek szemükkel: a gyermek Jézusra. Mária valamennyinél

53. Krisztus az inségben segítő szentekkel. — Részlet a lőcsei szent Miklós oltár predellájából. 50 cm. magas.

nagyobb, fejedelmi alakja térdeplő helyzetben is másfél méter magas, lábaira omló uszálya merész redőkbe vonva nyulik hátrafelé s a Csáky-oltáron egy ennek deszkafalába vágott nyílás rejti el. Tartása, ruhája, a vállain átlavetett kendő, haja szinte szakasztott mása a Stoss krakkói nagy oltárán levő haldokló Szűznek, de típusa más s szeliden lehajló arcza, ha mint női szobraink általában, kissé üres is, valóssággal képmás hatásával van ránk (XIV. melléklet). Arczképszerű, de jóval erőteljesebb jellemzés érvényesül a férfialakokon. Szent József kissé balfelé hajlik, mintha a fejét előrenyújtó két hagyományos baromnak akarna egy kis helyet engedni, a mely Jézust lehellelétével melegítette. Szakállas arcza tele van csöndes áhitattal, szája félig énekre nyílt, bő ujjú bibliai ruhát visel; vállán zsák. Az ökör és szamar feje ma a Csáky-oltár hátterére van szögezve, de nincs kizárva, hogy mint a zsegrai hasonló tárgyú töredéken, itt is a mester eredetileg egész alakban ábrázolta. Az egy-

Egy pázsztor és Mária. Részletek a Krisztus születését ábrázoló szoborcsoportozathól Lőcsén. Körülbelül $\frac{1}{3}$, illetve $\frac{1}{4}$ nagyság. XV—XVI. század.

mással szemben térdeplő pásztorok jellemzése a legjobban sikerült. Mindkettő ruhája gatyaszerű, bő nadrág, a vállon skapuláré.

A XIV. mellékletünkön látható pásztor csuklyát visel. Sasorrú északitáliai típusa után ítélve, nyilván egy lőcsei olasz kalmár arczképe. Néma áhitattól sugárzó beszédes arcza tele van közvetlenséggel. Haja pompás fürtökben omlik alá s a klasszikus arcnak remek keretétül szolgál. S miközben mellét veri, kezeinek tartása rendkívül jellemző. A kézfejek megmintázása pedig fölülmulhatatlanul finom.

A másik igénytelenebb megjelenésű s nem minden humor nélkül jellemzett kecskeszakállas pásztor arcza szláv típusra emlékeztet. Fején fölhajtott karimájú

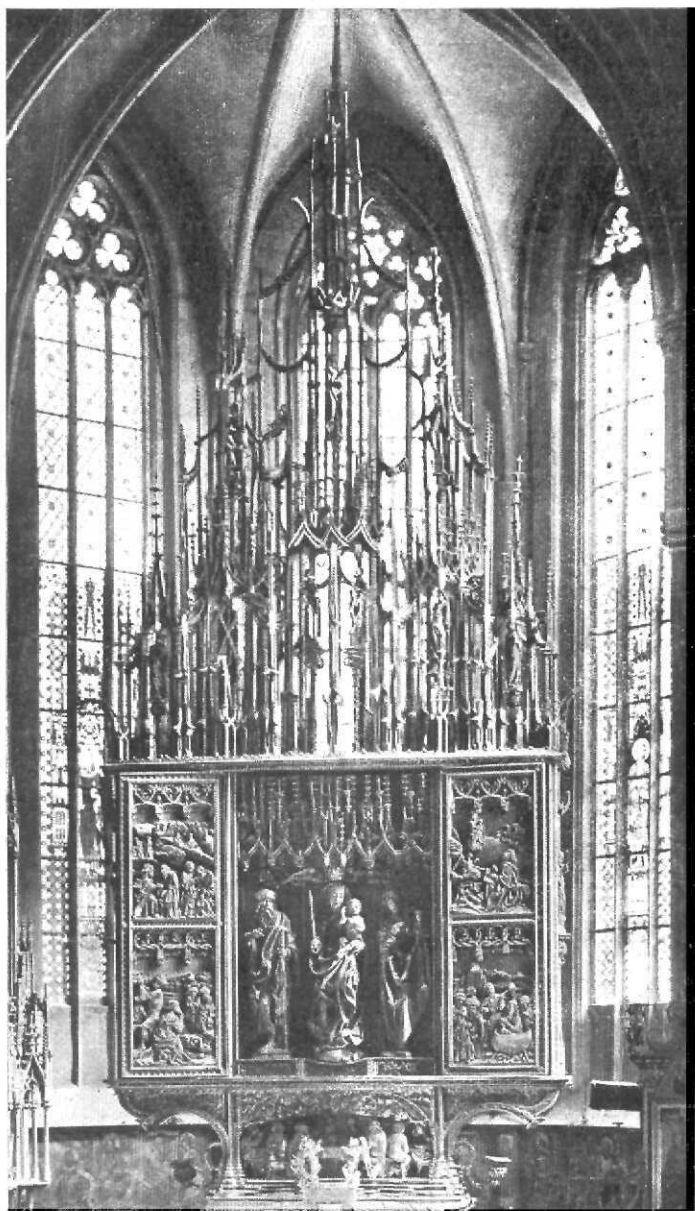

54. Krisztus apostolokkal. — Részlet a svábóczi predellából. XVI. század.

szalmakalap van, kezét szinte görcsösen összekulcsolja s közben egész odaadással énekel. A kompozíciót a két gyermekifjú képében, hosszú ingben és dalmatikában ábrázolt angyal zárhatta el, a kinek imádkozó szobrát a Csáky-oltáron is a csoportzat elején kétfelől látjuk.

Stoss krakkói főoltárának s a lőcsei Krisztus születésének Mária-szobra között annyi a rokonvonás, hogy Pál mesternek Stosshoz ugyancsak sok köze lehetett. A bensőségnek oly mély, mégis oly előkelő kifejezése, a formának és tartalomnak, az imént ösmertetett szobrokéhoz fogható gyönyörű harmoniája azonban Stoss egyetlen művén sem fordul elő. A nagy német mester szenvedélyes alakjai jellemzésénél rendszerint túloz s ilyenkor torzít, ha pedig tud magán uralkodni, alakjai rendszerint üresek, néha szinte azt mondhatnám, hülyék. Bár irott adatunk erre nincsen, alkotásai alapján bizvást föltehetjük, hogy Pál mester Stosznak Krakkóban

nem annyira tanítványa, mint inkább jobbkeze volt. Stoss, a ki még nagyobb vállalkozó volt, mint művész, nem egy szobrának kifaragását bízhatta rá. A krakkói

55. A lőcsei szent Jakab templom főoltára. — Lőcsei Pál műve.
XVI. század.

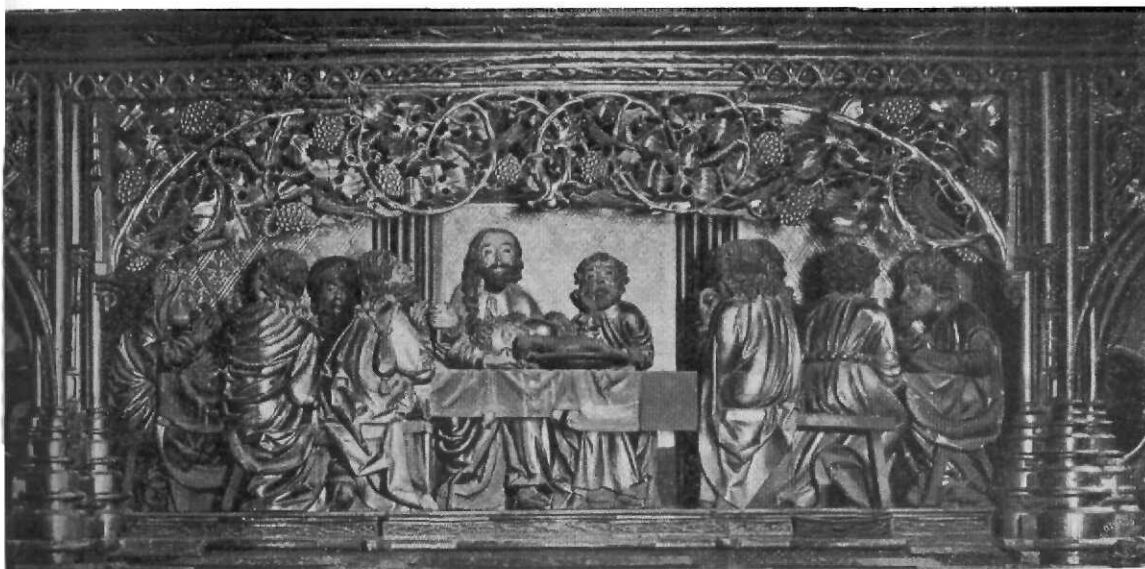
oltár 1477—1484 között készült, de befejezése előtt Stoss két évig Nürnbergben időzött. Több mint bizonyos, hogy ez alatt segédei Krakkóban tovább dolgoztak nagy művészháza Pál mester is segédje volt, alighanem csak ennek befejeztével vagy még később került Lőcsére. Stoss 1496-ban hagyta el végkép Krakkót s telepedett le ismét Nürnbergben.

Tudásával, művészi temperamentumával Pál mester bizonyára művészetünk főhelyein is tudott volna boldogulni, de nyilván lőcsei ember volt s azért akart itt letelepedni, a hol egyébiránt nagyszabású munkákra is nyílt alkalom. A város urai akkor tervezték főtemplomuknak oltárokkal való felszerelését. Ennek híre bizonyára messzire elterjedt. S mikor Pál mester jelentkezett, alighanem csak próbaként bízták meg a miszteriumokhoz szükséges szoborcsoportozat elkészítésével, a melyet az év nagyobb részében úgy is a városház egyik ablaktalan helyiségében elzárva tartottak. Pál minden bizonyynal várakozásukon felül felelt meg

az alárendeltebb jelentőségű feladatnak s ők nyugodtan bízhatták rá a szent Jakab-templom óriási főoltárát. Végtelen kár, hogy szerződésük, a melyet a jeles mesterrel kötöttek, nem maradt ránk s az embert valósággal előnti az indulat, ha meg-

gondolja, hogy holmi marhalegeltetésekre vonatkozó okleveleket a legrégibb időkből is tuczatjával őriznek városaink levéltáraiban, míg a művészettörténelmi szempontból megbecsülhetetlen okmányok közül még azok is elvesztek, a melyeket napjainkban, fölületesen ugyan, egyes történetíróink már fölhasználtak.

Hogy a Krisztus születésének csoportozata s a lőcsei főoltár egyazon jeles mester alkotása, azt az utóbbinak fölépítésében és ékítményeiben nyilvánuló nagyszerűsége és befejezett volta, főleg azonban az oltár természetfölötti nagyságú Madonna-szobra bizonyítja. Ez szakasztott mása az előbbi szoborcsoportozatban térdeplő Szűznek, csak az arca teltebb s alakja asszonyosabb, mint a Krisztus szüle-

56. Az utolsó vacsora a lőcsei főoltár predellájában. — A fülke szélessége 280 cm. XVI. század.

tése Mária-szobrán; nyilvánvaló jelül annak, hogy pár év is elmulhatott, a míg mesterünk egyazon mintája után a főoltár Madonnájának szobrát kifaragta.

Első dolga alighanem a szekrény ornamentális felszerelése volt, a melyvel a lőcsei templomban még három — illetve egynek régi oromdísze és eredeti predellája elenyészvén — csak két szárnyasoltár ékítése rokon s vall lőcsei Pál műhelyére. Ezek a szárnyasoltárok a Mária-hó, szent Péter és Pál s szent Miklós-oltára. Valamennyi fölépítésében s ékítményei finomsága és elrendezése tekintetében mesteri; szobrai és fesményei azonban egy-egy emléken is különböző kezekre vallanak. Ebből arra lehet következtetni, hogy miközben a főoltáron dolgozott, Lőcsei Pál is népes műhely élén állott s Stosshoz hasonlóan segédei közreműködésének tág teret nyitott. Mellékoltárainkon műhelyében a főoltárral egyidőben dolgoztak, de kisebbek lévén, mint az, ezekkel hamarabb készültek el.

A Mária-hó oltára, elrendezésében még régibb mintákra emlékeztet. A Madonna

embernyi nagyságú alakja a leibiczihoz hasonlóan, két apró angyal közt áll. A szekrény két felén apró fülkékben négy vértanúszerű alakja látható. A leibiczi, de még a tóthfalvi Madonna is (l. IX. melléklet) inkább emlékeztet Pál mesterre, mint a lőcsei itt s azért ezt is csak legénymunkának tarthatjuk.

A predellát, lombékitmények közé szőve, a Vir dolorum s kétfelől Lőcse város czimerének s egy a Jagellók sasát ábrázoló czimernek domborművű képe diszíti. A szekrénynyílás áttört mennyezeti diszítése és a három tornyocska alakjában csoportosított fiálékból összerótt s közel 13 méternyi magasságig törő oromdís igen izléses. Oltárunk főekességei azonban Mária életét ábrázoló szárnyképei, a melyekért már Henszlmann is lelkesedett. A lőcsei Vir dolorum oltár külső szárnyképeinél fejlettebb festmények újabb firniszelésük alatt igen megbarnultak, úgy hogy pompás színezésük s finom formáik már nem igen érvényesülnek. A mellső szárnyképek azonban így is arra az iskolára vallanak, a melyből Szepeshely szárnyasoltárai zömének a festője került ki.

A szent Péter és Pál oltárán a merev arcú szobrok (51. kép), ruhájuk pompás redőzésétől eltekintve a szárnyképekhez hasonlóan másodrendűek. Az előbbivel egyformán magas, de jóval keskenyebb oltár ornamentális felszerelése azonban itt is szép. A predellát, madarakkal átszőtt faragott lombékitményű kitöltések között, a Vir dolorum domborművű képe disziti s két felől Mária és szent János. Az oromdís egyetlen toronyba olvadó fiáléi keretében itt is apró szobrok vannak.

A szent Miklós oltár eredeti oromdíse nem maradt ránk, főszobra sem ide tartozik (52. kép). A balfelől álló Alamizsnás szent János azonban kitűnő technikájával, pompás szakállával bizvást Pált vallhatja mesterének; a jobboldali, szent Bernát vagy Benedek, szintén ügyes munka. Figyelemreméltók itt a szárnyképek is, a melyek közül kettőnek tárgyát a festő Alamizsnás szent János legendájából merítette. A jobboldali szárnyak egyik jelenete a másik szentre vonatkozik, a ki alvó fegyveresek közül foglyot szabadít ki; az alsó kép azonban itt szent Lipót életéből tárja eléink azt a mozzanatot, a midőn neje elrepült fátyolát megtalálja, a melynek helyén aztán Klosterneuburgot alapította. A predella renaissance kerete után ítélve ismét nem ehhez az oltárhoz tartozik, festménye azonban a szárnyak mesterének műve (53. kép). A Salvator Mundi oldalán az inségben segítő tizennégy szent sorakozik itt térdképben. Az aranyozott háttérrel plasztikusan elváló alakokat az éles rajz és élénk színezés is kiemeli.

Ugyanez a mester festhette a csonkán ránk maradt svábóczi szárnyasoltár predelláját (54. kép), a mely Krisztust a tizenkét apostol között ábrázolja. Keze nyomát látjuk ugyanitt a padlásajtóvá átalakított szárnyképen, a melynek angyali üdvözlétén az angyal hárompecsétes diplomát olvas föl. Jóval modernebb fölfogással mutatkozik be mühlenbachi, szepes-szombati és bélai alkotásain, a melyekről később lesz szó.

Szent Jakab lefejezése. Dombormű a löcsei főoltár szárnyképeiből. Szélessége 113 cm. XVI. század.

A lőcsei szent Miklós oltár szent Lipótot ábrázoló szárnyképén az 1507. évszámot látjuk. A következő évben állították föl a főoltárt, a Krisztus születése csoportozatán kívül az egyetlen ránk maradt munkát, a melyről bizonyos, hogy Pál mester sajátkezűleg is dolgozott rajta.

A lőcsei szent Jakab templom tizennyolcz és egyharmad méternyi magasságban égfelé tornyosuló főoltára Európa régi szárnyasoltárai sorában nagyságát tekintve is, az elsők között áll (55. kép). Predelláját, duplaszárnyú szekrényét, nemcsak mellső lapján, de halántékdéskáin, sőt részben hátsó lapján is, a legapróbb részletekig tervszerű, üde fantáziára valló, friss hatású faragott ornamentumok lepik el, a melyek pazar gazdagsága ellenére oltárunk mestere ugyancsak finom ízléssel kerülte ki a hasonló szabású külföldi emlékeknek gyakran túlterhelt hatását.

A predellában (56. kép), kissé torzító módon újból befestve, az utolsó vacsora szoborcsoportozatát látjuk. Kompozíciója szinte szakasztott mása a schwabachi oltár predellájában lévő utolsó vacsorának. Ezt az oltárt Daun szerint Stoss szintén 1508-ban fejezte be. Mennyezeti díszítése azonban a lőcseihez képest ugyancsak sivár s merőben száraz galyakból áll. A lőcsei predellán, pompásan elrendezett csigavonalban, egymásba fonódó szőlőlombok zárják el a predellanyílás felső részét. Aombok indáin madarak hintáznak s csipegetnek az aranyozott szőlőgerezdekből. A gnezeni székesegyházban Olesniczky érsek vörösmárvány síremlékén, a melyet Daun Stossnak tulajdonít, csaknem ugyanazt a mennyezeti díszítést látjuk s ki tudja nem-e Pál mester rajza után készült-e itt is?

A szárnyképeken ismét találkozunk Stossra emlékeztető motivummal, a mely azonban ismét azt bizonyítja, hogy Lőcsei Pál a rajznak kiválóbb művésze volt, mint mestere.

Daun közli Stossnak szent Jakab lefejeztetését ábrázoló metszetét, a melyen több rendbeli modorosságától eltekintve a hóhér alakjában alig van több elevenesség, mint Lőcsén a XIV. századbeli szent Dorottya ciklus kivégzési jelenetén. Pál mester a Stoss metszetével azonos kompozíciójú domborművén (XV. melléklet) a hóhér alakja tele van duzzadó élettel; szinte látjuk, mint feszülnek az izmok ruhája alatt, miközben áldozata nyakára meredve ütésre emeli hatalmas pallosát. Stoss metszetén csak ezt a két alakot rajzolta meg, egy esetlen szikla tövében. Pál mester széles tájképi színhelyen tárja elénk az eseményt, a melynek kissé elhibázott távlattal ábrázolt tanúi jobbfelől nagyban fokozzák a kompozíció egyensúlyát.

Hasonlóan festői fölfogással készültek a szárnyak többi domborművei és a bennük nyilvánuló távlati hibák s az egyes alakok hibás arányai itt is csak azt bizonyítják, hogy Pál mester izig-vérig szobrász volt s alighanem csak azért díszítette tárgyuk miatt festői fölfogású domborművekkel oltára szárnyait, mert magához méltó festőre nem tudott szert tenni, vagy mert Lőcse urai, a nagyobb hatás kedvéért, úgy kívánták.

A szent Jakab vértanúsága fölött levő dombormű az apostolok oszlását ábrázolja festői hegyoldalban s kompozíciójának primitív utánzatával a Szepességen az egyik majerkai szárnyasoltár szekrényében találkozunk. A lőcsei főoltár jobb szárnyán szent János evangalista jelenését Pathmos szigetén s az olajba főzését ábrázoló domborművet látjuk. A szárnyképekhez hasonlóan oltárunk hősei a szekrényben, Mária két oldalán szintén idősebb szent Jakab apostol a templom védője és szent János evangalista. A többi apostolok a légies könnyedséggel ég felé törő oromdíszt mennyezetes fülkéiben sorakoznak, a melyek fiálé erdeje öt toronyalakú s egymáshoz levélfüzérekkel kapcsolt csoportban kapaszkodik lépcsőzetesen, egymáshátán a magasba. Az oltár három részének: a predellának, szekrénynek és oromdísznak arányaiban nyilvánuló ritmus pompás s a mellékes ékítmények még jobban kiemelik azt. A két oldalt homorúan befűződő s halántéklapján csúcsives izlésű festett díszítéssel s II. Ulászló királyunk és Lőcse város czimerével ékes predellából S-alakú legalyazott faágakon fából faragott áttört művű pompás virágtartó kosarak csügnek alá. Ezek eredeti rendeltetése rég feledésbe merült.

De hogy oltárunk ékítményes részeivel végezzek, a szekrény mozdulatlan szárnyának halántékdéskáján mennyezetes fülkében szintén van egy-egy közel embernyi nagyságú szobor: az egyik, szent Tamás apostol, nyílve szót és könyvet, a másik, ifjabb szent Jakab, kallófát és könyvet tart kezében. A külső szárnyképek két sorban a Passió következő jeleneteit ábrázolják: Krisztust az Olajfák hegyén, megostorozását, tövissel való koronázását, az Ecce Homot, Pilátus kézmosását, a kereszthordozást, a kálváriát és a föltámadást. A rendkívül megfeketedett festmények, mint már Henszlmann is kiemelte, Schongauer hasonló tárgyú metszetei nyomán készültek; azonban színezésüket, alakjaik típusát és formáit tekintve nagyban elütnek mindenmű német festménytől s inkább olasz hatást mutatnak. A festmények behatóbb tanulmányozása, sajnos, nem volt módomban. A lőcsei főoltár ugyanis már annyira korhadt, hogy keretükben megdagadt s azért nehezen járó szárnyai nyitogatása esetén összeomlással fenyeget. Szűette voltáról különösen a szekrény hátsó, színezetlen lapján győződhetünk meg, a hová eredetileg szintén festményeket terveztek. A szekrény hátsó oldalát léczek nyolcz mezőre osztják, valamennyi mezőn áttört művű mennyezeti díszítést látunk. Az egyik mezőben a következő kronosztikon formájú fölirat olvasható: *Reno Vato cX pLa LargItate IgnatII kraCzer abbatIs De Monostor VrbIs paroChI. 1727-ben* tehát helyreállították oltárunkat. Oromdíszből a lombfüzérek korhadt részeit eltávolították, aranyozását kijavították, a szobrok és domborművek festését fölfrissítették. A helyreállítás azonban korunkban ugyancsak ritka mérséklettel és körültekintéssel történt s csak a predella szobrainak ártott meg.

A szekrény (XVI. melléklet) mennyezeti díszítése fiáléi tömött sorával úgy fest, mint valami stilizált miniatűr fenyves. Négy fülkáját egyházatyák apró szobrai díszítik. Az egymást metsző ékítményes ívekkel kitöltött fiálé-sor alatt két pikkelyes testű

A lőcsei főoltár szobrai. Szekrény szélessége 280 cm. XVI. század.

szeráf lebeg s tart koronát a Madonna feje fölött. Mária bájos alakja boldog mosollyal ajkán, jóságosan letekintve áll nagyszerű redőkben aláomló aranyozott ruhájában, balkarján a gyermek Jézussal, jobbában jogarral, a minthogy a mennyek királynéjához illik. Lába hold sarlóján nyugszik s az emberi maszk képében ábrázolt gonoszt tiporja. A gyermek Jézus alakja kissé elnagyolt, mintha befejezetlen volna; mozdulata azonban, amelylyel áldásra emeli kezét s arcza tele van gyermekded bájjal. Máriának leomló hajfürtök keretébe foglalt fátyolos feje, széles homlokával, hosszúkás arczával, szája finom metszésével, mintha flammand-típus volna. De mintáját távolról sem kell Flandriában keresnünk. Történeti igazság, hogy a Szepesség első telepesei onnan szakadtak hazánkba s kulturképesebb faj létükre városaink vezető elemei is a flandriaiak ivadékainak sorából kerülhettek ki. Ha nem csalódom, Lőcsének a Máriahegy felé eső részében, a hova a városnak minden bizonynyal régi eredetű, de elszegényedésével kapcsolatban eltótosodott lakossága szorult, a nők sorában még ma is találkozunk ilyen típusokkal.

Mária alakjánál kevésbbé sikerült, de még mindig kiváló alkotás szent Jakab apostol szobra, a kit zarándokruhában hosszú szakállal ábrázolt mesterünk. Jobb kezével a főalakra utal, baljával botjára támaszkodik. Szent János evangélista, modorosan faragott parókaszerű hajával, minden motiválás nélkül szűkölködő ruhájával, keze ügyetlen mozdulatával s édeskés sima kezelésével a legtávolabbról sem vall Pál mesterre. S ha ismét Krisztus születésének szobraira gondolunk, lehetetlen föltennünk, hogy ő faragta ezt a szobrot, a melyre egyébként elhelyezésénél fogva szüntelenül jótékony árnyék borul. Valamelyik gyöngébb tanítványa készíthette Stoss modorában szent János szobrát. Valószínű, hogy Pál mester Stoss példáját követve ekkor népes műhelye élén alighanem már inkább csak a vállalkozó szerepét töltötte be. Mint alább látni fogjuk, neve még 1523-ban is fölmerül, sőt a lőcsei Corpus Domini testvériség számadásaiban még 1534-ben is szerepel egy Pál nevű mester. Hogy ő volt-e, nem tudjuk. Kellő irott adatok híján kétséget kizáró módon a stíljére emlékeztető többi munkákat sem tulajdoníthatjuk neki. Épp azért a következő fejezetben ezekről az emlékekről csak mint iskolája alkotásairól lesz szó.

VII.

Lőcsei Pál iskolája. A műhelyéből kikerült többi munkák Lőcsén. Tanítványai a Szepességen. A káposztafalvi szent Lőrincz oltár. A mühlenbachi, szepesszombati és bélai oltárok. A renaissance ornamentika szárnyasoltárainkon. Emlékei Nagyeőrön, Lőcsén, Káposztafalván. Theophilus mester. A faragás a XVII. században.

BÁRMILY sűrű homály borul is Lőcsei Pál mester életére, kétségtelenül hitelesnek mondható két nagy alkotása működéséről elég kimerítő fölvilágosítást ad. A faragás emlékeinek egy igen érdekes sorozata pedig arról a hatásról tanúskodik, a melyet a jeles mester a Szepesség művészetére gyakorolt. Több mint valószínű, hogy Pál mesteren kívül Lőcsén a XVI. század elején számottevő faragó műhely nem volt s így a szent Jakab templomnak ez időből ránk maradt szobrai mind, legalább is a mester műhelyéből származtathatjuk, a melyben azonban más helyeken tanult segédek is megfordulhattak.

A mikor Stoss krakói műhelyét fölsláta, nem egy szobrász kerülhetett onnan Lőcsére is s talált Pál mesternél foglalkozást. Stoss stíljét minden modoroságával tükrözteti vissza a lőcsei szent Jakab templom déli előcsarnokának kálváriája, a melyet az oratórium áttört művű korlátján állítottak föl. A négy szoborból álló óriási szoborcsoporthoz szinte fantasztikusan merész ruharedőzésével, brutálisan széles formáival, túlzott jellemzésével akár magát Stost is vallhatná mesterének. Ennek a kálváriának a mestere faraghatta a főoltár szent János szobrát is s ugyancsak ez tölthette be Pál mester műhelyében, az első legény szerepét. A lőcsei szent Anna- és szent János-oltár szobrai szintén reá vallanak.

Mielőtt ezekről szólnék, azokat az emlékeket mutatom be, a melyek Pál mester stíljéhez állanak közelebb. Ide tartozik a lőcsei szent György szobor, a mely a szent Jakab templom szent György kápolnájának egyik sarkában áll, egy csúcsíves ékítésű falra függesztett predellán, tárgyának megfelelő falképpel a háttérben (57. kép). Formai szempontból a sárkányt ölő szent György vitéz szobra szinte tökéletes, a ló és lovas arányai pompásak, a kompozíció is kifogástalan, de nincs benne semmi élet. Szent Györgynek remekül elrendezett leomló hajfürtjei keretébe foglalt arca üres. Csak a főoltár Madonnájának méla kifejezése ismétlődik rajta, de jóval álmosabb alakban, mint Pál mester művén. E szoborcsoporthozunk mestere, a ki később

drámaibb hatásokra is törekszik, úgy látszik a lőcsei szent Miklós oltár predellájának festőjével szövetkezve, a Poprád völgyébe teszi át működése színhelyét. Az egymással szövetkezett két mester fejlődését itt egész sor emléken szinte nyomról-nyomra követhetjük. A festőnek úgy látszik még a lőcsei szent György kápolnában is maradt ránk egy műve. A három szent királyok utazását és hódolatát ábrázoló predella ez, a mely alighanem a kápolna régi oltárának maradványa s emberemlékezet óta a szent György szobor predellája alatt a falra akasztva függ.

A három királyok utazását ábrázoló részen a pompás távlatú táj keretében az egyik ló szinte szakasztott mása a szent György szoborcsoportozat lovának; a rajta ülő király arcának típusával s szinte szálankint festett szakállával a svábóczi predella apostolain találkozunk. A lőcsei predella közepén a Madonna elbájolóan kedves alakja szalmafüdes kunyhó előtt ülve fogadja a jobbfelől elébe járuló három szent király hódolatát. Benn a kunyhóban a tűzhely körül szent József sűrög-forog és a serpenyőben főzött ételt kavarja nagy igyekezettel.

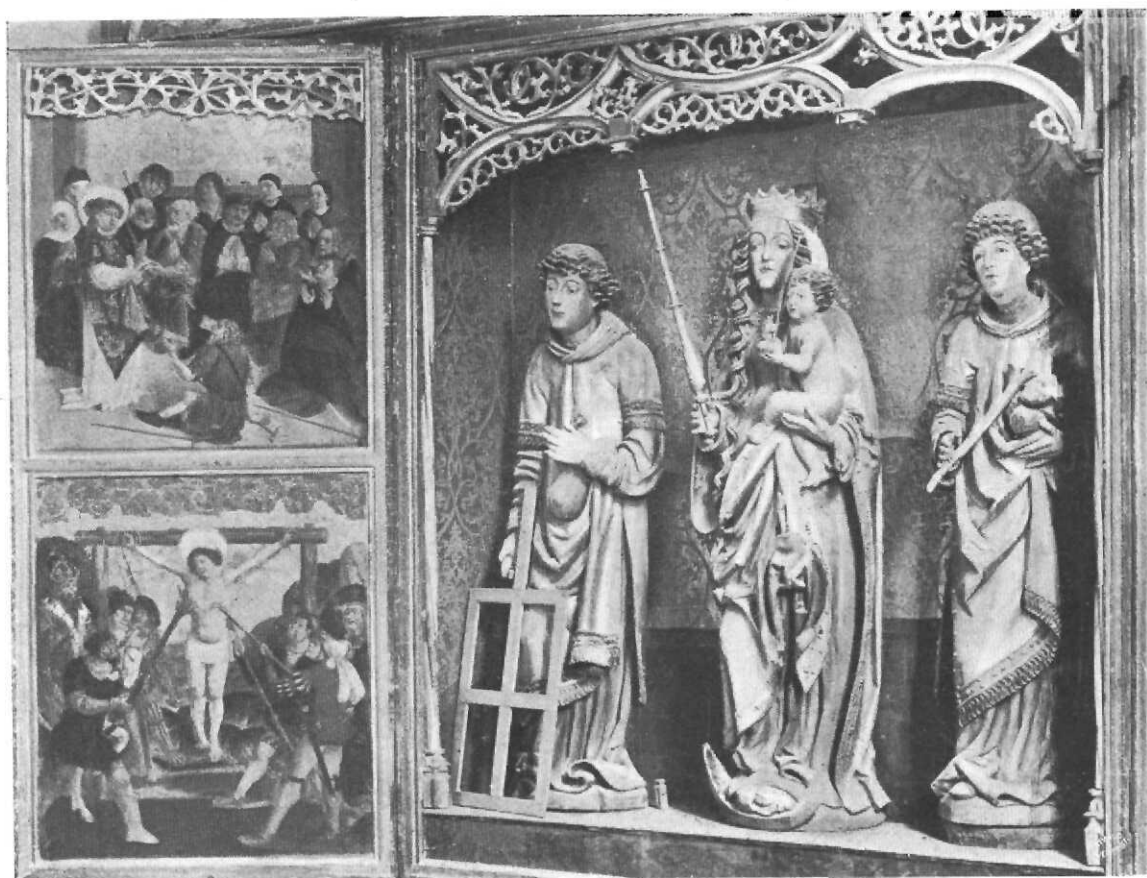
57. A lőcsei szent György szobor. — 200 cm. széles. XVI. század.

A lőcsei szent György szobor és a szent György kápolnabeli predella mesterének közös munkája a káposztafalvi főoltár (58. kép). Szekrényének áttört művű mennyezete a lőcsei szent Miklós oltárra emlékeztet, a Madonna ruháinak redőzése a lőcsei főoltár Mária szobrára. Az arcz típusa azonban itt más; de álmos kifejezése ismét arra vall, hogy a szobrász a lőcsei Madonna hatása alatt állott. Ugyanílyen a jobbfelől álló szent Lőrincz arczkifejezése, a ki rostélyt tart kezében, a melyen megsütötték.

A másik férfi szent István vértanú; a szárnyakon azonban csupán szent Lőrincz ételéből láthatunk négy mozgalmas jelenetet. A szárnyak külső festményei Krisztus kínszenvedését ábrázolják. A kissé sovány oromdís mennyezetes fülkéi-

ben szent László, szent István és szent Adalbert püspök szobrocskája áll, a középső fölött szent Mihály arkangyal.

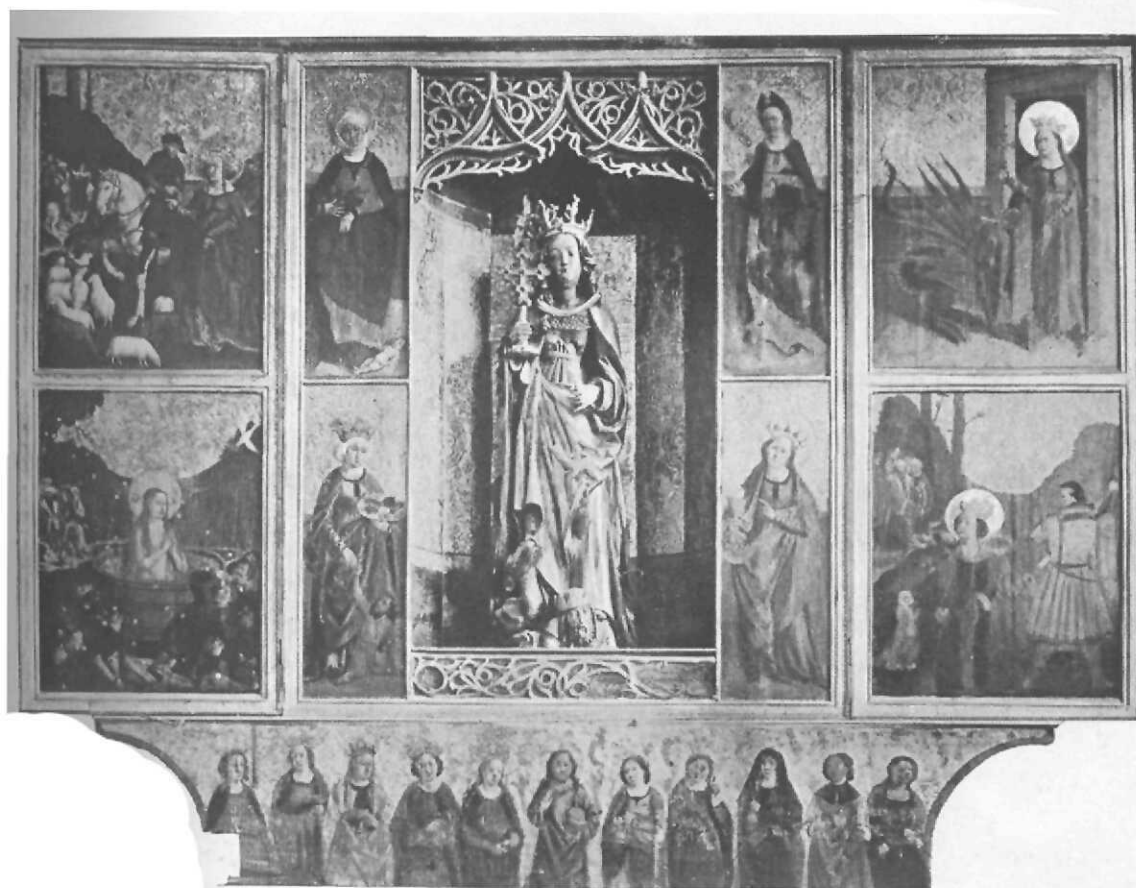
S ettől fogva a fejlődés egyre magasabb fokán tárul elénk az egymással karöltve dolgozó két mester. Mühlenbachon, mely akkoriban Zápolya-birtok volt, a templom mai főoltárát készítik (XVII. melléklet). A predellán itt a lőcsei szent

58. Részlet a kaposztafalvi szent Lőrincz oltárból. — A szekrény szélessége 220 cm. XVI. század.

Miklós oltárához hasonló kompozícióban Krisztust látjuk az öt eszes és az öt esztelen szűzzel. A szekrényben szent Margit szép, de arcában ismét kevésbé kifejező szobra áll. Jobbjában feszületet tart, lába a sárkány és ember képében ábrázolt ördögön nyugszik, a kít mindét alakjában leigázott.

A szekrény két felén balfelől szent Ida és magyarországi szent Erzsébet, jobbfelől kortonai szent Margit és Borbála festett alakját látjuk. A festmények a szárnyak mellső lapján még mindig részben aranyozott háttéren, szent Margit életéből tárnak elénk négy pompás elbeszélő tehetséggel előadott jelenetet. Balfelől fenn, szent Margit nevelőanyjának juhait legelteti; Olybrius, Antiochia prefektusa, ki

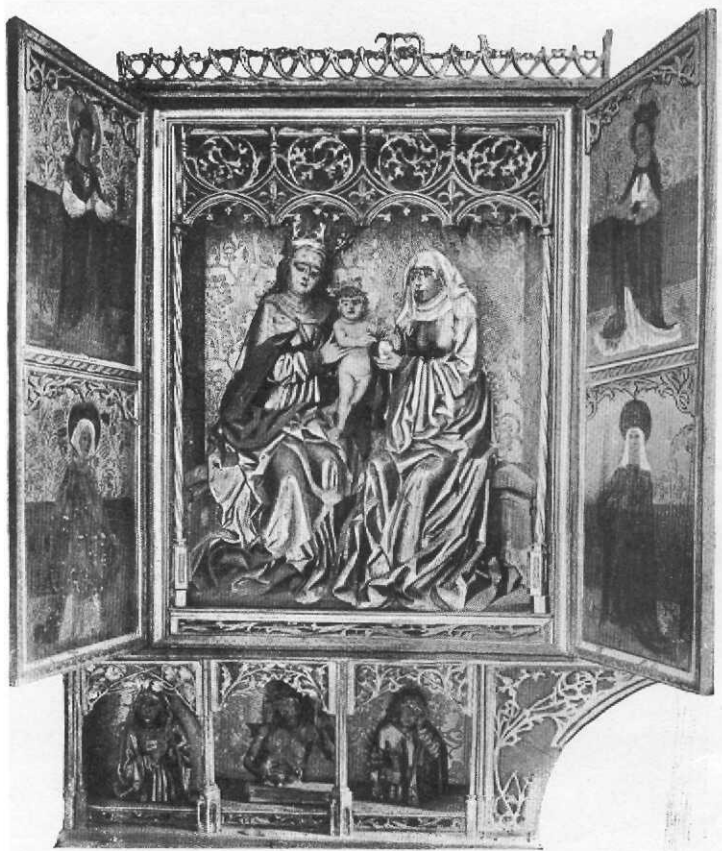
1. A mühlbach-i főoltár. Szélessége 400 cm. XVI. század.

2. Tízezer vértanú és szent Orsolya halála a mühlbach-i főoltár külső szárnyképeiből.

fehér lován, a löcsei szent György szobor lovának szakasztott másán, arra jár, szerelemre lobban iránta.

A másik kép jobbfelől börtönében ábrázolja a vértanút, a hová Olybrius azért záratta, mert keresztény volt s kezét is visszautasította. Az ördög, a ki sárkány képében kísértésre jött, a kereszt jelére meghunyászkodik. Lenn bal-felől szent Margit kínzását látjuk. Olybrius parancsára, miután tüzes fáklyákkal égették, hideg vízzel teli kádba dugták, hogy annál jobban érezze a fájdalmat. Ám a szűznek semmi baja, sőt földindulás támadt s a mennyből alázóduló kövek leterítik kínzóit. A negyedik kép jobbfelől szent Margit lefejezését ábrázolja. A bal sarokban a magyar úri nők XVI. század elejére valló viseletében apró donatori alak térdepel: talán Hedvig tescheni hercegnő, Zápolya István nádor özvegye.

Nem kevésbé érdekes a mühlenbach-i főoltár zárt állapotában. Külső szárnyképeit a felső sorban szent Magdolna, Krisztina, Lucza, Apollonia, az alsóban szent Márta és Regina között a tízezer vértanú és szent Orsolya halálának festménye díszíti (XVII. mellék-

59. A szepesszombati szent Anna oltár. — A szekrény szélessége 220 cm. XVI. század.

let). A tízezer vértanún festőnk némi anatómiai tanulmányokról is ad számot. Szent Orsolya vértanúsága, a hajóban imádkozó szűzekkel s a viselet szempontjából érdekes nyilazó pogányokkal, nyilván hagyományos s a Szepességen is gyakran ismétlődő minta után készült. Sokkal szabadabb és élénkebb fölfogás jellemzi a szepesszombati főoltár festményeit, a melyek ugyanerre a mesterre vallanak.

A szepesszombati oltárokról a város régi számadás-könyvében megrendelésükre vonatkozó adatok is voltak. Sajnos, ez a számadáskönyv is elkallódott s így csak az oltárok árát ismerjük, a melyet a plebánián őrzött Liber Domus-ban é szám-

adási könyv nyomán jegyezték föl. Az 1503-ban megrendelt oltárok közül szent Miklós oltára 70 forintba, szent Anna oltára 80 forintba, a főoltár 160 forintba, remete szent Antal oltára 40 forintba került. Mai értékben ez összegek a régieknek körülbelül tízszeresét teszik ki. Szent Miklós oltárát a IV. fejezetben már bemutatam (lásd VIII. melléklet) s itt csak azt jegyzem meg, hogy alighanem szintén

60. A szepessombati szent Anna oltár külső szárnyképei. — XVI. század.

Lőcsei Pál tanítványának alkotása. Ugyanennek műhelyéből került ki a többi imént felsorolt oltár is.

Szent Anna oltárának predellája a lőcsei szent Péter és Pál oltárának szakasztott mása, szobrai azonban nem tőle valók (59. kép). Mária és szent Anna ruhájának rendkívül modoros, gyűrött redőzése, valami, nálunk akkoriban bizonyára nem ritka, német vándorló legény vésőjére vall.

Jóval érdekesebbek ez oltárunk külső szárnyképei (60. kép), a melyek mély

tájképi háttérrel és zsánerszerűen csoportosítva, Krisztus őseit ábrázolják, többnyire felemás viseletben. A magyar, német és lengyel viselet sajátságos keveréke ez, mely akkoriban talán a Szepesség Lengyelországnak elzálogosított városaiban volt divatos. A szepesszombati főoltár (61. kép) fafaragásunk java emlékeinek egyike s fejlődése tetőpontján mutatja be Lőcsei Pál névszerint nem ismert tanítványát, a kit a lőcsei szent György kápolna szobrán kezdve, munkásságában nyomon követtünk. A szepesszombati oltárokat, mint láttuk 1503-ban vállalta el, nyilván akkor szakadt is el mesterétől. A főoltárt azonban, közbe eddig felsorolt s bizonyára más munkáin is dolgozva, csak 1516-ban fejezte be, a mint ezt az évszám is bizonyítja, a melyet a predella jobboldali halánték-deszkájának homorú lapján olvashatunk.

Az oromdíz ezen a főoltáron már nagy visszafejlődést mutat. Ez azonban mintha csak azt jelentené, hogy az idejét multa csúcsives izlésű ornamentika egy új ornamentikának, a renaissancenak enged helyet, a mely nálunk szárnyasoltárokon Itáliából csak Buda közvetítésével terjedhetett el.

Tiszta renaissance stílus jellemzi oltárunk többi ékítményes részeit, a szekrény és a predella mennyezeti díszítését. Az előbbin áttört naturalisztikus lombok fölött stilizált babérfüzért látunk, a melyen egy-egy angyal nyargal. A szekrény alját s a predella felső részét stilizált delfinek ékesítik. Az oromdiszben az utolsó ítéletre emlékeztetve, Krisztus, mint a világ bírása s az emberiségért könyörgő keresztelő szent János és Mária szobrocskája látható. A predella fülkáját (62. kép) az utolsó vacsora tölti ki, a mely itt szinte szakasztott mása a lőcseinek, de nincsen bemázolva s azért hatása még jelentősebb, mint azé.

61. A szepesszombati főoltár. — 830 cm. magas.

62. Az utolsó vacsora. — A szepesszombati főoltár predellája. Nyílásában 180 cm. széles. XVI. század.

Oltárunk legnevezetesebb s e nemben páratlanul szép része a szekrény drámai hatású szoborcsoporthozata, mely szent György vitézt ábrázolja, a mint Libiában Sziléna városa alatt a pestist lehelő sárkánynyal viaskodik s megmenti a király leányát, a kit a lakosság, a maga gyermekeinek hosszú sorát föláldozván, szintén a szörnyeteg martalékaul szánt (XVIII. melléklet).

A kompozíció rendkívül beszédes, beállítása a szekrény fülkéjének merev keretébe, pompás. Szent György lándzsájával már keresztül döfte a sárkányt s most a legenda régebbi változatának megfelelően fejét vágja le. A háttérben a megmentett királyleány térdeplő alakját látjuk aggódó arczkifejezéssel, összekulcsolt kézzel; mellette bárány, mögötte a város. Jobb felől a szekrénynek amúgy is szüntelen árnyékba boruló részén a domboldal kopár. A ló és páncélos lovasának mozdulata kissé fáradt, de formái klasszikusak. A ló típusa, szerszáma, szent György páncélja ugyanaz, a melyet a lőcsei lovasszobron láttunk. A hős arcának típusa azonban más; képe jóval fiatalabb, szakálltalan s az elmélázó kifejezés visszatükrözése, a mely úgy látszik Lőcsei Pál alkotásain leginkább ragadta meg, a mesterhez méltó tanítványnak most már teljesen sikerült.

S hűséges társa, a ki előbbi oltárait is festményekkel díszítette, szintén kitett magáért. A szárnyak mellső lapján aranyozott háttérrel keresztelő szent Jánost, szent Flóriánt, Kristófot és Szaniszló püspököt látjuk. Ezeken a festményeken még megelégedett a Szepességen általánosan elfogadott minták, egy-két esetben Lőcsei Miklós alakjainak másolásával. A szárnyak külsején azonban egész szabadon komponál és nyolcz képen valóságos odaadással magyarázza szent György vértanúságát.

Előadása hevében elkövet ugyan egy-egy rajzolási vagy távlati hibát. Azon

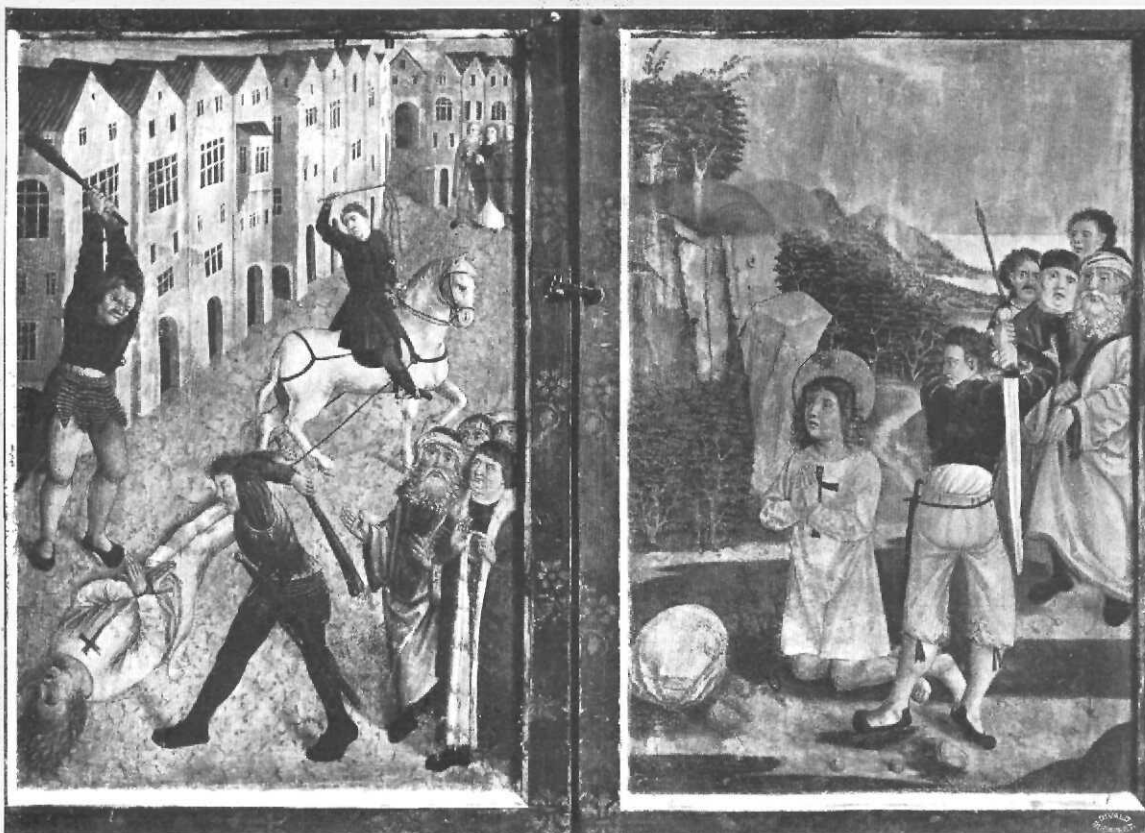

A szepesszombati szent György oltár főrésze. Szélessége 190 cm. XVI. század.

a festményen, a mely lófarkára kötve ábrázolja szent Györgyöt (63. kép), az egyes alakok közt nincs meg a helyes arány s régi ismerősünk, a pejko is inkább modellt áll és nem rohan, a hogy kellene. A következő festményen azonban, szent György lefejeztetésén, festőnk hatalmas lépéssel vitte előbbre művészetét. Alakjai ugyan ismét régi ismerőseink, de ha kompozíciója a lőcsei főoltár egyik domborművére emlékeztet is, az összeállításában fantasztikus, de részleteiben természetes, mely távlatú tájkép, szent György igen kifejező, térdeplő alakja, a többi szereplőnek az élet közvetlenségével ábrázolt bábész csoportja ugyancsak figyelemre méltó munka. Még fejlettebbek ugyane művészünknek remete szent Antal életéből merített festményei, a melyekkel Szepesszombaton a szentély jobboldali mellékoltárát, Szepes-Bélán a régi alakjában elenyészett főoltár szárnyait díszítette.

A szepesszombati oltár szekrényében remete szent Antal nem épen tartalmaz, de formailag befejezett szobra áll (64. kép). A szárnyakat kívül-belül a szent életének, főleg azonban kísértésének tizenkét mozzanatát ábrázoló kompozíciók díszítik.

A XV. század végén és a XVI. elején szent Antal élete a képirásnak, főleg Közép-Európában, kedvelt tárgya. Lucas van Leyden, Schongauer ilyenmő metszetei

63. Szent György vértanúsága. — A szepesszombati főoltár szárnyképeiből. XVI. század.

Itáliában is népszerűek. Bár valószínű, hogy a mi mesterünk Európaszerte elterjedt minták után dolgozott, önállóságát nem szabad elvitatnunk; különösen, ha béli

64. A szepesszombati szent Antal oltár főrésze. — 81 cm. széles. XVI. század.

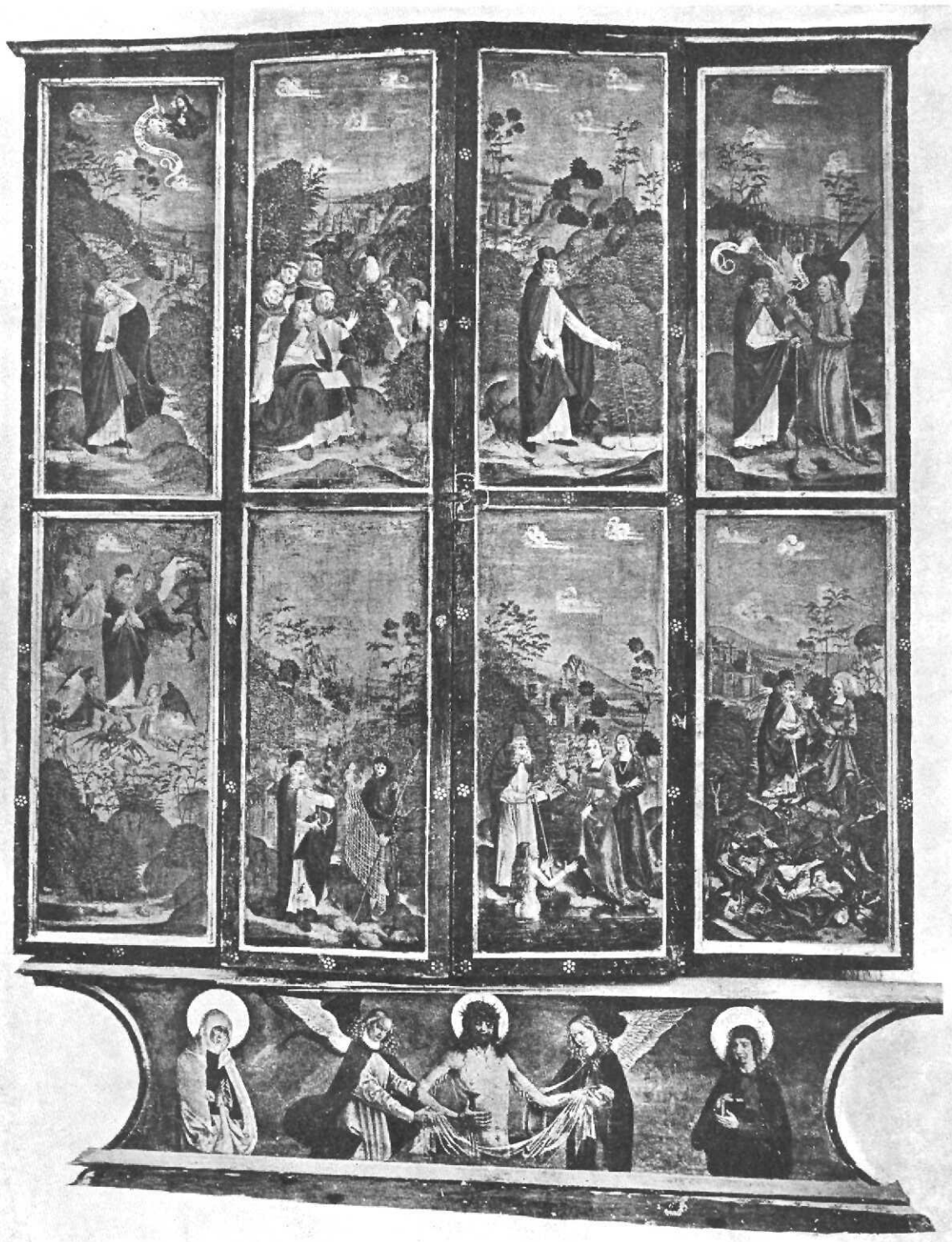
festményeire vagyunk tekintettel, a melyeken ugyanazt a tárgyat ismét más és jóval szabadabb fölfogással dolgozza föl.

Szepesszombaton a belső szárnyképeken szent Antal és szent Pál remeték találkozásával kezdődik a ciklus, a melynek külső képeit (XIX. melléklet) az arany legenda nyomán így magyarázhatjuk:

A felső sor első képén szent Antal az ördögöktől való gyötörtetése nyomában az éghez fohászkodik s Krisztus, a ki a felhőkből alá hajlik, hogy megvigasztalja, jobbáiban mondszalagot lobogtat. A minuszkulás fölirat ezen az: *in toto orbe te faciam nominari*. A következő képen szent Antal a látogatására jövő szerzeteseket oktatja. Majd az aranyröggel látjuk, melyet az ördög rakott útjába, hogy megkisértse, a mely azonban a kereszt jelére füstté vált. A következő kép az angyallal való találkozását ábrázolja, a ki az üdvösség elnyerésének eszközeit tárta föl előtte; a mondszalagon ez a fölirat: *sic fac et salvus eris*. Az alsó sorban szent Antalnak angyaloktól való elragadtatását látjuk, miközben alatta a démon háborog. A következő festményeken az ördög vadász és nők képében kísérti meg. Az utolsó kép kettős kompozícióján lenn az ördögtől való marcangolását látjuk,

a melyet Szepes-Bélán mesterünk egészen Schongauer mintájára külön képen ábrázolt.

A ciklus nagyon megrongálódott, de a legenda naiv előadása még ma is friss

A szepesszombati Szent Antal oltár külső szárnyképei. Szélessége 164 cm. XVI. század.

közvetetlenséggel tükröződik vissza valamennyi képen. A tájképi háttér itt is mély, színezése természetes, vonal- és levegőtávlatja szinte kifogástalan. Az ég kék palástján könnyedén odavetett báránnyelű felhők úsznak, a melyek itteni sajátos stílizált alakjával már a mühlenbachi főoltár képein is találkoztunk. Kraus Baden műemlékeit ismertető könyvében négy Schafnernek tulajdonított, szent Antal legendájából merített szárnyképet mutat be, mely Kirchbergben 1507-ből maradt fenn s élénken emlékeztet a szepesszombatiakra. Ezek mindazonáltal nem sokkal állnak mögöttes a jóval jelesebb német mester alkotásainak, különösen szepesbélai változataik nem.

65. Hordozható oltár Szepesszombaton. — XVI. század.

Maga szent Antal legendája pedig, ily terjedelmes, tizenkét képből álló festmény-ciklusban e korból a külföldi művészetben eddigelé nem ösmeretes.

A szepesszombati oltár predelláján még a Corpus Domini festményét látjuk, mely színezésével és kompozíciójával a szepeshelyi három szent királyok oltárának predellájára emlékeztet s ismét arra vall, hogy mesterünk, ha vándorútjában járt is külföldön, a Szepességen tanult s mintaképeit is Magyarországon kereshette, a hol szent Antal tisztelete a magyar eredetű pálosrendű remetek révén bizonyára mindenütt elterjedt.

A szepesbélai régi főoltár szárnyképei, mint említettük, szintén szent Antal remete életét ábrázolják. A mai barokk oltár keretébe foglalt festmények erősen megbarnultak. Az előbbieknél felényivel nagyobb 65—93 cm.-nyi képek a szent életének következő mozzanatait ábrázolják: találkozását szent Pál remetével; láto-

mását az égből alá hajló Krisztus alakjával; a szerzetesek látogatását a háttérben a tevékkel, a melyeken a pusztába jöttek; az ördögnek vad ember képében való megjelenését; szent Antalt az aranyröggel; találkozását az angyallal; a szentet az ördögök karmai között a Schongaueréhez hasonló kompozícióban; végül egy templomjelenetet, nyilván a prédikációt, mely szent Antalt a remeteéletre készítette.

A szepesszombatiaknál előadásában jóval bátrabb, kompozíciójában gazda-

66. A nagyeőri Mária oltár. — 230 cm. széles. XVI. század.

gabb, ecsetkezelésében szélesebb nyolcz kép mesterünk fejlődésének bizonyára nem utolsó állomása volt. Hogy mennyire vitte ezután, annak nyomára a Szepességen nem juthatunk, mivel itt több műve nem maradt ránk. Hogy azonban képirásunk a reformáció elterjedése előtt a Szepességen még tovább is fejlődött, ennek egy másik mesterünk a bizonyossága. Mielőtt erről szólnék, két alakjánál fogva feltűnő szárnyasoltárt mutatok be.

Az egyik a szepesszombati templom kicsiny, hordozható szárnyasoltára (65. kép), a melynek szekrényéből a feszület Császkai püspök idejében Szepeshelyre került. A feszület háttérébe Jeruzsálem városát festették, a szekrényfelekre és

szárnyakra Krisztus gyötörtetésének különböző s szinte vad szenvedélylyel ábrázolt mozzanatait, a jobb szárny alsó felére szent Gergely pápa miséjét. A formai szempontból durva, de igen érdekes kompozíciójú képek, alakjaik éles körvonalaival úgy festenek, mintha valami fametszetsorozat nyomán készültek volna s a szepesszombati szárnyasoltárok zömével egy időből valók. Ugyancsak a XVI. század első negyedéből maradt ránk a nagyeőri mellékoltár, a melynek szekrényében, két püspöknek a ferde szekrényfelekre festett érdekes alakja között, a Madonna igen kedves hatású szobra áll (66. kép). A szárnyakat Mária életének szokásos négy jelenete díszíti; a predellán a szent szűz halálát látjuk jóval eredetibb fölfogással. Az oromdíz festménye a Szent-

háromságot ábrázolja, fönn még csúcsíves, két felén már renaissance stílű faragott ékítmények keretében.

Tiszta renaissance stílű a lőcsei szent Anna- és a szent Jánosok oltárának ékítményes része. A két oltár mesteréről azt gyanítom, hogy Stoss krakói műhelyéből került Lőcsére s itt Pál mester műhelyében jutott vezető szerephez. A Szepességre való jövetele előtt azonban Sáros vármegyében is dolgozott. Kis-Szebenben szent Anna és az angyali üdvözlés oltárát faragta, a mely újabban a budapesti iparművészeti múzeumba került s a melyet Daun, minden bizonynyal tévesen, Lőcsei Pálnak tulajdonít. Az előbbi oltár faragott ékítményei még merőben csúcsíves stílűek, nyilvánvaló jelölül annak, hogy ez a Stoss-tanítvány csak nálunk ismerkedett meg a renaissance formáival, a melyekkel azonban még az angyali üdvözlést ábrázoló kisszebeni oltárán is csak a szekrény nyílását és a szárnyképek keretét díszítette.

Tiszta renaissance ornamentika jellemzi a lőcsei szent Anna-oltár díszítését (67. kép). A predella talapzatán kerubfejek sorakoznak, két sarkát faragott lomb-ékítmény tölti ki. A predella fülkéje üres, hajdan alighanem az angyali üdvözlés szoborcsoportozata díszítette. A szárnyakon renaissance konzolokon s kettős csigák alakjában stilizált delfinek mennyezete alatt szent Pál és szent Antal remeték domborművű alakját látjuk. A szekrényben szent Annát harmadmagával ábrázolta szobrászunk, háta mögött angyal tart kárpitot. Ezek az alakok kissé eltérő kompozícióban Káposztafalván a barokk keretbe foglalt régi oltárszekrényben ismétlődnek (68. kép). A lőcsei szekrény nyílásának mennyezeti díszítése a szepesszombati főoltár mintájára készült, itt is babérfüzéren nyargaló angyalokat látunk. A kettős szárnyak külsején, a szepesszombati szent Anna oltárhoz hasonlóan, Krisztus rokonságát látjuk. Egy külső szárny itt már hiányzik.

67. A lőcsei szent Anna oltár. — Részlet. 205 cm. széles.
XVI. század.

A löcsei szent Anna oltár oromdiszét még a műhelyben a szent Jánosok oltárának oromdiszével cserélték föl, mely 69. képünkön eredeti helyén látható. A szent János oltár hasonló szabású oromfülkáját egyiptomi Mária domborművé képe díszíti, tetején sugaras fénykörben a lelkeket mérlegelő szent Mihály szobrocskája áll.

A szent Jánosok oltárát Henkel János, Lőcse akkori plébánosa, Mária királyné későbbi gyóntatója és udvari papja alapította, a kinek életrajzát Fraknói Vilmos

68. A kaposztatalvi szent Anna oltár. — 100 cm. széles.
XVI. század.

írta meg. Az oltár ékítményeinek elrendezése a szent Anna oltárával azonos, csak a predellán pótolják a lombos sarokkitöltéseket czimerek: balfelől Magyarország II. Lajos korabeli czimere, jobbfelől Lőcse városáé. A predella fülkáját Krisztus siratásának rendkívül mozgalmas drámai kompozíciója tölti ki (70. kép), a mely nagyjában az egykorú olasz «Mortarii» szoborcsoportozatokra emlékeztet s a melynek szertelenül jajgató, siró alakjai még mindig távol állnak attól a torz hatástól, a mely hasonló esetben a német fadaragás emlékein szinte általános. A szárnyak domborművei s a szekrény szobrai alamizsnás, keresztelő, az evangélista és aranyászú szent

Jánost ábrázolják. A szárnyak külsején hét festményen az oltár szekrényében álló szentek életéből merített jeleneteket látunk; a nyolczadik magát az oltárt ábrázolja elcserélt oromdiszével s az oltár elé helyezett koporsó (talán alamizsnás szent Jánosnak akkor a budai királyi vár kápolnájában őrzött koporsója) előtt balfelől kísérete élén egy püspök, jobbfelől maga Henkel János térdepel ötödmagával. Hogy csakugyan ő az, ennek az a kép a bizonyossága, a mely az oltár szentély felőli mozdulatlan szárnyának hátsó lapját díszíti s a melyen térdeplő alakját pompás tájkép ölen feszület tövében látjuk. Szája előtt itt «Sursum corda» fölíratú szalag lebeg. A kép alján ezt a gót betűs felíratot olvashatjuk: In honore sanctoru(m) Joannis, bap-

tiste, evangeli, elemosinary, cristo homi et hujus Gersonis Joannes Henckel anno millesimo 520.

Mint az oltárt ábrázoló festményen, Henkel János itt is kitűnően jellemzett arczképe alakjában jelenik meg, a mint hogy mesterünk a többi kompozícióját is nagyrészt merőben az életből kiragadott alakokból állította össze. A szárnyak külső képei közül négy Keresztelő szent János életének főbb eseményeit beszéli el. Krisztus keresztelését mély távlatú, sziklás háttérrel ábrázolta mesterünk s hagyományos, úgy látszik németalföldi eredetű minta után. A többi három kép tárgya: Salome tánca, szent János lefejezése és Heródes lakomája. Evangelista szent Jánost festőnk a méregpohárral kezében, az öreg asszony föltámasztása közben és egy víziójával kapcsolatban ábrázolta. A festmények kompozíciójában sok a hiba, drámai jellemzésük is fogyatékosabb, mint a predellában levő domborműé. Mindazonáltal alig vannak a Szepességen ezeknél érdekesebb szárnyképek. A lőcsei szent János oltár a festészetnek azt a színvonalát tárja elénk, a melyet ez hazánkban a mohácsi vész előtt elért. Szó sincs róla, festőnk, a ki neve kezdőbetűjével is jelölte művét, nem volt elsőrangú mester; de képei annak a bizonyágai, hogy e korbeli festészetünk már korlátlanul rendel-

69. A lőcsei szent János oltár eredeti oromdiszével. — 500 cm. magas. XVI. század.

kezett mindazon művészi eszközökkel, a melyekkel a renaissance képírás Itáliában a XVI. század folyamán a műtörténelemben páratlan diadalait aratta.

A közbejött politikai viharok és történelmi katasztrófák azonban megakasztották művészetünket fejlődésében. A középkorban gyökerező képírásunk így szintén azzal végezte, a mivel a németalföldi festészetnek az Eyck-testvérekkel kezdődő első virágzása véget ért: vallásos színű, de voltaképen amúgy nyersiben az életből kiragadott zsánerképekkel.

A Szalome tánczát és Heródes lakomáját ábrázoló, nagyjában egyforma, részleteikben mégis rendkívül változatos festményeken (71. és 72. kép) a mi

70. Krisztus siratása. — A lőcsei szent János oltár predellájában. 50 cm. magas. XVI. század

mesterünk is egy lőcsei patricius-család asztalához vezet bennünket. A nyílt tornác és a szoba lőcsei patricius-ház tornácza, illetve szobája; a félig magyaros, félig németes viselet szepességi városaink akkori divatja. A kék pamuttal átszőtt asztalterítő helyben szőtt mustrás vászon, a drága művű arany és ezüst edények is lőcsei ötvösök munkái. De szemenszedett lőcsei típusok az arczképszerűen jellemzett alakok is: Heródes, a ki prémes szegélyű aranybrokát-subát visel, a minő akkoriban minden szobrász és festő műhelyében kéznél lehetett, Heródiás az egykorú patriciusnők fátyolával fején; a szolgák és Szalome tánczán a muzsikáló lantos diák, mind eleven minták után készültek. Az utóbbi kép hősnőjét mesterünk hamisítatlan középkori fogással, hihetetlenül apró alakban festette meg, mert különben eltakarta volna a lakoma fölött jóízűen diskurálók csoportját. Festőnk távolról sem volt fegyelmezett lélek; de éles volt a szeme s biztos a keze, korához képest ugyancsak

jelentős tudása. Ha ezt nem fejtette ki szabadon, ennek oka alighanem pusztán az, hogy fafaragó mesternek alárendelve és alighanem sovány bérért dolgozott. Bármily befejezettek is egyes alakjai, a kompozíciók elnagyolt voltán nyilvánvaló, hogy sietett. De mindenképen rendkívül rokonszenves, értékes és érdekes művészi egyéniséggel van dolgunk, a ki többnyire a maga lábán járt s itteni munkáinál alighanem

71. Szalome táncza.

72. Heródes lakomája.

A lőcsei szent János oltár szárnyképeiből. 37 cm. széles. XVI. század.

különb dolgokat is produkált. Ezeket most még nem ismerjük; de idővel talán nyomukra jövünk s azért bizonyára nem lesz érdektelen, ha a szent János lefejezése képén látható monogrammjá alapján kilétét kutatjuk. A monogramm $\overline{\text{TH}}$; vagyis, mivel mestereink akkoriban, különösen olyankor, ha nem volt közkeletű keresztnévük, egy névvel is beérték: Th.

Már most a lőcsei Fraternitas Corporis Christi számadásaiból Henszlmann művében is közölt művésznévsorban 1512-től 1523-ig szerepel Theophilus mester.

A föltevés helyességéről csak az elveszett számadások megtalálása esetén szerezhethünk ugyan meggyőződést, de szinte bizonyosnak tartom, hogy a Th. ennek a Theophilus mesternek a jegye. Bártfán 1509-ben egy Theophilus nevű festő az akkoriban befejezett városházát díszíti. 1510-ben festi a tanácsterem utolsó itéletét. Ezt a falképet iszonyúan megrongált állapotban a bártfai városháza helyreállításakor 1904-ben Sztehló Ottó restauráló építész gondoskodásából hámozták ki újjnyi vakolatréteg alól. Theophilus mester a festmény utolsó részlete fejében 1511-ben

73. és 74. Kariatida angyalok a löcsei gimnáziumi templom oltáraitól. — Magasságuk 213 cm. XVII. század

10 forintot kap s azután úgy látszik egyenesen Lőcsére utazott. Hogy az itt és ott dolgozó Theophilus csakugyan egy ember, ezt levelei bizonyítják, a melyeket többnyire Bártfán lakó nővéréhez intézett s a melyeket Abel Jenő 1884-ben a Történelmi Társaságban ösmertetett.

A bártfai városházán ma is meglevő levelek egyike Lőcsén 1523-ban vasaszent Péter napján kelt s a bártfai főbírónak szól. Festőnk így írja alá nevét: Theophilus Stancel eyn moler zu der lewtsch. A levélben arról értesülünk, hogy Theophilus mester tizenkét font aranyenyvet küld Bártfa városának 2 forintért, s többek közt azt írja, hogy a midőn itt a nagy vásár előtt egy házban festett, kifogyott

ebből és Pál mestertől (Paul schniczer) kellett kölcsönöznie. A vásár alkalmából azonban egy mázsával hozatott aranyenyvet. Ebből Lócse urai is vásároltak 8 fontot s szívesen szolgált belőle a bártfaiaknak máskor is. Theophilus mester nevével 1523-on túl a lócsei Corpus Christi testvériség számadásaiban nem találkozunk. A bártfai városházán őrzött levelei azonban további sorsáról is értesítenek. Szüntelen vándor életet él. 1528-ban Bietschből ír egy letiltás érdekében. 1530-ban, vízkerezt táján nővérenek szemrehányást tesz, hogy érte vállalt jótállása mily nyomorba sodorta. 1530-ban Lasselből írja, hogy egy évvel előbb, hushagyó táján, Bártfán járt, hol nővére a főbíró előtt elismerte tartozását s minthogy nővére meghalt, kéri követelését biztosítani. Lasselből Jaroslawba megy négy hétre. Innen Lembergbe készül. Utolsó levelét Jaroslawból 1530-ban november 5-én írta. Itt is Stancelnek nevezte magát. Ily nevű családok Szepes és Sáros vármegyében ma is élnek.

S ezzel, a rendelkezésemre álló térhez képest, kimerítettem, a mi szárnyasoltárainkról említésre méltó. A protestantizmus terjedése a szárnyasoltárok készítésének végét vet. De a faragás régi jó technikája a Szepességen ezután sem veszett ki egészen. A lócsei gimnáziumi templom XVII. századbeli oltárainak kariatid formájú, oszlopokat tartó angyalai is ezt bizonyítják (73. és 74. kép), a melyekhez hasonlóan a följebb már bemutatott szepeshelyi szent Márton szobor is pompás széles kezelésével válik ki. Az ellenreformáció korában, a midőn az evangélikus templomok ismét a katolikusok birtokába kerülnek, az új oltárok faragó mesterei gyakran egész kompozíciókat is másolnak a régi szárnyasoltárokról. Ilyen középkori szobrok és domborművek másolataival többek között a lócsei gimnáziumi templom főoltárán, Podolin és Lubló plébániatemplomában találkozunk. A középkori emlékek és ujjabbkori másolataik között a különbséget csak iskolázott szem ismeri föl. Ez volt az oka annak, hogy napjainkban, a mikor a régi oltárokat ismét rendre újakkal pótolták, a kimustrált barokk emlékekkel együtt, tömérdek ezek keretébe foglalt középkori szobor és dombormű is elveszett. S ha nem gondoskodunk muzeumról, a melyben többnyire szüette és korhadt szárnyasoltáraink menedéket találhatnának, egy-két évtized múlva ezek javarészenek kiválóságát s a Szepességnek régi művészetünkben viselt fényes szerepét is csak jelen méltatásuk fogja hirdetni, a mely pedig a dolog természeténél fogva kísérletnél egyébnek nem tekinthető.

VIII.

Középkori síremlékek. Velbachi György sírköve Lőcsén. Zápolya Imre és István síremléke Szepeshelyen. A Thurzó család síremlékei Lőcsén. Alakos sírkövek Márkusfalván, Késmárkon, Tóthfalun, Toporcson és Lublón.

VALLÁSOS élettel a halotti kultusz mindig szoros kapcsolatban volt; semmi sem természetesebb, mint hogy ez utóbbi művészi emlékeit szintén a templomokban kell keresnünk. Az egyház, főleg gyakorlati okokból, már a középkorban is nem egyszer tiltotta meg a templomokban való temetkezést. A halottak iránt való kegyelet, a hivek búzgósága és becsvágya mindazonáltal szinte a mult század derekáig mindenkor a templomot tartotta a halottak legméltebb örök nyugvóhelyének.

A szent helyeken való temetkezésnél még régibb s már az őskori népeknél is általános szokás a halott nyugvóhelyének megjelölése. A középkorban a templomban eltemetett holtak fölé kezdetben egyszerű kereszttel jelölt kőlapot raktak a padozatba, a melyre idővel a halott nevét vagy monogrammját pótló mértani jelét, később címerét vésték. A sírkőnek a halott vésett, majd domborművű alakjával való díszítése szintén már a román korban terjedt el. A templomban járókelők léptei alatt a sírkövek hamar elkoptak. Azért a csúcsíves építészet korában az antik szarkofágok mintájára a templom padozatából kiemelkedő kőkoporsók alakjában faragták a halott képével ékes síremlékeket, a melyek fölé, többnyire csak a fejedelmi családok, díszesen faragott oszlopos mennyezeteket is emeltek.

Az örök időre szánt díszesnél díszesebb síremlékek közül csak vajmi kevés maradt fenn napjainkig. A középkori templomok hamar teltek meg síremlékekkel s mihelyst egy-egy család kihalt és síremlékeihez senkit sem fűzött többé kegyelet, ezeket a templomból úgy látszik már a középkorban is egyszerűen kiküszöbölték s a templom falához támasztották. Azt hiszem ez az oka annak, hogy a középkori kőfaragók a halott alakját felemás helyzetben ábrázolták: rendesen oroszlán hátán állva, de párnával feje alatt s hol nyitott, hol behunyt szemekkel. A Szepességen alakos sírkövek a XV. század végénél korábbi időkből nem maradtak ránk. A XIV. és XV. századbéli síremlékek is ritkák itt, jelölül annak, hogy mint mindenfelé, a középkori síremlékeket az újkorban nálunk is többnyire kidobták a templomból s

gyakran ugyancsak profán czélokra használták föl. Vannak városaink, a hol az utca kövezetén ugyancsak sűrűn síremlékekre lépünk. Régibb fűszeres boltokban nem egyszer láthatunk festéktörő márványlapokat, a melyek alsó lapján, a faragott czímer és fölirat arról tanúskodik, hogy sírkövek maradványai. A lőcsei Szent Jakab templomban a Thurzók híres síremlékei eredetileg a főhajó közepén diszes vas-rácsozattal elkerítve voltak fölállítva.

A XVIII. században, minthogy a hivek egy része a síremlékek miatt kiszorult a templomból, a kőkoporsókat szét-szedték, szebb alkotórészeiket a keresztelő-kápolnában állították föl s mint Henszlmann művében olvashatjuk, a kevésbbé érdekeseket simára faragták s a templompadozat és az utca burkolására használták föl.

Ugyanily sorsra jutottak a szepeshelyi székesegyház Zápolya-síremlékei s nyilván a káptalan és a prépostok középkori síremlékei is, a mely utóbbiakból Zápolya István özvegyének, Hedvig tescheni hercegnőnek síremlékéhez hasonlóan egyetlen kő sem maradt ránk.

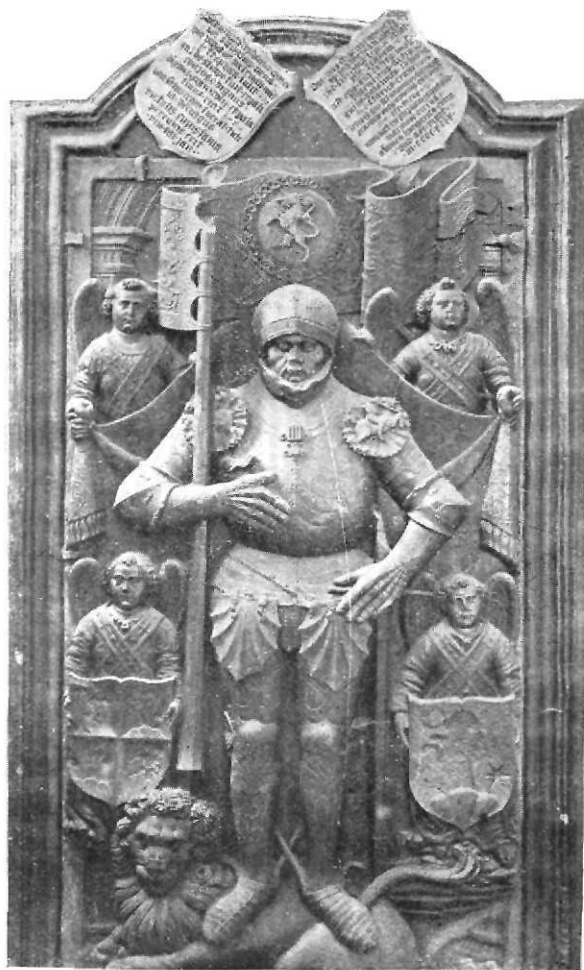
A XIII. és XIV. századból a Szepességen mindössze hat sírkő maradt fenn. A legrégibbnek ezek sorában a haraszi látszik, a mely ma a templom jobboldali mellékoltárának lépcsője. A derékszögű négyszög alakjában faragott fehér mészkőlap egyszerű, laposan kiemelkedő léczkeretében ugyanily szabású keresztet látunk, mely lenn villaszerűen: A ily alakban végződik. Zsegrán a templom padozatában a Rómer könyvében is közölt sírkövön keresztvégű kereszt van, szárán körrel, melyet kereszt oszt négy részre. A lapos domborművű kereszt tövében a Sigrayak román szabású lóherívbe foglalt szarvasos czímere disziti a sírkövet.

A scsavnyiki várkastély templomában, a melyet 1834-ben a Lapis Refugii templomának ide hurczolt faragott kővei fölhasználásával építettek, szintén van egy

75. Velbachi György síremléke Lőcsén. († 1473.)
153 cm. széles. Forberger rajza után

fehér mészkőből laposan faragott XIV. századbéli sírkő, a melyre lóherívekben végződő keresztjének felső szára mellé kétfelől félholdat és csillagot is véstek. A kereszt alján lóherívbe foglalt s jobbra dőlt síma czimerpajzsot látunk fölfelé néző sarkán stilizált liliummal. Mantuai szabású: végein kiszélesedő kereszt diszíti s immár gótstílusú lóheríven a svábóczi sírkövet, a melynek keretén olvashatatlanná

76. Zápolya István siremléke XVII. századbeli barokk keretében.

lekopott fölírat is van s a melyhez hasonló fehér mészkőből faragott sírkőtöredéket itt a templom orgonalepcsőjének egyik fokán is láthatunk. A XIV. századból a szűkebb értelemben vett czimeres sírkövek egyetlen példája a Szepességen Velbachi György siremléke, a lőcsei Szent Jakab templom szent György kápolnájában (75. kép).

A sírkő fölíratán levő Vlebach szót Merklas a plébános szó rövidítésének vélte s innen a hagyomány, a mely Velbachi Györgyöt Lőcse egykori plébánosának tartja. Demkó szerint a lőcsei szent György kápolna alapítója lőcsei, majd kassai polgár volt s nevét a Szepes-Olaszival szomszédos Velbach falutól kölcsönözte.

Kitünő technikával faragott vörös márvány sírkövének síma mezején a lapos domborművű czimer jobbra dőlt pajzsában W monogrammból kiinduló megfordított kettőskeresztet látunk. A czimer csőrös sisakjáról orrdísznek nevezett kendő csüng alá; oromdisze kiterjesztett szárnyú, jobbfelé forduló sas. A sírkő léczes keretén ez az erő-

sen rövidített minuszkulás fölírat húzódik végig: anno millesimo CCCXCII in octava corporis christi obiit georgius vlebach fundator huius capelle orate pro eo — 1392-ben Krisztus testének nyolczadán meghalt Velbachi György, e kápolna alapítója, imádkozzatok érte.

Több mint bizonyos, hogy Szepes vármegyének és városainak a következő században is nem egy kiváló emberük volt, a kinek emlékét a Velbachi Györgyénél kiválóbb sírkövel is megörökítették. A XV. századból azonban vármegyénkben

1. Zápolya Imre nádor síremléke Szepeshelyen. († 1487.) 144—270 cm.

2. Zápolya István nádor síremléke Szepeshelyen. († 1499.) 140—254 cm.

mindössze két síremlék maradt ránk: Zápolya Imrée és öcscsée, Zápolya Istváné, János király apjaé. Mindketten Szepes vármegye főispánjai s az ország nádorai voltak. Zápolya Imrét a székesegyház szentélyében temették el, öcscsét a székesegyház Zápolya-kápolnájában. Hradzky szerint síremlékük kőkoporsó formájú volt. Ezt azonban még a XVII. században szétszedték.

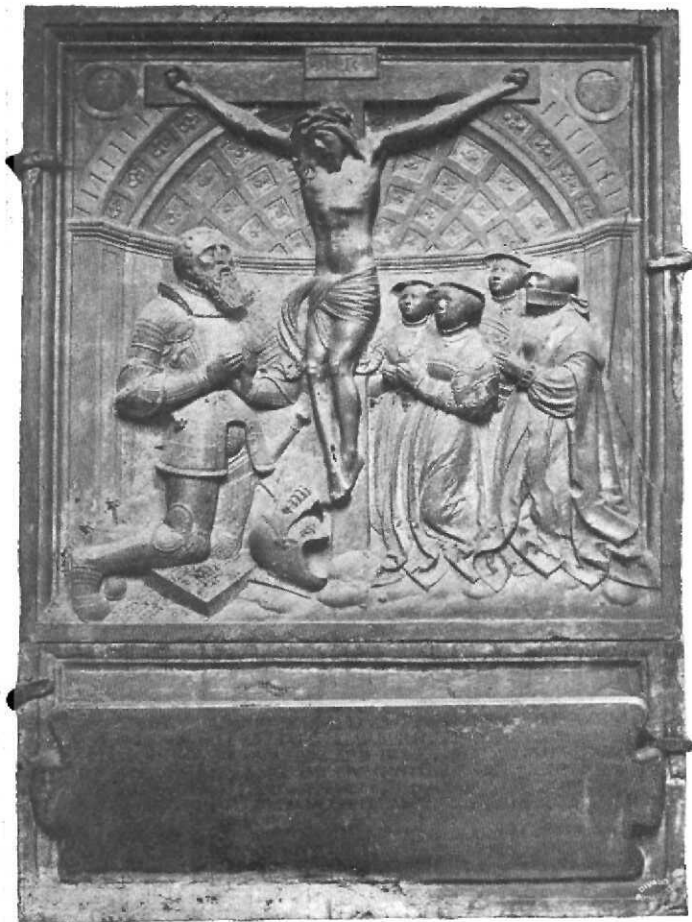
Zápolya Imre nádor síremlékének a halott alakjával ékes fedőlapját ekkor a székesegyház szentélyének déli falába illesztették, a hol később a kanonoki stallumok takarták el s a honnan a székesegyház restaurálásakor a Zápolya-kápolnába vitték át s István kőkoporsójának alakos lapjával szemben a Mária koronázása oltár evangéliumi oldalán állították föl. Hogy Zápolya István síremlékét szintén a XVII. században bontották széjjel, erre ránk maradt főrészenek barokk kerete vall (76. kép.), a melynek ormán két bádog címeren verses latin fölrirat hirdeti a halott érdemeit.

A szepeshelyi székesegyház Zápolya-sírkövei Magyarország legkiválóbb ilyenmű emlékei közé tartoznak. Mind a kettő esztergomi vörös márványból, egyforma elrendezéssel, egyazon pompás technikával készült, de a különbség ugyancsak szembetűnő közöttük (XX. melléklet). Zápolya Imre féldomborművű pánczélos alakjának oroslán hátán nyugvó lábán még hegyesorrú pánczélsarút látunk, a címereket és a háta mögött szőnyeget tartó angyalok még igen stilizáltak, csak a halott csukott szemmel ábrázolt feje realisztikus, sőt minden bizonynyal arczkép. Középkori remniszczenziának kell tartanunk a karcsú oszlopokon nyugvó félkörű ívekből össze-

77. Máriássy István sírköve Márkusfalván († 1516). 126—235 cm.

rótt keretet, a mely fölött renaissance izlésű levelekből összerótt sarokkitöltéseket látunk; ezek egyikére a lándzsa kétágú lobogója borul. A sírkő fölirata ez: Hic jacet illustris ac excellens Dominus Emericus comes perpetuus *Sepesiensis* et pallatinus regni Pannoniae, qui obiit MCCCCLXXXVII. — Itt nyugszik a jeles és nagyméltóságú úr Zápolya Imre szepesi örökös főispán, Magyarország nádora, ki meghalt 1487-ben.

78. Thurzó Elek halotti emléke († 1543). 113 cm. széles.

Zápolya István nádor 1499-ben követte bátyját a halálba. Magas domborművű síremléke szintén teljes hadi felszereléssel s behúnyt szemmel ábrázolja a halottat. (XX. melléklet 2. kép). Ezen az emléken jóval kevesebb a részletezés, technikája is szélesebb. Hatása erősebben kidomborodó formáinál fogva is nagyobbserű; mindazonáltal művészi értékével nem mulja felül az előbbi, csak díszesebb. Az alsó angyalpár kezében levő címereket hajdan nemes fémből készült berakott címerképek díszítették, a melyeket később kiszedtek innen s ma csak helyük van meg. A halott hadi felszerelése, a realisztikus kamaszok képében ábrázolt angyalok ruhája, szintén díszesebb mint Zápolya Imre sírkövén. A lándzsa gazdagon himzett címe-

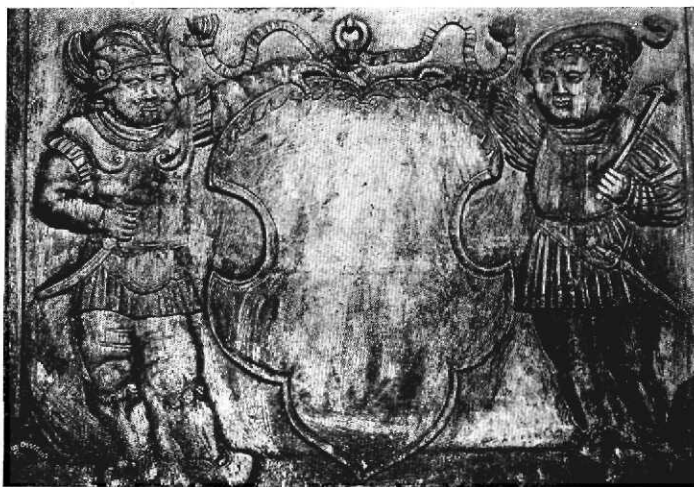
res lobogója mögöl a bal sarokban félköríves renaissance fülke részlete tárul elénk. Fölirat e sírkövön nincsen, de a későbbi barokk keretere illesztett pajzsok verseit alighanem a kőkoporsó elenyészett oldallapjairól másolták le. A fölirat szabadon lefordítva a következő: Ez a koporsó István szepesi főispánt zárja magába, ki a haza díszére számos diadalt aratott, a ki méltó volt királyi vérből származó feleségre, királyát tisztelte s nádor egyben a királyság üdve, védője és díszé vala, a kinek erényeinél fogva örök lesz a hírneve. — A ki hír és dicsőség nélkül viselte évei térhét, súlyos esetnek véli a halált; én nagy tetteket vittem véghez s nádori méltóságomban a

hiresség végső határához értem, vidáman követem az erényeikre büszke lelkeket, a hová a nagylelkű férfiaknak menniök illik; mert jóllehet e márványkő alá temették el, István dicsősége a magyarok közt mindig élni fog. 1499 — december 25-én.

A Zápolya-sírkövek mesztéréről semmiféle adat nem maradt ránk. — A sírkövek anyaga és technikája, valamint renaissance formáik arra en-

gednek következtetést, hogy mind a két emléket Budáról készen szállították Szepeshelyre. A szepeshelyi síremlékekkel nem egy rokonvonást mutatnak a budapesti belvárosi plébániatemplom nagyrészt vörös márványból faragott pastoforiumai: szentségtartó fülkéi, a melyek a XVI. század elejéről maradtak ránk s a melyek a Mátyás király udvarában járt márványfaragó olasz szobrászok hatása alatt dolgozó budai vagy pesti kőfaragó műhelyek egyikéből kerülhettek ki.

A szepeshelyi székesegyház többi síremlékei mind a XVII. és XVIII. század-

79. Töredék egy Thurzó síremlékből. 92 cm széles. XVI. század.

80. Thurzó és Zápolya czimer Töredék egy Thurzó síremlékből. — 113 cm. széles. XVI. század.

ból valók. Az 1548-ban elhunyt váraljai Szaniszló prépost síremlékéből csak a kőkoporsó egyik oldallapja maradt ránk, a melyet a szentély északi apszis falába illesztettek. A pompásan tagozott s gazdag renaissance diszítésű mészkőlap talap-

81. Thurzó Elek szepesi főispán síremléke († 1594).
160 cm. széles.

zati párkányának horonyában csúszómászó állatok domborművei sorakoznak. A diszes koronázó párkány alá domborművű groteszk-éktítmények keretében a püspök czímerét, ez alatt két búsuló oroszlánt faragtak; kétfelől az utóbb ismertetett Zápolya-síremléken levők-höz hasonló szellemű verses föliratokat véstek.

Mint már említettem, több mint valószínű, hogy a szepesi prépostok és kanonokok már a középkorban is gondoskodtak arról, hogy emléküket méltó sírkő is hirdesse. A régi síremlékeket azonban itt is a későbbiek szorították ki s Szepeshelyen csak a XVII. és XVIII. századból maradtak ránk főpapi sírkövek, de ezeket is nagyrészt csak czímerekkel diszítették. A halott domborművű alakjával csak Hethesi Pethe Márton prépost († 1605) és Sigray püspök († 1718) vörösmárvány-síremlékén találkozunk. Az előbbi a nagyszombati barokkstilű főpapi síremlékek mintájára készült s gyámköveken nyugvó, kariatidás keretben, püspöki díszben, állva, de behúnyt szemmel ábrázolja a halottat. Sigray sírkőve művészi szempontból véve még jelenték- telenebb.

A Zápolya-sírkövekhez korát, stíljét és művészi értékét tekintve, a legközelebb a márkusfalvi templom vörös már-

ványból faragott alakos sírkőve áll (77. kép), a melynek féldomborművű képe, legalyazott fatörzsszel lábai alatt, bal kezében czímerrel, feje alatt párnával, Máriassy Istvánt ábrázolja. A sírkő erősen rövidített fölirata így szól: Stephanus hac tumba positus Mariassi jaceo: hoc generi statuens monumentum perpetuum ut sit posteris

ossa tegendi. Gratus eram patriae atque domui Zapolyanae: ast jam mortale red-dens telluri corpus, animam Magne quaeso suscipe Pater, et Coeli optata parte repone. MDXVI. sepultus XXX. April. — E kőkoporsóba zárva fekszem én Máriássy István, örök emléket állítván ezzel utódaim számára s hogy csontjai-mat védje. Hű voltam a hazához s a Zápolya-házhoz; de immár a föld-nek visszaadva testem, vedd lelke-met teremő Atyám és tedd óhaj-tott mennyországod részesévé. Elte-mették 1516-ban április 20-án.

Hogy hatalmasabb főuraink mint változtatták át néha a temet-kező helyüknek kiszemelt templo-mot családjuk valóságos pantheon-jává, erről a lőcsei Szent Jakab templomra vonatkozólag maradt ránk a legtöbb adat, a mely a XVI. század elejétől kezdve a Zápolyák nyomában hatalmassá vált szepesi dinaszták: a lándzsás eredetű beth-lenfalvi Thurzók ősi temetkező he-lye volt.

A hatalmas templom főhajójá-nak javarészt elfoglaló s vasrácsok-kal körülzárt kőkoporsókon kívül az oldalfalakba illesztett kőepitáfiumok, az ezek fölött függő fából faragott halotti címerek s a halottas zászlók a templom minden zugában a Thur-zók emlékét hirdették s ezek árnyé-kában bizonyára csak szerényen húzódtak meg azok a nagyrészt fából faragott epitáfiumok, a melyek a templomnak sajátos varázst kölcsö-

nözve, még ma is megvannak s Lőcse egykori patricius-családainak emlékét hirdetik.

A Thurzók kőkoporsó alakú síremlékeit 1753-ban szedték szét, a halotti címereket és zászlókat a templom 1774-ben történt bemeszelése alkalmával távo-lították el s ez utóbbiak javarésze nyom nélkül elveszett. A szarkofágokból is csak

82. Varkócz Kristóf síremléke Késmárkon († 1570). 106 cm. sz.

négy alakos sírkő s néhány úgy látszik főrészében ránk nem maradt kőkoporsó töredéke látható ma a keresztelő kápolnában, a melynek rácsfala szintén a Thurzók

temetkező helyét elrekesztő vasrácszat maradványa.

A Thurzók lőcsei halottas emlékeinek sorában a legrégibb és legművészebb az 1543-ban meghalt Thurzó Elek epitáfiuma. Ez finom szemcséjű sárgás mészkőből készült, úgynevezett kehlheimi kőből (78 kép). A négyszögletes domborművű táblán a félkörű renaissance fülkében balfelől a halott térdepel pánczéiban a feszület előtt. A feszület mögött második neje és három leánya imádkozik. Az epitáfium fölirata és ennek fordítása a következő: Spectabili ac magnifico domino domino comiti Alexio Thurzoni a Bethlenfalva, incltyi Hungariae regni iudici curiae, serenissimique Romanorum Hungariae Bohemiae etc. regis Ferdinandi locumtenenti et clarissimo eius gentis marito dilectissimo ac affinibus suis carissimis, generosa et magnifica Domina Magdalena Zekel ab Ormosd pia moestissima coniunx f(ieri) f(ecit). O(biit) Comes Alexius Thurzo anno Salutis humanae MDXXXIII aetatis suae LIII. Ipso die con-

83. Sváborszky ^{György} Balint sírköve Tóthfalun († 1597). 95 cm. széles.

versionis Pauli apostoli. — Tekintetes és nagyságos Bethlenfalvi Thurzó Elek gróf úrnak, a jeles magyar királyság országbírájának, Ferdinánd római, magyar, cseh stb. király ő felsége nádorának és nemzetsége legjelesebbjének, a legkedvesebb férjnek és legdrágább övéinek állíttatta nemes és nagyságos Ormosdi Székely Magdolna

úrnő, kegyes és szomorú felesége. Thurzó Elek gróf meghalt 1543-ban, 53 éves korában, Pál apostol fordulása napján.

A Thurzó Elek epitáfiumával azonos anyagból, négy ezzel azonos technikájú domborművű, négyszögletes kőlap is hever a lőcsei főtemplom keresztelő kápolnájában, a mely az ugyanitt befalazott mészkőből faragott s renaissance pilaszter-kitöltésekkel ékes felpillérek foglalatában alighanem egy főrészében elveszett kőkoporsót díszített. A kisebb kőlapokat sima czimerpajzsot tartó apródok s ezek között egy bányászapród (79. kép) díszíti, a nagyobbak egyikén, a melyet az ívközben és felpillér alakú tagozatain berakott sárga márványkorongok díszítenek, a Thurzó- és Zápolya-czimert látjuk (80. kép). Az első Thurzó, a kit a lőcsei Szent Jakab templomban eltemettek s a kinek nagyobb szabású és főrészében napjainkig fönmaradt síremléket is emeltek, Thurzó János, a család hatalmának megalapítója és Magyarország bányászatának lángeszű reformátora volt, a ki 1508-ban halt meg. Síremlékét azonban csak Elek fia végrendeleti intézkedésére s jóval ez

84. A Görgey testvérek sírköve Toporcson 1600-ból. 130—205 cm.

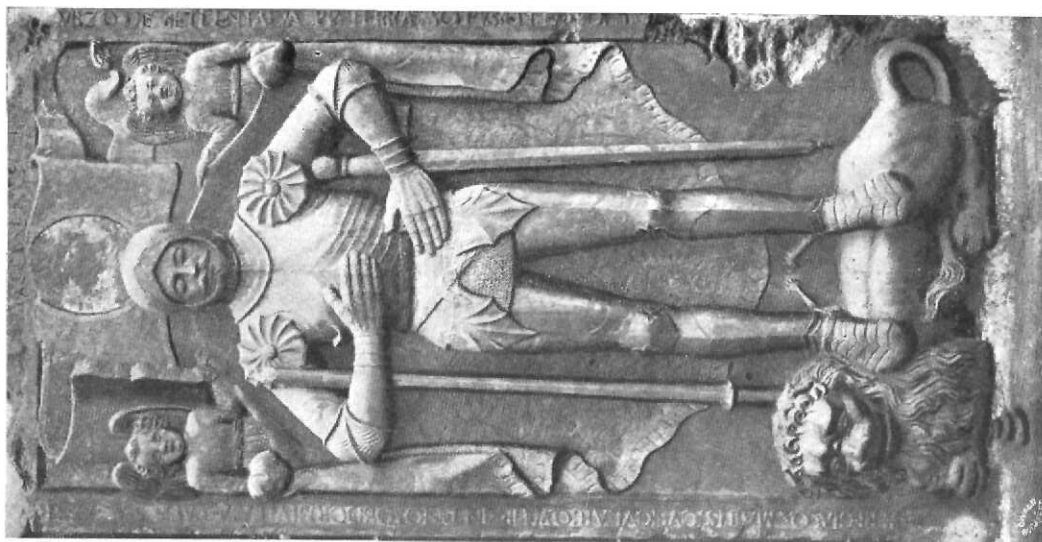
utóbbinak 1543-ban bekövetkezett halála után faragták. Attól eltekintve, hogy az egyikén az oroszlán balra, a másikon jobbra s a czimerek is egymással ellenkező oldalon vannak, az idősebb Thurzó János alakos sírköve szakasztott mása hasonló nevű fia sírkövének, a ki pedig csak 1558-ban halt meg. Az idősebbik János sírkövén ez a fölirat: *Hic situs est magnificus dominus Joannes Thurzo de Bethlenfalva, ille quinque filiorum parens, duorum episcoporum: Stanislai Olmucensis, Joannis Wratislavensis, trium magnatum: Georgii Praefecti universae rei metallicae in Pannonia, Alexii locumtenentis potentissimi regis Ferdinandi et Joannis comitis comitatus Scepusiensis, Obiit anno Domini 1508. — Itt nyugszik nagyságos beth-*

lenfalvi Thurzó János, öt fiú apja, ezek közül kettő püspök volt: Szaniszló Olmüzbén, János Boroszlóban; három főúr: György magyarország összes bányáinak felügyelője, Elek a leghatalmasabb Ferdinánd király nádora és János Szepes vármegye főispánja. Meghalt 1508. — A címert tartó bányászapród alapján a följebb ismertetett töredékeket idősebb Thurzó János síremléke maradványainak tarthatjuk. Fiát, Thurzó György körmöczbányai kamaragrófot, a kinek felesége a dúsgazdag augsburgi Fugger Anna volt s a ki 1521-ben halt meg, nem Lőcsén temették el. Szaniszló és János is püspöki székhelyén nyugszik, a másik János sírköve Lőcsén, az apjáé mellett látható (XXI. melléklet, 2 kép). A XVI. századbeli pánczélt viselő robusztus alak még arczában is szakasztott mása az idősebb János síremlékén levőnek. A sírkövön ilyformán bajos arczképi hasonlóságot keresni. Az egyéb részleteiben is egyforma két emlék technikája pompás, ám művészi fölfogása valamelyik vidéki városunkra vall, a hol a török hódoltság korában, de ennek határain kívül, gyárilag foglalkoztak síremlékek készítésével. Az alább ismertetendő s nagyrészt még a viseletben is XV. századbeli mintákat utánzó sírköveink is csak afféle gyári munkák s inkább történelmi, mint művészi szempontból érdekesek.

Ifjabb Thurzó János síremlékének fölirata ez: *Hic jacet Magnificus Dominus Joannes Thurzo de Bethlemfalva, Comes Comitatus Scepusiensis, qui proprio quodam instituto coelebs, ad summum usque diem vixit; pacis, quietis et iustitiae amans, suo contentus, alieni mimine appetens. Obiit aetatis anno LXVI, a nato autem Christo Salvatore MDLVIII. XXIX. Martii* — Itt nyugszik bethlenfalvi Thurzó János Szepes vármegye főispánja, a ki saját elhatározásából haláláig nőtlenül élt, a békét, nyugalmat s az igazságot szerette; a magáéval megelégedett s a másét sohasem kívánta meg. Meghalt 66 éves korában, Krisztus születése után 1558-ban márcz. 29-én.

Thurzó György és Fugger Anna Kristóf fiától származó unokáját, Thurzó Eleket, szintén Lőcsén temették el. Síremléke, Kristóf és Szaniszló fiáéhoz hasonlóan, napjainkig fönmaradt. Mind a hárman szepesi főispánok voltak. Az első síremléke a lőcsei Szent Jakab templom főhajójában, a szentélytől számítva a harmadik déli pillérbe falazva látható s az olasz renaissance fülkés sírjainak ugyancsak szerény arányokra redukált vidékies formáját mutatja (81. kép). Renaissance stílű mészkeretének alját palmetták, ormát két domborművű delfin diszíti. A keretbe foglalt márványtáblák egyike a halottat ábrázolja zsinóros subában, halálos ágyán, sajátságos régies fölfogással, abban a pillanatban, a mikor lelkét kileheli. Apró gyermek képében ábrázolt lelke fölfelé száll s bal karjára támaszkodva, egy másik apró alak, nyilván őrangyala várja. E tábla alatt ez a fölirat: *In novissimo die resuscitabit me Jesus Christus, Filius Altissimi, Dominus Salvator et Redemptor meus.* — Az utolsó itélet napján föltámaszt engem Jézus Krisztus, a Legfölségesebb fia, az én Uram, Üdvözítőm és Megváltóm.

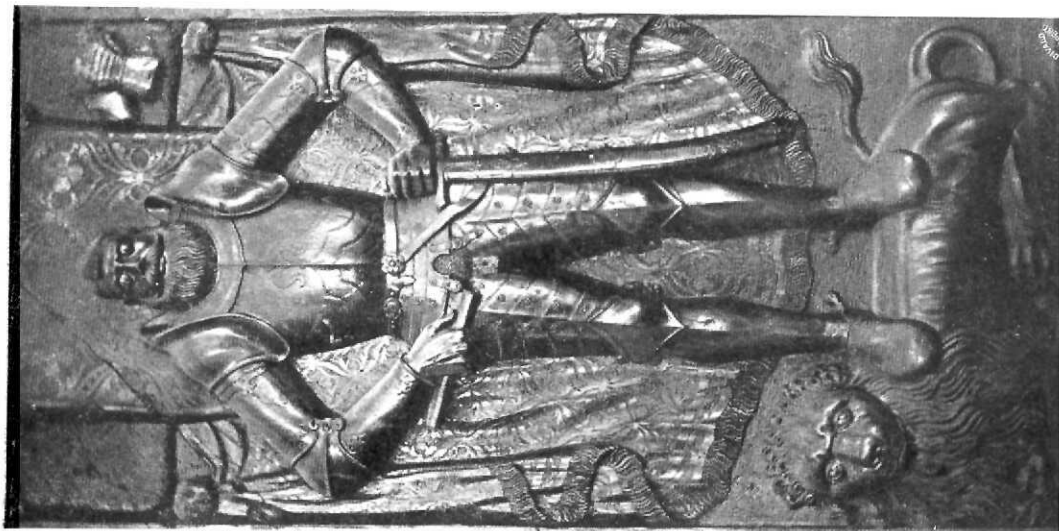
A felső márványtábla domborműve a halottat Isten ítélőszéke előtt ábrázolja

1. Thurzó Kristóf szepesi főispán (†1614). 135 cm. széles.

2. Ifj. Thurzó János szepesi főispán (†1558). 120 cm. széles.
Sírcmlékek a lőcsei szent Jakab templomban.

3. Thurzó Szaniszló nádor és főispán (†1625). 150 cm. sz.

föltámadása után. Lelke az égből viassz száll hozzá. Fönn a bal sarokban felhők közül az Úr alakja tör elő fölemelt jobb kézzel; jobbfelől felhők közt kerubfejeket látunk. Az alsó bal sarokban angyal tartja címerét. Ő maga térdre borulva imádkozik. Feje fölött mondatszalagon: *Veni veni, Salvator meus! quia tuus sum, miserere mei.* — Jövel, jövel Megváltóm, mert én tied vagyok, könyörülj rajtam! — A kép alatt a keret középső léczén ezt olvashatjuk: *Miserrimus peccator Alexius Thurzo indignus servus Domini, qui obiit 5. die Martis anno 1554.* — Thurzó Elek, a legnyomortabb bűnös, az Urnak méltatlan szolgája; meghalt márczius 5-én 1594-ben.

E szinte középkori baráthoz illő alázatossággal kieszt domborművű képekkel és föliratokkal szemben, Elek két fiának síremlékén ismét az elhaltak vitézi büszkesége tükröződik vissza. Thurzó Kristóf 1614-ben halt meg, síremléke azonban elrendezésével, féldomborművű alakjának viseletével és fegyvereivel úgy fest, mintha valami XV. századbeli síremlék szolgai másolata volna (XXI. melléklet, 3. kép). — Csak kissé szétterpesztett lábai vallanak a barokk-korra, a melynek izlése a XVI. század végéről való pánczéltan ábrázolt Thurzó Szaniszló terpeszkedő tartásában jóval erősebben érvényesül (XXI. melléklet 4. kép). Mindkét síremlék technikája

85. Részlet egy plébános márvány-epitafiumából Lublón.
45 cm. széles. XVII. század.

kitűnő s az alakok háta mögött leomló kárpitok vésett himzésmintáiban a vörös márvány síremlékek egykori részleges aranyozásának nyomai még ma is megvannak.

Thurzó Kristóf síremlékének erősen rövidített fölirata ez: *Hic jacet Magnificus Dominus Christophorus Thurzo de Bethlenfalva, perpetuus Terrae Scepusiensis eiusdemque comitatus et Sarosiensis Supremus Comes, liber baro, eques auratus ac Sacrae Cesareae Regiaeque Majestatis Cubicularius, qui pie in Domino obdormivit anno aetatis suae XXXI.* — Itt nyugszik nagyságos bethlenfalvi Thurzó Kristóf úr a Szepesség és Szepes vármegye örökös és Sáros vármegyének is főispánja, szabad főúr, aransarkantyús vitéz, ő császári és királyi szent felsége kamarása, ki Istenben elhunyt élte 31-ik évében.

Thurzó Szaniszló síremlékének fölirata: Illustrissimus D. D. Comes Stanislaus Thurso de Bethlenfalva, Terrae Scepusiensis ac comitatus eiusdem perpetuus comes, Sacratissimi Principis et Domini Domini Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris ac Germaniae, Hungariae Bohemiae etc. Regis intimus Consiliarius et per Hungariam Locumtenens. Mortuus 1. May Anno 1625, aetatis 49 suae. — Tehát a Szepesség és a nagy vármegye örökös főispánja, II. Ferdinánd titkos tanácsosa s Magyarország nádora volt.

Késmárkon, a Szepesség harmadik dinasztia családjának székhelyén, a Thökölyiek emlékét jelentősebb sírkő nem hirdeti. Csak Thökölyi Sebestyén nejének nagylucsei Dóczy Zsuzsanna asszonynak vörös márvány kőkoporsója maradt ránk. Ennek renaissance izlésű félpillérek keretébe foglalt szép fölirata többek közt arról is értesít, hogy a Thökölyiek ez 1596-ban elhunyt ősanjájának tizenkét gyermeke volt. Maga a szarkofág a főoltár evangéliumi oldalán a falhoz erősítve ma egy kisebb oltár menzája. Nincs kizárva, hogy alakos fedőlapja, a halott domborművű képével lefelé fordítva, az újabbkori szoborfülkés faoltár alatt lappang. A késmárki plébániatemplom másik sírköve szintén kőkoporsó maradványa s XVI. századbeli pánczéiban, feje alatt párnával ábrázolja a halottat (81. kép). Fölirata: Hic est sepultus strenuus miles Nobilis Dominus Christopherus Warkocz de Nopsiicz Capitaneus Castri et Civitatis Késmark, qui obiit in die II. Februarii Anno Domini MDXX. — Itt temették el nemes Nopsiczi Warkocz Kristófot, a derék vitézt, Késmárk vára és városa kapitányát, a ki az Ur 1520. évében február 2-án halt meg.

Kevésbbé jó s úgy látszik Lubló környékén fejtett vörös márványból s fogytékosabb technikával készült a tóthfalvi templom alakos síremléke, a melyet a Sváby-család egyik őse és ennek felesége korán elhunyt fiának emlékére emeltetett. (82. kép). A viselettörténet szempontjából is érdekes emlék fölirata ez: Egregius et nobilis Dominus Valentinus Schwabowsky et Domina Anna uxor, parentes moestissimi filio Georgio Schwabovszky, juveni strenuo pieque mortuo, aetate annorum 32, anno Salutis 1597 mens. Apr. die 28. ora noctis 10. amoris et memoriae erga hoc monumentum fieri fecerunt. — Jeles és nemes Swabowsky Bálint úr és neje Anna asszony, gyászoló szülei, fiuknak, Swabowsky Györgynek, a törekvő ifjúnak, a ki jámborul, 32 éves korában, az Üdvösség 1557. évében április 28-án esti 10 órakor halt meg, szeretetük jeléül emeltették ezt az emléket.

Szepes vármegye legérdekesebb síremlékei sorába tartozik s nyilván itt is készült a Görgey testvérek közös síremléke 1600-ból, a melyen az elhunytak mészkőből faragott domborművű alakján Bocskay korabeli subát látunk (84. kép). A sírkő fölirata: Hic jacent due nati gloriosi et egregii Domini Christophori Görgey Vicecomitis Cottus Scepusiensis, Elias et Martinus, quorum primus 26-o anno 5-o Novembris, alter 24-o anno 9-o Novembris periodum vitae attigit. Ad coelestem lucem translati 1600. Generosus Dnus Stephanus Görgey Fratribus suis gratitudinis erga

posuit. — Vagyis Görgey Kristóf szepesi alispán Illés nevű fia 26 éves korában, Márton fia 24 éves korában alig három napon belül egymás után 1600-ban halt meg. A síremléket kegyeletből testvérük Görgey István emeltette.

A fől sorolt síremlékeken kívül a XVII. és XVIII. századból még számos czímeres sírkő maradt ránk. Ezek ismertetése azonban inkább a heraldika, mint a műtörténelem körébe vág. Csak még egy kőfaragó-iskoláról emlékszem meg, a mely nyilván Lublón, a környékén fejtett silány fajtájú vörös márványból faragott a XVII. században többnyire alakos epitáfiumokat. Ilyenek Alsó-Rusbachon, Podolinban a sárosvármegyei Dobón és Lubló városában, többek közt a kórházépület külső falán is, maradtak ránk. Ezek a primitív emlékek a török hódoltság miatt különösen határszéli városainkban hanyatlásnak indult kőfaragásunk végső elkorcsosulásának példái; de ha kissé furcsák is, naivitásuknál fogva nincsenek minden érdekesség nélkül.

Egy lublói plébános ilyen lengyel feliratú XVII. századbeli epitáfiumának részlete látható 85. képünkön. Szó sincs róla, Lőcse, Késmárk és más központibb fekvésű városaink lakosai a XVII. században is jóval művésziesebb emléktáblákkal hódoltak halottaik emlékének. E többnyire fából faragott s gyakran igen szép epitáfiumok hatása azonban, mint protestánskori művészetünké általában, szinte kizárólag dekoratív. Épp azért ismertetésük csak Szepesvármegye művészeti emlékei III. részében, az iparművészeti emlékekkel kapcsolatban kerülhet sorra.

IRODALOM.

Az első rész ugyanezen rovatában felsorolt munkákon kívül :

Archeologiai Értesítő.

ÁBEL JENŐ: *Műtörténeti adatok a XV. és XVI. századból.* Történelmi Tár. 1884. évfolyam. 525. lap.

DAUN BERTHOLD: *Veit Stoss und seine Schule in Deutschland, Polen und Ungarn.* Leipzig, 1903.

GRAUS JOHAN: *Von Ober-Ungarns Altarbauten aus dem Mittelalter.* «Der Kirchenschmuck». Graz, 1902

IPOLYI ARNOLD: *A középkori magyar festészet emlékeiből.* A szepesváraljai XIV. századi falfestmény
A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. XI. kötet. 3. füzet. Pest, 1864.

— *A középkori szobrászat Magyarországon.* A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei. X. kötet
13. füzet. Pest, 1863.

MENZENBERGER—BEISSEL: *Zur Kenntniss und Würdigung der mittelalterlichen Alläre Deutschlands.* Frank-
furt a/M. 1885—1900.

RÁTH GYÖRGY: *Az iparművészet könyve.* II. kötet. Budapest, 1905. A faragás. Irta Divald Kornél.

RÓMER FLÓRIS: *Régi falképek Magyarországon.* Magyarországi Régészeti Emlékek. III. kötet. I. rész.
Budapest, 1874.

VAJDOVSZKY JÁNOS DR.: *A zsegrai falképekről.* Uj Magyar Sion. 1871.

— *A lőseői szent Jakab templom szentély falfestményei.* A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyvei.
I. kötet. 1885.

VORAGINE, JACOBUS A — *Legenda Aurea.* Recensuit Th. Graese. Dresdae, 1846.

WAGNER CAROLUS: *Analecta Scepusii Sacri et Profani.* I—IV. 1770—1778.*

* Wagner e műve az első rész irodalmának felsorolásában kimaradt.

KÉPEK LAJSTROMA

Mellékleték

	Lap		Lap
I. A zsegrai templom szentélyének festett boltozata	11	X. A szepeshelyi Mária halála oltár főrésze	55
II. Róbert Károly koronázása. Falkép Szepeshelyen	20	XI. A löcsei Vir dolorum oltár főrésze	61
III. Szent Dorottya legendája. Falkép Lőcsén	25	XII. Az iglói Kálvária	64
IV. Az irgalmasság cselekedetei a hét főbűn. Falképek Lőcsén	28	XIII. A csütörtökhelyi Pieta. Fadombormű	66
V. Szárnyasoltárok Lőcsei Miklóstól Arnóthfalván és Lőcsén	36	XIV. Egy pásztor és Mária. Lőcsei Pál szobrai	72
VI. Fából faragott szobrok a XV. század első feléből Matheóczon, Nagy-Eödrön és Szlatvinban	39	XV. Szent Jakab lefejezése. A löcsei főoltár szárnyképeiből	77
VII. A farkasfalvi Mária oltár főrésze	41	XVI. A löcsei főoltár szobrai	78
VIII. Mária és szent Miklós oltára Szepes-Szombatban	46	XVII. A mühlbach-i főoltár és két külső szárnyképe	83
IX. Madonna szobrok fából a XV. és XVI. századból	49	XVIII. A szepesszombati szent György oltár főrésze	86
		XIX. A szepesszombati szent Antal oltár külső szárnyképei	88
		XX. Zápolya Imre nádor és Zápolya István nádor síremléke Szepeshelyen	101
		XXI. Thurzó-síremlékek a löcsei szent Jakab templomban	108

Szövegképek

1. Az utolsó vacsora. Falkép Zsegrán	4	14. Krisztus születése és a Kálvária. Falkép Lőcsén	22
2. Krisztus ostromozása. « «	5	15. Corpus Domini. Falkép Lőcsén	23
3. Mária koronázása. « «	5	16. A matheóczi főoltár	30
4. Szent István. « «	6	17. Szent István mellképe Szepeshelyen	31
5. Szent László. « «	7	18. Szent Mihály oltára Szepeshelyen	32
6. Próféta. « «	8	19. Madonna. Lőcsei Miklós festménye Poprádon	33
7. Próféta. « «	9	20. Mária, szent Katalin és szent Erzsébet. Lőcsei Miklós festménye Jánosfalun	34
8. Az utolsó ítélet « «	10	21. A vértanú szűzek oltára Késmárkon	35
9. A cserhalmi ütközet « «	11	22. Kálvária szobrok a löcsei szent Jakab templom előcsarnokában	40
10. Töredékek a szent László legendából. Falkép Svábóczon	12	23. Szent Magdolna szobra Lőcsén	41
11. Részlet a vitfalvi templom szent László legendájából	13	24. Az Atyauristen Krisztussal élében. Szoborcsoportozat Felső-Répáson	42
12. A három szent király. Falkép Poprádon	14	25. A gánóczi szent Miklós oltár	43
13. Az utolsó ítélet. Falkép Poprádon	15		

	Lap		Lap
26. A mühlenbachi Mária oltár	44	54. Krisztus apostolokkal. A svábóczi Mária oltár predellája	73
27. Szent Katalin és Margit. Domborművek a kislomniczi főoltárról	45	55. A löcsei szent Jakab templom főoltára	74
28. Szent Dorottya és Borbála. Domborművek a kislomniczi főoltárról	45	56. Az utolsó vacsora a löcsei főoltár predellájában	75
29. A dénesfalvi Magdolna oltár... ..	46	57. A löcsei szent György szobor	81
30. A löcsei szent Katalin oltár főrésze	47	58. Részlet a káposztafalvi szent Lőrincz oltárból	82
31. A régi szent Jakab oltár Lőcsén	48	59. A szepesszombati szent Anna oltár	83
32. Szent Márton szobra a szepeshelyi székesegyház régi főoltáráról	52	60. A szepesszombati szent Anna oltár szárnyképei	84
33. Szárnykép a szepeshelyi főoltáron	53	61. A szepesszombati főoltár	85
34. A három szent király oltára Szepeshelyen	54	62. Az utolsó vacsora. A szepesszombati főoltár predellájának szobrai	86
35. A szepeshelyi három szent király oltárának predellája	55	63. Szent György vértanúsága... ..	87
36. Szent Mihály. A szepeshelyi Mária halála oltár szárnyképeiből	56	64. A szepesszombati szent Antal oltár főrésze... ..	88
37. Szent Kristóf. A szepeshelyi Mária halála oltár szárnyképeiből	56	65. Hordozható oltár Szepesszombaton	89
38. Mária halála. Festmény Csütörtökhelyen	57	66. A nagyedri Mária oltár	90
39. Mária halála. Szárnykép Szepesváralján	58	67. A löcsei szent Anna oltár	91
40. A kálvária. A szepeshelyi Mária koronázása oltár szárnyképeiből... ..	59	68. A káposztafalvi szent Anna oltár	92
41. Mária koronázása. Szárnyasoltár Szepeshelyen	60	69. A löcsei szent János oltár eredeti oromdiszével	93
42. Mária koronázása. Dombormű Késmárkon	61	70. Krisztus siratása a löcsei szent János oltár predellájában	94
43. A löcsei «Vir dolorum» oltár polcza Mátyás király és Beatrix címerével	62	71. Szalome táncza. A löcsei szent János oltár szárnyképeiből	95
44. Krisztus születése. A löcsei Vir dolorum oltár szárnyképeiből	62	72. Heródes lakomája. A löcsei szent János oltár szárnyképeiből	95
45. A három szent király hódolata. A löcsei Vir dolorum oltár szárnyképeiből	62	73—74. Kariatida angyalok a löcsei gimnáziumi templom oltáraitól	96
46. A szepesolaszi templom diadalkeresztje	63	75. Velbachi György síremléke Lőcsén	99
47. A késmárki főoltár Kálvária csoportozata	64	76. Zápolya István síremléke Szepeshelyen	100
48. A három szent király hódolata. A késmárki főoltár szárnyképeiből	65	77. Máriássy István sírköve Márkusfalván	101
49. Löcsei Pál szobrász utódainak köépítáfuma Lőcsén 1600-ból	67	78. Thurzó Elek emléktáblája	102
50. Krisztus születésének szoborcsoportozata Lőcsén	69	79. Töredék egy Thurzó síremlékből	103
51. Szent Péter és Pál oltárának főrésze Lőcsén	70	80. Thurzó és Zápolya címer. Töredék egy Thurzó síremlékből	103
52. A löcsei szent Miklós oltár főrésze	71	81. Thurzó Elek szepesi főispán síremléke	104
53. Krisztus az inségben segítő szentekkel. A löcsei szent Miklós oltár predellája	72	82. Varkócz Kristóf síremléke Késmárkon	105
		83. Svábovszky Bálint sírköve Tóthfalun	106
		84. A Görgey testvérek sírköve Toporcson	107
		85. Részlet egy plébános márvány epitafulumból Lublón	109

TARTALOM

	Lap		Lap
I. Középkori templomaink diszítése. A kőfaragás jelentéktelen szerepe e téren. Falképfestés. Legrégibb emlékei Zsegrán. A szent László legenda Zsegrán, Svábócson és Vitfalun. A poprádi falképek. Kevésbé jelentős és lappangó emlékek.	3—18	tálásuk. A megmaradt emlékek. Mária halála a szobrászatban és a képzésben. A Stoss-kérdés. A XV. századbeli faragás klasszikus emlékei a Szepességen. A löcsei Vir dolorum oltár. Az iglói kálvária. A késmárki főoltár. A csütörtökhelyi Pieta...	51—67
II. A provinciális művészet jelentősége Magyarországon. XIV. századbeli képzésünk klasszikus emlékei a Szepességen. Róbert Károly koronázása Szepeshelyen. A löcsei szent Jakab templom falképei. A szentélybeli festmények. Szt. Dorottya legendája. Az irgalmasság cselekedetei a hét főbűn. Későbbi falképek	19—28	VI. Löcsei Pál és munkái. A Krisztus születését ábrázoló szobrok. A szent Jakab templom kisebb oltárai: Mária hó oltára, szent Péter és Pál oltára, szent Miklós oltára és festményei. A főoltár	68—79
III. A középkori szárnyasoltárokról általában. Szepességi statisztikájuk. Festett szárnyasoltárok. A matheóczi főoltár. A szepeshelyi szent Mihály oltár. Löcsei Miklós művei Poprádon, Jánosfalván, Arnótfalván, Lőcsén és Késmárkon...	29—38	VII. Löcsei Pál iskolája. A műhelyéből kikerült többi munkák Lőcsén. Tanítványai a Szepességen. A káposztafalvi szent Lőrincz oltár. A mühlenbachí, szepesszombati és bélai oltárok. A renaissance ornamentika szárnyasoltárainkon. Emlékei Nagyeőron, Lőcsén, Káposztafalván. Theophilus mester. A faragás a XVII. században...	80—97
IV. Faragásunk legrégebb emlékei és XV. századbeli fejlődése a Szepességen. A matheóczi feszület. A nagy-cőri és szlatvini Madonna. A farkasfalvi Mária oltár. A gánóczi szent Miklós oltár. Egyéb XV. századbeli Mária és szent Miklós oltárok és szobrok. Löcse legrégebb szárnyasoltárai.	39—50	VIII. Középkori síremlékek. Velbachi György sírköve Lőcsén. Zápolya Imre és István síremléke Szepeshelyen. A Thurzó család síremlékei Lőcsén. Alajos sírkövek Márkusfalván, Késmárkon, Tóthfalun, Toporcson és Lublón	98—111
V. A szepeshelyi szárnyasoltárok. A székesegyház restaurálása kapcsán történt ro-		Irodalom...	112
		Képek lajstroma...	113